

PANDEMII ALE CIVILIZAȚIEI NOASTRE. COVID-19, SARS, MERS, GRIPE AVIARE: DATE ȘTIINȚIFICE, TEORII ALE CONSPIRAȚIEI ȘI CÂTEVA ÎNȚELESURI SPIRITUALE. SCHIȚĂ INTERDISCIPLINARĂ¹

Diac. lect. univ. dr. Adrian Sorin MIHALACHE

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași
Director executiv, Centrul de Cercetare în Medicină și Spiritualitate creștină,
Spitalul Providența, Iași

<https://doi.org/10.47433/tv.xcvn1-4.57>

Abstract

*Materialul prezintă o analiză interdisciplinară, la granița dintre științele medicale, ecologie, antropologie și teologia ortodoxă, a câtorva dintre cele mai importante pandemii ale ultimului secol, a cauzelor și implicațiilor acestora asupra civilizației. Sunt menționate succint, date despre gripele aviare sau porcine (A/H1N1, H2N2, H3N2, H5N1), despre cele declanșate de betacoronavirusul SARS-CoV-1 (SARS) și betacoronavirusul MERS-CoV (MERS), precum și despre pandemia Covid-19, declanșată de un alt betacoronavirus SARS-CoV-2. Sunt expuse o serie de explicații privind posibilele cauze ale acestor pandemii, care țin de (ne)respectarea normelor de biosecuritate – în unitățile de creștere intensivă a mamiferelor și păsărilor, de (insuficiente) reglementări privitoare la piața animalelor sălbatice, și, în general, de un raport neadecvat cu resursele lumii vii. Sunt discutate unele norme de biosecuritate din zootehnia intensivă și unele analize ce semnalează posibile riscuri de natură epidemiologică care ar putea surveni în cazul nerespectării acestor norme. În legătură cu piața animalelor sălbatice, sunt prezentate 3 exemple: liliicii (*Rhinolophus ferrumequinum*), civeta de palmier (*Paradoxurus hermaphroditus*) și pangolinul (*Manis javanica*), fiind menționate câteva din practicile abuzive legate de acestea mamifere, și regiunile de pe glob unde aceste practici sunt prezente. Perspectiva spirituală, oferită de teologia creștină, introduce reflecțiile patristice despre raționalitatea creației, în lumina Întrupării Logosului, și maniera spirituală de raportare la lumea vie care decurge din ea. De asemenea, sunt analizate succint câteva dintre anomalii induse de teoriile conspirației, foarte prezente astăzi, care afectează deopotrivă percepția realității, receptarea considerațiilor de factură spirituală și lecția rezultatelor furnizate de științe. Câteva înțelesuri, pentru toate aceste situații luate în discuție, oferite de teologia creștină, sunt identificate la autori precum Panayotis Nellas, părintele Dumitru Stăniloae și Olivier Clement. Acestea încheie analiza de față, cu trecerea în revistă a numeroaselor pericole ce amenință civilizația actuală (inechitățile sociale tot mai adânci, poluarea și risipa, supra-exploatarea resurselor, utilizarea abuzivă*

---

¹ Câteva secțiuni din acest text au apărut în forma unui studiu, în volumul *Pandemon 2020 și Covid-19*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2020, pp. 51-94.

a tehnologiilor etc.), subliniind necesitatea redescoperirii și cultivării interiorității omenești, pentru (re)câștigarea unei dimensiuni spirituale a vieții, singurele care – în viziunea spiritualității creștine – pot oferi premisele de reorganizare rațională a civilizației.

Cuvinte cheie: Pandemia Covid-19, SARS, MERS, Gripe Aviare, conspirații, teorii ale conspirației, biosecuritate, conectivitate globală, unități de creștere intensivă a animalelor, raționalitatea creației, „hainele de piele”, pronia divină, interdisciplinaritate.

Preambul

Ne aflăm de câteva luni în miezul unei pandemii, la modul propriu, și aflăm din diverse surse autorizate că s-ar putea să dureze ani până ce vom reveni la viața obișnuită pe care o trăiam înainte de această stare specială. Măsurile constrângătoare au afectat direct, de o manieră considerabilă, ritmurile vieții spirituale și familiale, pulsațiile sociale și economice, ca niciodată în ultimele decenii, și vor continua să o facă multă vreme de acum încolo. Obligativitatea de a rămâne în case, dispariția unor persoane apropiate, răpuse rapid, neașteptat de noul coronavirus, sau izolarea altora dragi, pentru mai multe luni, în locuri pe unde ne este interzis să ajungem, închiderea locurilor de muncă și toate celelalte încarcă foarte mult atmosfera socială. Toate acestea nu pot rămâne fără o explicație. Suntem, de fapt, împinși să căutăm cauzele acestei situații și, așa cum facem de cele mai multe ori, dornici să găsim acele înțelesuri care ne pot ajuta să pricepem de ce *nouă* ni se întâmplă toate acestea.

1. Pandemiile: de la conspirație la abordarea interdisciplinară

Pe acest drum al gândirii, străbătut de cei ce se încumetă, pentru câștigul unei mai bune înțelegeri, am putea ține seama de diversele radiografii oferite de științe, dar și de reflecțiile filosofice și spirituale, sporind șansele de a ieși la lumină.

Sunt convins că, în aceste luni ieșite din comunul ultimelor decenii, se cuvine să analizăm, din cât mai multe perspective, întreaga criză. Mă refer la încercări menite să pună împreună diverse radiograme științifice recente și considerații spirituale vechi, ultimele reușind, cel mai adesea, să ofere mai mult miez, reușind să vadă

legătura strânsă, edificatoare, dintre evenimentele majore ale lumii și dezechilibrele interioare ale spiritului omenesc. Parcursul făcut în teritoriul datelor științifice merită completat cu recursul la textele *Sfintei Scripturi* și la înțelesurile lor duhovnicești dezvăluite de Sfinții Părinți. Pe de o parte, clarificarea evenimentelor pe care le traversăm este indispensabil legată de datele și analizele științelor, de multe detalii strânse până acum despre pandemii, despre cauzele, răspândirea și efectele lor. Pe de altă parte, Sfânta Scriptură, ca radiografie spirituală a umanității, oferă un unghi cu totul diferit: perspectiva Creatorului asupra Creației și asupra făpturii Sale, un tablou paradigmatic despre lume și despre viața noastră care dezvăluie totodată prezența și lucrarea lui Dumnezeu. Și, desigur, este important să nu uităm că acele înțelesuri spirituale ale locurilor biblice de care avem nevoie sunt salutar luminate de interpretările oferite de Sfinții Părinți.

Un ingredient prețios: dialogul spiritualității creștine cu științele

Încercăm să facem o astfel de lectură dublă, științifică și spirituală, a evenimentelor actuale, cu speranța că ne-am putea situa în parcursul unei abordări interdisciplinare, în stare să ofere o nouă breșă în actualul front de reflecție. Să punem împreună credința și rațiunea, spiritualitatea și știința, situând datele cercetărilor științifice și realizările tehnice ale prezentului în contextul vieții omenesti și al lumii, urmărind legătura aspectelor exterioare cu adâncimile noastre. Aceasta este, de regulă, oferta înțelesurilor spirituale, descoperite în spațiul creștin în lumina textelor biblice revelate și prin interpretările oferite de autorii sfinți ai tradiției creștine.

Anvergura și dramatismul evenimentelor, dar și felul cum acestea s-au repercutat asupra vieții fiecăruia au stârnit o adevărată furtună de analize, evaluări și posibile interpretări; unele elaborate atent, cu un evident caracter tehnic, realizate de observatori obișnuiți cu dinamica socială și medicală, altele sumare, grăbite, construite superficial, mișcate de panică sau alimentate de neîncrederea în discursul oficial. Deciziile și comunicatele cu caracter administrativ și medical nu puteau lipsi din decorul acestei situații excepționale. Acestea li s-au adăugat o sumedenie de analize economice, financiare, sociologice, antropologice, precum și diverse considerații de ordin psihologic și psihoterapeutic, care privesc

noile condiții de viață și provocările lor. În fine, nu lipsesc nici considerații de ordin geopolitic, care evaluează gradul de cooperare dintre state și regiuni și modul cum pandemia a reconfigurat aceste relații la nivel regional sau continental.

Desigur, ca o constantă a ultimelor decenii, din această mare de reglementări și informări, de evaluări și intenții interpretative, nu lipsesc nici teoriile conspirației, răspândite eficient prin rețelele de socializare.

Așezăm, lângă toate aceste abordări, și schița interdisciplinară, căutând două puncte de sprijin: unul situat în evaluările științifice recente și celălalt în venerabilele constatări spirituale.

Teoria conspirației: un motiv în plus pentru abordarea interdisciplinară

Unul dintre motivele pentru care o astfel de analiză ar merita dezvoltată ține de ușurința cu care mulți au îmbrățișat teoriile conspirației. Imediat după declanșarea pandemiei și după implementarea măsurilor corespunzătoare situației de urgență, au început să circule – pe rețelele de socializare și în anumite medii de presă, știri false și câteva teorii ale conspirației. Dintre acestea, una s-a răspândit destul de repede. Este vorba despre cea care susține că pandemia Covid-19 este cauzată de un virus fabricat artificial.

Eficacitatea și daunele răspândirii zvonurilor conspirative prezintă un subiect în sine. Nu vom vorbi acum despre daunele pe care le cauzează aceste teorii. Totuși, trebuie spus faptul că acesta merită toată atenția pentru că adesea, teoriile conspirației sunt rupte de realitate. Multe dintre ele nu au nimic în comun cu datele științelor, sunt în afara unei perspective filosofice și, în același timp, exterioare demersului teologic. Situate astfel, teoriile conspirației ne refuză orice legătură cu lumea în care trăim. Declanșarea și evoluția evenimentelor sunt, de regulă, în puterea altora, un grup secret situat dincolo de granițele competențelor și acțiunilor noastre. Altcineva sau altceva, o organizație secretă, un ordin ezoteric, controlează totul.

De fapt, procedând așa, teoriile conspirației operează o triplă expulzare. Pe de o parte, ele ne scot din jocul concret al vieții, scutindu-ne de orice răspundere privitoare la situație și de nevoia unei analize mai ample. Pe de altă parte, ele descurajează efortul

oricărei acțiuni. Nu avem de ce să acționăm, pentru că oricum nu avem cum să schimbăm lucrurile! În fine, ele nu ne scot doar din priza analizei și a acțiunilor legate de situația ca atare, ci ne izolează și de întreg contextul de viață, căruia nu-i mai recunoaștem autenticitatea.

Spre deosebire de abordările acestea, dubla deschidere – către științe și teologie – ne-ar putea așeza mai bine în contextul faptelor și dovezilor despre provocările lumii, putând oferi și explicații mai bune, dar și înțelesuri despre posibilele legături pe care aceste provocări le au cu propriile noastre vederi și fapte. Am putea câștiga, în felul acesta, pe linia responsabilității și a implicării, fixând o conexiune mai strânsă cu decorul vieții. Astăzi, nu lipsesc discuțiile despre numeroasele amenințări ale civilizației, despre provocările la adresa globalității noastre hiper-conectate, însă lipsesc eforturile concrete de a lega toate aceste fenomene ample de orizontul strâmt al vieții fiecăruia dintre noi, de felul în care gândim și acționăm chiar acum.

Mulți autori de teologie creștină din Răsărit au arătat o deschidere, deopotrivă, generoasă, plină de încredere, dar și atentă și exigentă, față de cultură, filosofie sau științe, dar și față de arte sau tehnică. Ei au afirmat că în toate acestea există aspecte care ar putea fi folosite în slujba exprimării adevărului de credință. Avem de-a face cu o manieră de *teologhisire* care nu respinge ca irelevante cele situate în afara sferei teologiei. Mai degrabă primește și valorifică spiritual toate cele ce – în lumina Adevărului de credință – se întrevăd a fi bune, folositoare. Cele bune realizate de om – oricare ar fi acelea și oricine ar fi el, oriunde și oricând ar fi trăit – pot fi puse în legătură cu Dumnezeu cel Atotbun. Găsim astfel de abordări la autori sfinți importanți în gândirea teologică, Sfântul Apostol Pavel, Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa, Grigorie de Nazianz, Maxim Mărturisitorul. Fiecare dintre acești sfinți au așezat datele cunoașterii, constatările reflecțiilor filosofice sau creațiilor artistice, într-o lumină spirituală. Procedând în felul acesta, părinții insistă pe importanța unui tipar de înțelegere pe care ar trebui să ni-l însușim și noi. Nu doar că realitățile propriu-zise se dovedesc a fi strâns legate de parcursul cultural, civilizațional și spiritual al omului și al lumii. Este vorba despre mult mai mult, anume că întreaga lume și viața trăită în ea, biografia și istoria, au semnificații spirituale pentru om, încât corecta

situare a omului în lume și în istorie, devine necesară și prilejuitoare de sensuri².

² În aceste întreprinderi ale spiritului, care așază conduitele și realizările noastre cotidiene direct în stratul rarefiat al vieții duhovnicești, se întrevede silueta distinctă a spiritualității creștin-ortodoxe. Fiecare gest, fiecare acțiune, indiferent dacă este vorba despre un efort creator sau de o întreprindere inginerescă, de construcția unei case sau de îngrijirea medicală a unei persoane bolnave, fiecare dintre acestea și toate cele asemănătoare rămân, de la început și până la final, în hotarele sensului. Pariul pe care spiritualitatea creștină îl propune vieții este tocmai acesta, că prin Viața lui Hristos cel Înviat, îi sunt valorizate acesteia toate mișcările, indiferent de diversitatea lucrărilor și de unicitatea subiectelor care intră în discuție. Fiecare om își găsește un loc potrivit. Până la urmă, toate activitățile omului conțeau în ordinea mântuirii lui. Duhovnicia este autentică doar având această priză dublă, care cuprinde globalul și particularul, deodată, legându-le. Spiritualitatea cuiva este autentică doar dacă rămâne egal fixată în lume și în cer, cu atenție la ambele maluri ale existenței, urmărind să nu se desprindă de cotidianul aparent lipsit de sens, și nici de divinul care oferă sensul. De aceea, spiritualitatea unei persoane nu este doar stare, este și travaliu permanent, efortul de a uni cerul și pământul, strădania de a descoperi cerul pe pământ și de a anunța așteptata și posibilă intrare a lumii pământești în cer. Viața spirituală nu este nici captivă lumii orizontale, nici complet desprinsă de ea; nu rămâne nici izolată în cer, ignorând materia, neavând cuvânt de folos referitor la ea, pentru derizoriile mundane, dar nu este nici complet desprinsă de cer, străină de Dumnezeu. Aici se întrevăd pericolele teoriilor conspirației. Aderând la ele, ne situăm anapoda față de lume, în afara datelor ei, de-a-ndoaselea față de optica dovezilor clare, palpabile, cu spatele la reperele prezentului. Și, prin aceasta, interzicem și spiritualității să ne ofere pentru toate aceste fragmente un rost mai înalt. Teoria conspirației concediază perspectiva teologică asupra lumii și asupra faptelor omenești; prima o lasă pe a doua fără obiect. Și, fără înțelesuri edificatoare, cum vom organiza percepțiile și acțiunile noastre? Este cazul teoriei potrivit căreia Pământul este plat, sau a celei care susține că misiunile lunare, de la finele anilor '60, sunt doar farse. Într-un fel asemănător se întâmplă și în cazul pandemiilor de SARS și, mai nou, Covid-19. Explicațiile conspiraționiste ne scot din contactul cu prezentul. Respinse în bloc, în ideea că ar fi false, realizările omenești sunt scoase și din metabolismul spiritului nostru, deodată cu toate cele pe care ele ni le-ar putea scoate la iveală. (Silueta culturală și spirituală a ființei omenești, întreaga pulsație a vieții sunt admirabil imprimate în realizările omenești pe care conspirația le ignoră.) Așa se face că, prin intermediul teoriilor conspirației, lumea și viața câștigă narațiuni secrete, straturi necunoscute publicului larg, dar pierd adâncimi spirituale importante. Adeptul se extrage din constelația unor fapte omenești, considerându-le o făcături mediatică, manipulatorie, trăind doar în planul conspirației, și primind doar sensurile servite de ea. Nu are nici o altă explicație pentru cele ce se întâmplă, și nici nu are nevoie de așa ceva. Cu excepția unui grup secret care conduce, adeptul crede că nici el, nici alții, nu au pârghii capabile să influențeze cumva lucrurile. Viața și prezentul rămân captive, la discreția forțelor oculte. Cel puțin în privința

Un mic efort trebuie însă făcut, pentru a demonta această teorie a conspirației, care a cucerit pentru moment, o bună parte a spațiului public. În acest sens, vom vedea că există multe argumente care sprijină ideea că nu avem de-a face cu un virus artificial, ci cu unul apărut în mod natural.

2. Șapte dintre pandemiile ultimului secol. O radiografie sumară.

O istorie recentă, plină de lecții ignorate

Istoria ne furnizează primele dovezi care ar putea sprijini ideea că virusul este natural. Și asta pentru că în trecut au existat numeroase situații asemănătoare, cu virusuri periculoase, unele din aceeași familie de coronavirusuri³.

a. Cinci episoade de gripă aviară în ultimul secol

Omenirea s-a întâlnit deci, în ultimul secol, de exemplu, cu astfel de pandemii, în diverse grade de severitate și de extindere⁴. Cinci evenimente de ordin epidemiologic înregistrate la nivel mondial ar merita atenția pentru rândurile de față. Primul dintre ele s-a petrecut în 1918-1919, anume gripa spaniolă, răspândită în numeroase țări, precum China, Marea Britanie, SUA, Brazilia, Noua Zeelandă, Indiile Olandeze, Ghana, dar și în multe insule din Pacific.

---

unor asemenea aspecte, teoriile conspirațiilor bruiază receptarea corectă a științei și teologiei, a istoriei și a stării de fapt a lucrurilor, distorsionează percepția prezentului și arhitectura acțiunilor noastre. Ele strâmbă, în ultimă instanță, chipul omului, rolurile și prestațiile lui, așa cum au fost, cum sunt și cum pot fi ele, bune sau rele, împreună cu toate cele ce decurg de aici.

³ Este necesară doar o scurtă privire asupra ultimului secol. În urma acestora, vor veni și câteva dintre locurile biblice și din reflecțiile Sfinților Părinți pe marginea textelor, care scot la iveală înțelesuri ziditoare pentru situația extraordinară de acum. De fapt, datele actuale își pot găsi ecou în înțelesuri teologice care privesc răul, suferința și moartea, situate în miezul reflecției patristice despre căderea lui Adam. Vom vedea că, deși încercăm să fixăm în minte pandemia pe care o trăim acum, pentru a-i înțelege valențele spirituale, suntem cu întreaga noastră realitate cuprinși, într-un mod neașteptat și într-un fel edificator, într-un eveniment al omenirii petrecut în vremuri imemorabile, la căderea lui Adam. Iată minunăția textului biblic!

⁴ Și în timpul acelor evenimente au circulat teorii ale conspirației, care au încercat explicații de genul celor care sunt propagate astăzi.

Analizele făcute până acum ne arată că a fost vorba despre o gripă neobișnuită, cu o rată de mortalitate mai mare, și cu multe victime în rândul tinerilor și adulților cu vârste cuprinse între 15 și 34 de ani⁵.

După cum au sugerat cercetările ulterioare, gripa a fost de origine aviară, cauzată de o tulpină notată H1N1, un subtip al virusurilor gripale de tip A⁶. Gripa spaniolă s-a răspândit cu ajutorul unui mamifer intermediar, porcul, care a facilitat saltul virusului de la păsări la om⁷. Perioada de război, traversată în acei ani, a împiedicat

---

⁵ Barbara Jester *et al.*, "Readiness for Responding to a Severe Pandemic 100 Years After 1918", *American Journal of Epidemiology*, iulie 2018, vol. 187, nr. 12, pp. 2596-2602. DOI: 10.1093/aje/kwy165. După încercările temerare ale unui tânăr doctorand al Universității din Yowa, Johan Hultin, un microbiolog suedez de 25 de ani, lumea medicală a putut intra, în 1951, în posesia virusului gripei spaniole, după expediția acestuia într-un sat de inuiți din îndepărtata și friguroasa Alaska, regiune puternic afectat de gripa spaniolă. Exploratorul a profitat de faptul că toți decedații din Brevig Mission, de pe urma gripei spaniole, erau îngropați într-un pământ înghețat. Temperaturile scăzute, de pe tot parcursul anului, au contribuit la conservarea celor decedați, depuși în stratul de permafrost. Exploratorul suedez a primit aprobarea locuitorilor de a preleva din țesuturile pulmonare ale strămoșilor răpuși de virus și s-a putut întoarce în laborator cu mostre de țesut pulmonar. A reușit să injecteze mostre minuscule de țesut în ouă de pui și a oferit lumii medicale, spre cercetare, temutul virus. Povestea acestei explorări este sinuoasă și se întinde pe mai multe decenii.

⁶ Sunt patru tipuri de virusuri gripale: A, B, C și D. Virusurile gripale A infectează oameni și animale, prezentând, în diversele lui forme (subtipuri), un potențial important de a declanșa pandemii. Cele de tipul B apar sezonier, se transmit, în mod obișnuit, de la om la om și provoacă ceea ce este îndeobște cunoscut drept gripă sezonieră. Recent, virusuri gripale B au fost depistate și la foci. Virusurile gripale de tipul C pot infecta oamenii, dar și porcii, însă infecțiile sunt, în general, ușoare și rareori raportate. Virusurile gripale de tipul D afectează mai ales vitele și, în prezent, nu există date despre posibile infecții cu virusurile gripale D la oameni. Fiecare dintre aceste tipuri de virusuri conțin, la rândul lor, subtipuri care au alcătuirea propriu-zisă a virusului. (Pentru prezentele considerații, am consultat web-situl OMS (Organizației Mondiale a Sănătății), adică ([https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/influenza-\(avian-and-other-zoonotic\)](https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/influenza-(avian-and-other-zoonotic))) și cel al Spitalului Regina Maria din București (<https://www.reginamaria.ro/articole-medicale/gripa-fa-cunostinta-cu-virusurile-gripale>).

⁷ Într-unul dintre articolele care au încercat să lămurească originea gripei spaniole, autorii scriau că analiza virusului a evidențiat faptul că secvențele virusului din 1918 (H1N1) sunt distincte de tulpinile aviare disponibile în prezent. O posibilă explicație a originii acestui virus este aceea că, în jurul anului 1918, mai exista o tulpină aviară, similară virusului pandemic, care a intrat, cu puține modificări (derivate antigenice), în populația umană. Însă această ipoteză, scriu autorii,

analizele și statisticile minuțioase, încât aprecierile sunt nesigure. Se estimează că numărul de îmbolnăviri a fost între 100 și 500 de milioane⁸, iar decesele – aproximativ 50 de milioane⁹,¹⁰. Alte calcule propun până la 15 milioane de decese în 1918 și alte 2,5 milioane în 1919¹¹.

Patru decenii mai târziu, în 1957, omenirea s-a confruntat cu o altă gripă. Este vorba despre gripa asiatică, care a avut în rolul principal subtipul H2N2. Ea a apărut în Singapore, răspândindu-se în Hong Kong și SUA și făcând, la nivel mondial, aproximativ 1,1 milioane de victime¹². Este important de reținut faptul că și în cazul acestei gripei asiatice, virusul este tot de proveniență aviară¹³.

La aproximativ zece ani distanță, în 1968, a apărut gripa Hong Kong. Este vorba, de asemenea, despre subtipul H3N2, înrudit cu H2N2. Cercetările au arătat că, foarte probabil, originea acestui virus

---

nu poate fi testată, deoarece virusul aviar, care a afectat păsările din 1918, nu s-a păstrat. O altă posibilitate ar fi ca virusul pandemic să fi fost adaptat la mamifere înainte de 1918, acumulând episoade repetate de schimbări care s-au dovedit suficiente pentru a-l face să fie mai penetrant în mecanismele celulare ale mamiferelor, având o posibilă dată de intrare în populația umană situată între 1900 și 1915. (Cf. Ann Reid *et al.*, "Origin and evolution of the 1918 Spanish influenza virus hemagglutinin gene", *PNAS – Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, februarie 1999, vol. 96. pp. 1651-1656). Lipsa dovezilor face dificilă clarificarea exemplară a originii, însă este important, pentru considerațiile ce urmează, să păstrăm ideea că originea virusului gripei spaniole este în sfera aviară sau porcină.

⁸ Cf. J. K. Taubenberger *et al.*, "1918 Influenza: the mother of all pandemics", *Emerging Infectious Diseases*, vol. 12, nr. 1, ianuarie 2006, pp. 15-22. DOI:10.3201/eid1201.050979. PMC 3291398. PMID 16494711.

⁹ Cf. P. Johnson și J. Mueller, "Updating the accounts: global mortality of the 1918 – 1920 «Spanish» influenza pandemic", *Bulletin of the History of Medicine*, vol. 76, nr. 1, 2002, pp. 105-115.

¹⁰ Cf. "Ten things you need to know about pandemic influenza (update of 14 October 2005)", *Weekly Epidemiological Record (Relevé Épidémiologique Hebdomadaire)*, vol. 80, nr. 49-50, 9 decembrie 2005, pp. 428-431, disponibil online la https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/232955/WER8049_50_428-431.PDF.

¹¹ Cf. P. Spreeuwenberg *et al.*, "Reassessing the Global Mortality Burden of the 1918 Influenza Pandemic", *American Journal of Epidemiology*, vol. 187, nr. 12, 1 decembrie 2018, pp. 2561-2567. DOI:10.1093/aje/kwy191. PMID 30202996.

¹² Date publicate de Center for Disease Control and Prevention (CDC), la <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1957-1958-pandemic.html>.

¹³ Cf. Timm C. Harder și Ortrud Werner, "Influenza Report 2006", cap. 2, disponibil online la <http://www.influenzareport.com/ir/ai.htm>.

este legată de porci co-infecțați cu viruși umani și aviari, care au transmis, la rândul lor, omului acest virus, fără a fi exclus ca virusul să se fi transmis de la păsări direct la om¹⁴. Forme ale gripei Hong Kong au reapărut în 1969, în 1970 și în 1972, făcând peste un milion de victime, din care aproximativ 100.000 doar în Statele Unite ale Americii.

Trei decenii mai târziu, în perioada 2004-2007, a apărut gripa aviară având la bază subtipul H5N1. Pentru prima dată detectat în China, în 1996, virusul s-a răspândit într-un deceniu în peste 50 de țări din Africa, Asia, Europa și Orientul Mijlociu¹⁵. Analizele genetice au scos la iveală că H5N1 este de proveniență aviară. Acum se știe că acesta a apărut, mai întâi, la păsări, făcând zeci de milioane de victime în rândul acestora. Ulterior, virusul s-a transmis și la animale, și la om. Pentru a-i limita răspândirea, sute de milioane de păsări au fost ucise. Au fost puține victime în rândul oamenilor, însă nu pentru că virusul nu a fost periculos. În realitate, rata mortalității a fost de aproape 50%¹⁶! Numărul îmbolnăvirilor (861 de persoane) și al victimelor (465) a fost mic doar pentru că virusul nu s-a transmis decât de la păsări la om, nu și de la om la om. Au fost, așadar, expuși la îmbolnăvire cei care, din varii motive, au desfășurat activități în preajma unor păsări infectate.

---

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ Date obținute de la Centers for Disease Control and Prevention, Highly Pathogenic Asian Avian Influenza A(H5N1) Virus, disponibile online la <https://www.cdc.gov/flu/avianflu/h5n1-virus.htm>.

¹⁶ Această rată a mortalității este foarte mare, desigur. Ne ajută pentru a evalua acest lucru, *indexul de severitate*, o scală introdusă de organismele internaționale, care ține cont de rata mortalității în evaluarea pandemiilor. Scala cuprinde cinci trepte, de la nivelul 1, corespunzător unui severități scăzute, până la nivelul 5, însemnând un grad ridicat de severitate. Treapta 1, în indexul de severitate, corespunde pandemiilor care au o rată a mortalității de până la 0,1 %, ceea ce înseamnă un deces la fiecare 1.000 de îmbolnăviri. Acest nivel de severitate este specific gripei sezoniere obișnuite, dar și gripei porcine (A/H1N1). Treapta a doua vizează pandemii cu o mortalitate cuprinsă între 0,1 și 0,5 % (însemnând până la cinci decese la fiecare o mie de persoane îmbolnăvite), interval în care se încadrează atât Gripa asiatică (H2N2), cât și Gripa Hong Kong (H3N2), despre care vorbim aici. Categoriile a treia și a patra în indexul de severitate sunt pentru pandemiile care prezintă rate de mortalitate cuprinse între 0,5 % și 1 % (însemnând între 5 și 10 decese la mie de îmbolnăviri), respectiv 1,0 % și 2,0 % (adică între 10 și 20 de decese la fiecare o mie de îmbolnăviri). În fine, ultima treaptă (categoria 5), corespunde

Gripa declanșată de H5N1 a reapărut mai mulți ani la rând, având totuși din ce în ce mai puține focare (65 de focare în 2006, 55 în 2007, 11 în 2008). La fel și numărul victimelor în rândul păsărilor și al oamenilor a înregistrat scăderi succesive¹⁷.

Cinci ani mai târziu, în 2009, în Mexic și SUA, a apărut virusul gripal A/H1N1, de origine porcină (S-OIV)¹⁸. În primele săptămâni de supraveghere, virusul s-a răspândit la nivel mondial în 30 de țări, prin transmiterea inter-umană. Au apărut atunci și articole care semnalau potențialul periculos al virusului, precum și posibilitatea ca acesta să declanșeze o pandemie¹⁹. Până astăzi, A/H1N1, transmis prin particulele de lichid din respirație, s-a răspândit în 213 țări și teritorii, între care Pakistan, Malta, Maroc, Iran, India sau Canada. Unele estimări, oferite de o prestigioasă publicație, indicau la nivel global, în 2009, între 150.000 și 575.000 de decese²⁰. Cu toate că rata mortalității a fost doar de 0,03 %, s-a afirmat cu tărie că pericolul nu trebuie neglijat, întrucât eventualele modificări

---

pandemiilor care prezintă mortalități mai mari de 2 % (însemnând peste 20 de decese la o mie de îmbolnăviri). (Cf. Robert Roos și Lisa Schnirring, "HHS ties pandemic mitigation advice to severity", *Center for Infectious Disease Research and Policy*, 1 februarie 2007, disponibil online la <https://www.cidrap.umn.edu/news-perspective/2007/02/hhs-ties-pandemic-mitigation-advice-severity>). În ultima categorie de severitate se încadrează gripa spaniolă, gripa aviară (H5N1) și, așa cum vom vedea, SARS, MERS și Covid-19. Ținând seama de faptul că ultima treaptă de severitate înseamnă mai mult de 20 de morți la o mie de îmbolnăviri depistate, putem aprecia o mortalitate de 50 %, adică mortalitatea gripei cu subtipul H5N1. Aceasta corespunde unui număr de 500 de morți la fiecare o mie de îmbolnăviri, de 25 de ori mai mult decât ultima bornă a indexului de severitate!

¹⁷ Este important de spus faptul că un rol important în oprirea răspândirii acestei noi tulpini l-au avut măsurile luate pentru limitarea focarelor și administrarea vaccinurilor pentru păsări, și ulterior și pentru oameni.

¹⁸ Cf. "Swine influenza A (H1N1) infection in two children – Southern California, March-April 2009", *The Morbidity and Mortality Weekly Report*, 58, 2009, pp. 400-402, material oferit de Centers for Disease Control and Prevention, disponibil online la <https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/mm5815a5.htm>.

¹⁹ Unul dintre texte, publicat în prestigioasa revistă științifică *Nature*, expunea aspectele evolutive ale virusului, respingând ideea – vehiculată și atunci, ca și astăzi – că ar fi vorba despre o structură creată în laborator. Însă, despre aceste abordări vom discuta ceva mai încolo.

²⁰ Cf. Fatimah S. Dawood *et al.*, "Estimated global mortality associated with the first 12 months of 2009 pandemic influenza A H1N1 virus circulation: a modelling study", *The Lancet*, vol. 12, nr. 9, 1 septembrie 2012, p. 694.

(derive genetice) ar putea determina apariția unor noi virusuri, mai periculoase, cu potențial pandemic la om²¹.

b. Cu puțin înainte de Covid-19, alte două avertismente: SARS și MERS

Înainte de orice discuție despre coronavirusul SARS-CoV-2, care a declanșat pandemia Covid-19, în lista scurtă a acestor valuri de epidemii și pandemii din ultimul secol, trebuie introduse alte două evenimente.

Primul se referă, desigur, la pandemia cunoscută sub numele de SARS (*Severe Acute Respiratory Syndrome*), care a afectat lumea în perioada 2000-2003. Transmis prin respirație, SARS s-a răspândit în 30 de țări, acoperind regiuni vaste situate în Europa, SUA și Canada, Noua Zeelandă și Australia, China și numeroase țări din Asia. A cauzat peste 8.500 de îmbolnăviri și peste 700 de decese. Poate că astăzi, când numărul de îmbolnăviri de coronavirus Covid-19 a depășit 3, 5 milioane, numărul îmbolnăvirilor cu SARS pare să fie foarte mic. Totuși, atunci, pericolul a fost considerat extrem de mare, ținându-se seama de mortalitatea ridicată, între 9 și 11%²².

În cazul SARS, originea virusului nu are legătură nici cu păsările, nici cu porcii. Este vorba despre un coronavirus (notat SARS-CoV-1), un virus diferit față de cele de tipul A, luate în discuție mai sus²³. SARS are drept cauză virusul SARS-CoV-1, un virus care provine, foarte probabil, de la liliacul cu potcoavă mare (*Rhinolophus ferrumequinum*), care a făcut un salt intermediar, la civeta de palmier (pisica indoneziană, *Paradoxurus hermaphroditus*), după care a ajuns la om.

Al doilea eveniment îl reprezintă gripa cămilei (MERS – *Middle East Respiratory Syndrome*), semnalată între anii 2012-2019. Epidemia

²¹ Cf. K. F. Shortridge *et al.*, "Persistence of Hong Kong influenza virus variants in pigs", *Science*, nr. 196, 1977, pp. 1454-1455.

²² Comparativ, gripa sezonieră obișnuită (cu tulpini din virusul gripal tip B), are mortalități de 0,1 %, adică un decedat la o mie de îmbolnăviri. Cu o mortalitate cuprinsă între 9 și 11 procente, SARS este de aproape o sută de ori mai severă.

²³ Termenul *coronavirus* este folosit de la mijlocul anilor '60, denumind conturul asemănător unor coroane existente la aceste virusuri. Coronavirusurile prezintă o anvelopă, o membrană sferică. Ele nu posedă ADN, ci doar ARN. (Cf. Dongcheng Bai *et al.*, "Porcine deltacoronavirus (PDCoV) modulates calcium influx to favor viral replication", *Virology*, vol. 539, 2020, pp. 38-48, <https://DOI.org/10.1016/j.virol.2019.10.011>).

a fost determinată de un alt coronavirus, denumit MERS-CoV. Este o gripă cu un spectru clinic asemănător cu SARS (febră, tuse, insuficiență respiratorie), care prezintă diverse grade de severitate, de la boli respiratorii asimptomatice, ușoare, până la pneumonii severe, ce afectează, în final, mai multe organe. Și în cazul MERS, rata de mortalitate a fost foarte mare, însă virusul nu a fost capabil să se transmită de la om la om. Totuși, s-au înregistrat extinderi importante, după ce s-a manifestat, mai întâi, în Peninsula Arabică, ajungând în Austria, China, Franța, Germania, Grecia, Italia, Olanda, Filipine, Coreea de Sud, Thailanda, Marea Britanie sau SUA. Între 2012 și 2019, MERS a fost depistat în 27 de țări, la peste 1.360 de persoane, provocând 527 de decese, deci având o rată a mortalității extraordinară, de peste 35,7%. Este important de precizat că analizele genetice au scos la iveală că MERS-CoV provine și el, foarte probabil, de la lilieci, având ca intermediar, în transmiterea la om, cămila.

În fine, acum putem aduce în discuție SARS-CoV-2, care stă la baza Covid-19, pandemia care ne afectează acum. Din 31 decembrie, ziua când a fost pentru prima dată semnalat un caz de Covid-19, au trecut puțin peste 120 de zile. În acest interval, pandemia Covid-19 a atins deja (la vremea pregătirii acestui material), în jur de 7 milioane de îmbolnăviri și 400.000 de decese, în peste 215 de țări și regiuni din întreaga lume.²⁴

Există numeroase deosebiri între SARS-CoV-2 și ceea ce numim îndeobște o gripă sezonieră. Deși timpul scurs până acum a fost încă prea scurt, specialiștii au strâns suficiente dovezi clinice pentru a trasa câteva deosebiri majore între gripa sezonieră și Covid-19. Și despre aceste situații s-ar putea scrie un material, merit să evidențieze, de asemenea, și aspecte relevante pentru viața spirituală²⁵. Pentru acum însă, păstrăm doar aspectul care vizează proveniența virusului SARS-Cov-2. Un articol apărut în prestigioasa revistă *Nature*, demontează un clișeu asemănător celui apărut și cu ocazia SARS: noul coronavirus nu este produs în mod

---

²⁴ Date disponibile online la <https://www.worldometers.info/coronavirus/countries>.

²⁵ Este vorba despre maniera în care obișnuim, adesea în detrimentul nostru, să punem la îndoială lucrurile pe care ar trebui să le acceptăm.

artificial, în laborator²⁶. Sursa SARS-CoV-2 o reprezintă – cu destul de mare probabilitate, lilieci, intermediarii fiind considerați pangolinii²⁷.

3. Cum apar pandemiile? Câteva dintre cauze posibile, în optica științelor, și mici ecouri de factură etică

Civilizație, prosperitate și abuz

Am adus până acum în discuție două familii de virusuri, cele din categoria aviară (A) și cele din familia coronavirusurilor (legate de SARS și MERS). În fiecare dintre acestea, în discuție intră păsările și porcii, pe de o parte, și lilieci, civeta, pangolinul și cămilele, de partea cealaltă. Este important de spus că există și observații care prezintă explicații elaborate, despre cum anume virusurile ar putea declanșa pandemiile amintite. Pe scurt, este vorba despre folosirea la scară foarte mare a speciilor lumii vii, într-o manieră abuzivă, nerațională și fără măsurile de igienă cuvenite. Vom vedea că aceste cauze ar putea determina apariția pandemiilor despre care am făcut mențiune.

Numeroase voci, din diverse arii de specialitate, virusologi, epidemiologi, specialiști în industria alimentară sau cercetători în domeniul etologiei (știința comportamentelor animale) au formulat avertismente care privesc interacțiunea noastră cu lumea vie. Aceste analize s-au întetșit, mai ales după imensele transformări apărute după dezvoltarea tehnologiilor. S-au făcut multe cercetări ample, desfășurate pe perioade îndelungate de timp și în multe regiuni întinse care cuprind mai multe state. În multe dintre aceste cercetări găsim semnale puternice despre această maniera brutală în care ne-am obișnuit să folosim resursele lumii vii.

---

²⁶ Cf. K. G. Andersen *et al.*, "The proximal origin of SARS-CoV-2", *Nature Medicine*, vol. 26, 2020, pp. 450-452, material disponibil online la <https://DOI.org/10.1038/s41591-020-0820-9>.

²⁷ Ceva mai încolo, vom vedea că au existat mai multe ipoteze, una dintre acestea susținând că intermediarul ar fi șarpele. (Cf. Haitao Guo *et al.*, "Snakes could be the Original Source of the New Coronavirus Outbreak in China", *Scientific American*, 22 ianuarie 2020). Tot mai multe evaluări, însă, indică faptul că virusul ar fi intermediat de pangolin (Cf. Chengxin Zhang *et al.*, "Protein Structure and Sequence Reanalysis of 2019-nCoV Genome Refutes Snakes as Its Intermediate Host and the Unique Similarity between Its Spike Protein Insertions and HIV-1", *Journal of Proteome Research*, 2020. <https://DOI:10.1021/acs.jproteome.0c00129>). Vom relua ceva mai încolo această discuție, cu mai multe detalii.

Zootehnia intensivă și pericolele pandemiilor

O structură zootehnică destinată creșterii intensive de păsări sau porci pentru consum nu poate să funcționeze, decât dacă sunt respectate o serie întreagă de condiții. Este vorba despre reguli stricte care privesc asigurarea calității aerului și a temperaturilor, calitatea apei și a hranei, dar și zonele unde sunt amplasate fermele. De exemplu, fermele trebuie să fie situate în locuri suficient de îndepărtate de surse de poluare, să aibă instalații de aerisire, pardoseli cimentate, proceduri stricte pentru transportul animalelor, reguli de manipulare a hranei²⁸.

Pe de altă parte, din rațiuni economice, structurile de zootehnie intensivă concentrează un număr mare de păsări sau animale pe suprafețe mici, iar faptul aceasta complică gestiunea biosecurității. Înghesuite în spații strâmte, mamiferele trăiesc foarte aproape unele de altele, ceea ce face dificilă protejarea lor. Odată pătruns înăuntrul unei ferme, virusul se va răspândi repede de la animal la animal și, dacă este cazul, și de la animal la om²⁹. De fapt, locurile închise unde animalele trăiesc sunt, adesea, un mediu propice pentru supraviețuirea virusurilor³⁰. Situații periculoase pot apărea și dacă unitățile destinate păsărilor și porcilor sunt concentrate în

---

²⁸ Reglementările care privesc biosecuritatea mai stipulează de exemplu, păstrarea păsărilor sau porcilor în zone complet închise, restricționarea vizitatorilor printr-un singur punct de acces care conține o poartă de dezinfectare, interzicerea zonelor de contact între păsările crescute pentru consum și păsările sălbatice, curățarea și dezinfectarea periodică a echipamentelor folosite în procesele de creștere, protejarea alimentelor și a apei de contaminarea cu fecale, depozitarea hranei în containere sigure, supravegherea continuă și decontaminarea periodică a surselor de apă (Cf. "Poultry Development Review", p. 104, online la <http://www.fao.org/3/i3531e/i3531e.pdf>). Evitarea îmbolnăvirii lucrătorilor, dar și a animalelor sau păsărilor din ferme depinde, așadar, de foarte multe condiții, care trebuie respectate cu strictețe.

²⁹ Cf. "Zoonotic diseases, human health and farm animal welfare", *World Society for the Protection of Animals*, 2013, p. 10.

³⁰ De exemplu, în spațiile fără lumină naturală, sunt absente chiar razele de soare care ar putea inactiva – prin radiațiile ultraviolete, unele mecanisme de care depind virusurile (Cf. T. P. Weber și N. I. Stilianakis, "Inactivation of influenza A viruses in the environment and modes of transmission: a critical review", *Journal of Infection*, vol. 57, nr. 5, 2008, pp. 361-373, material disponibil la <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18848358>)

aceeași zonă³¹, întrucât în felul acesta crește incidența reasortărilor genetice a virusurilor³², și pericolele de ordin epidemiologic.

Pe de altă parte, dacă sistemele de ventilație nu sunt eficiente, pot apărea acumulări de viruși în interior. De aceea, analiza periodică a probelor de aer, mai ales în timpul manifestării unui focar în apropiere, este esențială³³. Dar și transportul porcilor vii, ca și cel al păsărilor, poate crește riscul apariției unor virusuri noi³⁴.

---

³¹ Cf. J. Otte *et al.*, "Industrial livestock production and global health risks. Food and Agriculture Organization of the United Nations", *Pro-Poor Livestock Policy Initiative Research Report*, 2007, material disponibil online la <http://www.fao.org/3/a-bp285e.pdf>.

³² Virușii, structuri mai puțin complicate decât o celulă, au o natură segmentată a genomului, ceea ce facilitează procesul de „reasortare”. Două virusuri gripale diferite, de exemplu, co-infectează o celulă, combinând segmentele lor genetice și, adesea, aceasta permite o ajustare a virusului și, subsecvent, o creștere a riscului transmiterii virusurilor. Așa ajunge ca el să se transmită de la păsări la porci, de la porci la oameni, de la mamifere precum liliacul la civetă și apoi la om, ca în cazul beta-coronavirusului SARS-CoV-1. Reasortarea este chiar procesul de generare a noi și noi tulpini, dinamică care poate avea un impact epidemiologic important. Un studiu din 2014, de exemplu, a analizat genotipurile virale generate, de-a lungul timpului, la o gazdă co-infectată cu două virusuri gripale, constatând că diversitatea, determinată de reasortare, este considerabilă, depinzând de cantitatea fiecărui virus care inițiază infecția. Rezultatele studiului scot la iveală că rata cu care apar virusurile gripale reasortante depășește, în anumite condiții, chiar și 50%! (Cf. Hui Tao *et al.*, "Intrahost Dynamics of Influenza Virus Reassortment", *Journal of Virology*, vol. 88, nr. 13, iunie 2014, pp. 7485-7492. <http://DOI:10.1128/JVI.00715-14>).

³³ Măsurători de acest fel au scos la iveală că, în perioada unei gripe aviare sau porcine, virusul poate fi găsit în aerul exterior hambarelor, ceea ce înseamnă că instalațiile de ventilație sunt necesare și își îndeplinesc rolul (Cf. "Zoonotic diseases, human health and farm animal welfare", *World Society for the Protection of Animals*, 2013, p. 10.)

³⁴ De exemplu, transportul porcilor între Eurasia și America de Nord a facilitat, foarte probabil, amestecarea diverselor virusuri gripale porcine, contribuind la geneza tulpinei virusului gripei Hong Kong (K. F. Shortridge *et al.*, "Persistence of Hong Kong influenza virus variants in pigs", *Science*, nr. 196, 1977, pp. 1454-1455). Porcii domestici au fost descriși ca fiind „mixing-vessel”, mediind, prin reasortare genetică, apariția de noi virusuri gripale cu gene aviare în populația umană, și prin declanșarea unei pandemii asociate cu schimbarea antigenică (Cf. Wenjun Ma *et al.*, "The pig as a mixing vessel for influenza viruses: Human and veterinary implications", *Journal of molecular and genetic medicine: an international journal of biomedical research (J Mol Genet Med)*, vol. 3, nr. 1, 27 noiembrie 2008, pp. 158-166; R. E. Kahn *et al.*, "Swine and Influenza: A Challenge to One Health Research", în *Influenza Pathogenesis and Control*, Compans, R., Oldstone, M. (eds), *Current Topics in Microbiology and Immunology*, vol. I, vol. 385, 2014).

Alteori, încălcarea normelor de biosecuritate se face cu intenție. Urmărind reducerea cheltuielilor și creșterea productivității, unii fermieri măresc nepermis numărul de păsări sau de animale, și relaxează condițiile de igienă, acest lucru petrecându-se, mai ales, acolo unde mecanismele de control și subvențiile necesare modernizării lipsesc. Și, pentru a evita îmbolnăvirea efectivelor de animale, ei măresc dozele de antibiotice³⁵.

Mai trebuie adăugat ceea ce, adesea, scapă opiniei comune, și anume că formele de creștere intensivă nu sunt neapărat mai sigure decât cele din micile gospodării. De exemplu, specialiștii au remarcat o practică nouă în creșterea intensivă a porcilor, care crește riscul îmbolnăvirilor, în raport cu fermele de gospodărie, de mici dimensiuni. Efectivele sunt înprospătate continuu, prin introducerea exemplarelor mai tinere, iar procedura aceasta face ca gripa porcină să nu se mai manifeste sezonier, după un tipar asemănător celui manifestat la om. În cazul efectivelor de porci înprospătate constant, monitorizările arată că gripa există pe tot parcursul anului³⁶. O altă analiză, făcută pentru unitățile de creștere a păsărilor, de data aceasta în Thailanda, a arătat că producția intensivă de păsări nu prezintă riscuri mai mici de îmbolnăvire cu H5N1, în comparație cu micile ferme de curte³⁷.

---

³⁵ Cf. Michael Pollan, *Dilema omnivorului – O istorie naturală despre patru moduri de alimentație*, Editura Publica, București, 2018, p. 103 sqq.

³⁶ Pe de o parte, arată studiul, potențialul de transmitere de la animal la animal, între porci, este mai mare într-o fermă de mari dimensiuni, cu o creștere intensivă, decât într-o fermă tradițională. Motivul îl reprezintă, desigur, aglomerarea porcilor (fapt care facilitează contacte prelungite, frecvente). În plus, reducerea ventilației și a expunerii la soare poate prelungi viabilitatea virală. Această situație crește probabilitatea ca lucrătorii din spațiile închise ale fermelor să dobândească infecții cu virusuri gripale, mult mai rapid și mai des decât în cazul lucrătorilor din gospodării tradiționale și, desigur, cu mult mai mult decât este cazul unei persoane care lucrează în afara spațiului închis al fermei, chiar și când aceasta este expusă gripei care se transmite de la om la om. De aceea, conchide studiul, lucrătorii la fermele de porci ar trebui să fie incluși în grupurile supravegheate periodic, în timpul unei pandemii cu virusuri din această categorie, și să fie introduși în strategiile medicale de imunizare destinate diverselor categorii profesionale. (Cf. Kendall P. Myers *et al.*, "Are swine workers in the United States at increased risk of infection with zoonotic influenza virus?", *Clinical infectious diseases: an official publication of the Infectious Diseases Society of America*, vol. 42, nr. 1, 2006, pp. 14-20. <https://doi.org/10.1086/498977>).

³⁷ O analiză a datelor dintr-o investigație a guvernului thailandez indica faptul că șansele de dezvoltare a unor focare și infecții H5N1 au fost semnificativ mai

În general, în absența unor supravegheri și reglementări stricte, creșterea intensivă a păsărilor sau animalelor reprezintă un pericol considerabil de îmbolnăvire a populației³⁸, motiv pentru care este necesară respectarea cu strictețe a reglementărilor de biosecuritate.

O situație asemănătoare se întrevede și în cauzele care au dus la răspândirea MERS-CoV, unde un rol important au avut obișnuințele alimentare nesănătoase și practicile periculoase. Organismele responsabile de sănătatea publică au recomandat, atunci, pentru împiedicarea răspândirii MERS, reglementarea strictă a mișcării cămیلilor, screening-ul regulat al efectivelor și izolarea animalelor infectate, utilizarea echipamentului personal de protecție de către manipulatorii de cămیلе, precum și aplicarea regulilor care interzic consumul de lapte de cămیلă nepasteurizat și de urină³⁹. În

---

numeroase în marile crescătorii de păsări, în comparație cu păsările crescute în micile gospodării de curte. Studiul semnala încă de atunci că strategiile de succes pentru prevenirea sau atenuarea apariției gripei aviare pandemice trebuie să ia în considerare factorii de risc specifici producției moderne de animale pentru industria alimentară. (Cf. Jay P Graham *et al.*, "The animal-human interface and infectious disease in industrial food animal production: rethinking biosecurity and biocontainment", *Public Health Reports*, vol. 123, nr. 3, mai – iunie 2008, pp. 282 – 299. <https://DOI:10.1177/003335490812300309>)

³⁸ Cf. Jessica H. Leibler *et al.* "Industrial food animal production and global health risks: exploring the ecosystems and economics of avian influenza", *EcoHealth*, vol. 6, nr. 1, 2009, pp. 58-70. <https://DOI:10.1007/s10393-009-0226-0>; Jay P Graham *et al.*, "The animal-human interface and infectious disease in industrial food animal production: rethinking biosecurity and biocontainment", *Public Health Reports*, vol. 123, nr. 3, mai-iunie 2008, pp. 282-299. <https://DOI:10.1177/003335490812300309>; Kathleen L MacMahon *et al.*, "Protecting poultry workers from exposure to avian influenza viruses", *Public Health Reports*, vol. 123, nr. 3, mai-iunie 2008, pp. 316-322. <https://DOI:10.1177/003335490812300311>; S. S. Lee *et al.*, "Exposure to avian influenza H7N9 in farms and wet markets", *Lancet*, vol. 381, 25 mai 2013 (9880), p. 1815. [https://DOI:10.1016/S0140-6736\(13\)60949-6](https://DOI:10.1016/S0140-6736(13)60949-6).

³⁹ Cf. Ali S. Omrani *et al.*, "Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV): animal to human interaction", *Pathogens and global health*, vol. 109, nr. 8, 2015, pp. 354-362. <https://DOI:10.1080/20477724.2015.1122852>. Recomandările OMS cu privire la măsurile de protecție împotriva MERS mai vizau persoanele cu diabet, insuficiență renală, boli pulmonare cronice și persoane imuno-compromise care prezentau un risc ridicat de îmbolnăvire cu MERS-CoV. Ele erau sfătuite ferm să evite contactul cu cămیلеle, să nu bea lapte crud de cămیلă, să nu mănânce carne, dacă aceasta nu a fost gătită corect și nici să nu bea și să nu folosească, pentru diverse cure și proceduri medicale tradiționale, urina de cămیلă. (Cf. "Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV)", 11 martie 2019, material disponibil online la [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndrome-coronavirus-\(mers-cov\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndrome-coronavirus-(mers-cov))).

2014, o știre BBC semnală aceste recomandări ale Ministerului Sădit al Agriculturii adresate persoanelor din regiunile afectate de MERS⁴⁰. Același trust revenea, câteva zile mai târziu, cu dovezi care arătau cum anume localnicii sfidau aceste recomandări, unii oameni înregistrându-se în ipostaze foarte apropiate, familiare, cu respectivele animale⁴¹.

În altă ordine de idei, semnalele de alarmă și avertismentele formulate de specialiști nu reușesc, cel mai adesea, să determine autoritățile să introducă măsuri concrete, acestea fiind dificil de proiectat și de implementat. Iată un exemplu. Cu un an înainte ca lumea să se confrunte cu pandemia Covid-19, în martie 2019, o cercetare publicată în *Nature* făcea observații privitoare la originea coronavirusurilor. Și SARS și MERS, scriau atunci cercetătorii, au la bază virusuri ușor transmisibile și patogene (SARS-CoV-1 și MERS-CoV), care, se aprecia atunci, își au originea la lilieci. Analiză retrospectivă succintă, făcută cu nouă luni înainte ca publicul larg să afle de existența coronavirusului SARS-CoV-2, revizua cunoștințele deținute de lumea științifică despre coronavirusuri, evidențiind atunci diversitatea și potențialul răspândirii acestora. Cercetătorii încercau să arate acest lucru, luând în discuție sindromul diareii acute porcine, prezent la acea vreme, la baza căruia era un alt coronavirus (SADS-CoV⁴²). Întreaga poveste, pare, în contextul de astăzi, deosebit de semnificativă. SADS-CoV a apărut pentru prima dată în 2016, într-o locație la 60 de mile de de Foshan, locul în care, în 2002, a apărut pentru prima dată SARS. Inițial s-a crezut că moartea porcilor era cauzată de un virus cunoscut, însă cercetările au condus la identificarea unui virus din

---

⁴⁰ Cf. "Mers virus: Saudis warned to wear masks near camels", 11 mai 2014, material disponibil online la <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27362513>.

⁴¹ Dovezile de sfidare a recomandărilor au apărut la puțin timp după ce autoritățile din Arabia Sădită au recomandat măsurile de protecție. BBC relatează, în 13 mai, oferind și imagini, despre persoane autohtone care îmbrățișau cămile, întrebându-le pe acestea, în mod ironic desigur, dacă sunt sau nu răcite, și formulând pentru ele un răspuns negativ. (Cf. "Saudi Arabia: Farmers flout Mers warning by kissing camels", 13 mai 2014, material disponibil online la <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-27393045>.)

⁴² Cf. Cui, Jie et al. "Origin and evolution of pathogenic coronaviruses", *Nature reviews. Microbiology*, vol. 17, nr. 3, 2019, pp. 181-192. doi:10.1038/s41579-018-0118-9.) SADS-CoV a ucis 24.000 de porci în patru ferme de Guangdong, în 2016.

aceeași familie cu SARS – dar care nu mai fusese văzut până atunci. Cercetătorii au constatat că au de-a face cu o boală necunoscută, cu totul nouă (numită SADS – sindrom de diaree acută porcină). Aceasta a dus la decesul a peste 24.000 de porci. Testând lucrătorii care au intrat în contact strâns cu porcii infectați, cercetătorii au constatat că virusul nu era transmisibil la om. La porci, virusul SADS a afectat tractul gastrointestinal. La doi ani după apariția SADS, un studiu în *Nature* sublinia importanța identificării diversității coronavirusurilor și a prezenței lor în lilieci, apreciind pericolele unor viitoare focare care ar putea amenința nu doar creșterea animalelor, ci și sănătatea publică⁴³. Însă avertismentele nu s-au dovedit de ajutor în confruntarea cu SARS-CoV-2, un an mai târziu.

Piața animalelor sălbatice. Trei exemple cu impact: lilieci, pangolinul și civeta

Am văzut că trei dintre epidemiile și pandemiile care au intrat în discuție în ultimele două decenii, MERS, SARS și SARS-2, au ca sursă lilieciul, și alte câteva mamifere, care au avut rol de intermediar. Ei bine, și datele de acest fel pot fi puse într-o legătură cu pandemiile de care discutăm. Cum? Și în privința acestor animale, există dovezi care scot la iveală diverse practici care reprezintă un pericol real pentru îmbolnăvirea oamenilor.

De fapt, nu doar industria creșterii intensive a păsărilor și animalelor și manipularea necorespunzătoare a animalelor domestice ascunde pericole ce pot declanșa pandemii. Vânatul, creșterea în captivitate, comerțul cu animale sălbatice reprezintă, de asemenea, un pericol real de îmbolnăvire cu potențial de pandemie. Există numeroase stimulente, pentru aceste practici, cum ar fi utilizarea animalelor sălbatice în diferite remedii medicale tradiționale, creșterea cererii de produse alimentare exotice, în rețelele de restaurante, aflusul tot mai mare de turiști interesați de produsele culinare tradiționale. În același timp, aceste practici ascund vectori importanți de răspândire a virusurilor periculoase.

În cele ce urmează, vom face câteva mențiuni despre mai puțin cunoscuta, mai puțin reglementata, dar periculoasa piață a animalelor sălbatice.

---

⁴³ Cf. P. Zhou et al., "Fatal swine acute diarrhoea syndrome caused by an HKU2-related coronavirus of bat origin", *Nature*, vol. 556, 12 April 2018, pp. 255-258. <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0010-9>.

Am văzut că, în privința SARS și MERS, cercetările conduc la o sursă comună, originile lor fiind puse pe seama liliacului – considerat un rezervor natural de coronavirusuri. Ei bine, liliacul, civeta de palmier (pisica indoneziană, de care se leagă SARS) și pangolinul (suspectat astăzi ca fiind intermediarul pentru SARS-CoV-2) sunt utilizate, adesea, în activități care au legătură cu piața alimentelor de consum. Să le luăm pe rând.

a. *Liliecii*, desigur, sunt primii prezenți în această tripletă și, cum era de așteptat, nu lipsesc din lista animalelor sălbatice comercializate. Am văzut că ei apar în discuție în legătură cu originea coronavirusurilor care au stat la baza SARS, MERS și Covid-19. Trebuie spus că liliacul

b. poartă și virusul EVD, cauzator de Ebola⁴⁴, dar și alte virusuri care determină boli severe, cum ar fi boala Hendra (virusul HeV), sau boala Marburg (virusul MVD⁴⁵).

Cum ajung liliecii să infecteze oamenii? În cazurile menționate aici, au intervenit, foarte probabil, alte mamifere intermediare, cămila (MERS-CoV), civeta de palmier (SARS-CoV-1) sau pangolinul⁴⁶. Există însă câteva circumstanțe agravante, care trebuie menționate. Este vorba despre practici existente în unele regiuni de pe glob, vânatoarea, creșterea în captivitate și comercializarea exemplarelor sălbatice. Aceste activități învecinează oamenii, liliecii, civeta de palmier sau pangolinul. Nu este greu de imaginat situații, foarte probabile în marile piețe, în care speciile sălbatice stau înghesuite în cuști, aproape de comercianți și de cumpărători. Aceste lucruri se petrec foarte probabil în fiecare zi, în multe locuri de pe glob, în spații largi amenajate pentru comerț.

---

⁴⁴ Cf. E. M. Leroy *et al.*, "Fruit bats as reservoir of Ebola virus", *Nature*, vol. 438, nr. 7068, 2005, pp. 575-576. Ebola a izbucnit în 1976, în Sudan și Zair, reapărând, în principal, în două perioade, în regiuni distincte, în 1995-2014 și respectiv între 2013 și 2016, în Vestul Africii, dar și în 2018 și 2019. Rata mortalității este foarte mare, fiind situată, după diverse calcule și observații făcute în diferite zone, între 25% și 90%.

⁴⁵ Cf. M. Schreiber, "A Novel Virus Killed 24,000 Piglets In China. Where Did It Come From?", 4 April 2018, disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2018/04/04/599179621/a-novel-virus-killed-24-000-piglets-in-china-where-did-it-come-from?t=1591247401612>.

⁴⁶ Cf. Wei Ji *et al.*, "Cross-species transmission of the newly identified coronavirus 2019-nCoV", *Journal of Medical Virology*, vol. 92, nr. 4, 22 ianuarie 2020, material disponibil online la <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/jmv.25682>.

Lilieci sunt vânați sau crescuți în captivitate pentru carne. Activitatea umană afectează cel puțin 167 de specii (adică aproximativ cca 13 % dintre speciile de lilieci din lume). Astfel de practici sunt întâlnite în Africa, Asia, în insulele Oceaniei și, într-o măsură mai mică, în America Centrală și de Sud. Din acest motiv, speciile sunt listate în indexul mamiferelor amenințate de extincție⁴⁷.

Există o largă piață a liliecilor, precum și o practică extinsă a consumului de carne de liliac la nivelul multor țări, cum ar fi cele din Africa Centrală și de Vest⁴⁸ (de exemplu, doar în Ghana sunt raportate peste 100.000 de exemplare de lilieci vândute⁴⁹) dar și a celor din Sud-Estul Asiei, precum Filipine, Indonezia, Malaysia, Thailanda sau Indonezia⁵⁰. O situație asemănătoare privind vânătoria și consumul obișnuit al cărnii de liliac se întâlnește și în statele insulare din Oceania, Insulele Cook, Guam, Samoa Fiji, Vanuatu, Noua Caledonie⁵¹.

O meta-analiză din 2009, care a inclus peste o sută de studii, rapoarte și articole privitoare la vânătoria, consumul și comercializarea liliecilor, trecea în revistă toate regiunile unde era înregistrată această practică, deplângând absența unor programe de monitorizare atentă a situației⁵². Desigur, și în acest material, realizat în 2009,

⁴⁷ Cf. Christian C. Voigt, Tigga Kingston (editors), *Bats in the Anthropocene: Conservation of Bats in a Changing World*, Springer, 2016.

⁴⁸ Cf. T. Mildenstein *et al.*, "Exploitation of Bats for Bushmeat and Medicine", *Bats in the Anthropocene: Conservation of Bats in a Changing World*, Springer, 2016 p. 327. <https://DOI:10.1007/978-3-319-25220-9>. Lucrarea este disponibilă gratuit, în format electronic, la <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-25220-9>.

⁴⁹ Cf. S. O. Ebewore, "Acceptability of Bush Meat as a Source of Animal Protein in Delta State, Nigeria: Implication for Extension Services", *Journal of Northeast Agricultural University* (English Edition), vol. 22, nr. 3, 2015, pp. 67-78. [https://DOI:10.1016/S1006-8104\(16\)30009-5](https://DOI:10.1016/S1006-8104(16)30009-5) și, desigur, T. Mildenstein *et al.*, "Exploitation of Bats for Bushmeat and Medicine" menționat deja.

⁵⁰ Două lucrări care prezintă situația cu multe detalii sunt S. Mickleburgh *et al.*, "Bats as bushmeat: A global review", *Oryx – The International Journal of Conservation*, vol. 43, nr. 2, 2009, pp. 217-234. <https://DOI:10.1017/S0030605308000938> și T. Mildenstein *et al.*, "Exploitation of Bats for Bushmeat and Medicine".

⁵¹ Date despre situațiile din aceste țări pot fi găsite în S. Mickleburgh, "Bats as bushmeat: A global review", *Oryx – The International Journal of Conservation*, vol. 43, nr. 2, 2009, pp. 217-234. <https://DOI.org/10.1017/S0030605308000938>.

⁵² Cf. *Ibidem*. Meta-analiza a evaluat 119 texte publice, în limba engleză, cu informații care indică consumul de lilieci, incluzând 87 de lucrări de specialitate,

era semnalată posibilitatea îngrijorătoare a transferului de patogeni de la lilieci la oameni, menționându-se o creștere a acestor riscuri⁵³.

Pangolinul este considerat cel mai traficat mamifer. Revista *Frontiers in Ecology*, în numărul din februarie 2014, publica o evaluare potrivit căreia, anual, sunt strânse dovezi despre faptul că peste 10.000 de pangolini sunt victimele traficului de animale sălbatice⁵⁴. Estimările arată o scădere a populației de pangolini cu

---

șapte rapoarte media, trei articole web, patru teze universitare sau alte manuscrise, dar și nouă rapoarte guvernamentale și 20 de rapoarte ale ONG-urilor. Materialul constată că, în raport cu amploarea vânătorii și consumului de lilieci, prezent la scară largă, analizele de specialitate sunt totuși reduse. Treizeci și unu de studii, aparent cuprinzătoare, despre vânătoarea sau comerțul cărnii sălbatice, spun autorii, nici nu menționează lilieci în lista mamiferelor vâdate. În baza surselor consultate, meta-analiza prezintă aspecte care țin de vânătoare, comerț și consum în regiuni situate în Sud-Estul Asiei (Indonezia, Myanmar, Malaezia, Papua Noua Guinee, Filipine, Thailanda, Vietnam), în Sudul și Estul Asiei (Bangladesh, China, India și Nepal). De asemenea, sunt menționate Insulele Pacificului (Samoa Americană, Insulele Solomon, Micronezia, Fiji, Guam, Vanuatu), regiuni situate în Vestul Oceanului Indian (cum ar fi Republica Congo, Camerun, Guinea Ecuatorială, regiuni din Africa Subsahariană, Gabon, Etiopia, Mali, Nigeria, Tanzania, Uganda, Zambia sau Africa de Sud), dar și America de Sud (Brazilia).

⁵³ Cf. T. Mildenstein *et al.*, "Exploitation of Bats for Bushmeat and Medicine", în *op. cit.* Este menționată descoperirea infecțiilor cu virus Ebola asimptomatice la trei specii de pteropodide din Africa de Vest, ceea ce – consideră autorii – crește riscurile de transmitere la om, în intervalul de timp cât acesta vânează, crește sau prepară carnea pentru consum. Și concluziile acestei meta-analize sunt importante. La final, autorii recomandă includerea liliecilor în sondajele privind consumul general, inclusiv evaluarea posibilelor riscuri pentru sănătatea oamenilor consumatori de carne de liliac. De asemenea, este subliniată necesitatea introducerii unor legislații naționale pentru protejarea liliecilor și stabilirea perioadelor de interdicere a vânătorii, în funcție de stadiul conservării speciilor. Este menționată și necesitatea unor proiecte educative, care să urmărească o mai bună informare privind importanța liliecilor în economia biodiversității și în ecologia pădurii, în procesele de polenizare și în dispersarea semințelor. În fine, este recomandată dezvoltarea de proiecte comunitare care să aibă ca scop conservarea populațiilor locale de lilieci și, acolo unde este posibil, capturarea unor contingente limitate. (Meta-analiza este disponibilă și online, la <https://www.cambridge.org/core/journals/oryx/article/bats-as-bushmeat-a-global-review/747260E678F188D0A89E8A6966DEFBA5/core-reader#>).

⁵⁴ Cf. Merritt Clifton, "Armor is not enough to protect pangolins", *Animals 24/7*, 8 august 2014, material disponibil online la <https://www.animals24-7.org/2014/08/08/armor-is-not-enough-to-protect-pangolins/>.

până la 80% în ultimii douăzeci de ani⁵⁵. Este vorba despre zeci de mii de exemplare prinse, traficate și ucise pentru comerț, în China, Malaysia, Hong Kong sau Thailanda. Soluția unor ferme de creștere intensivă a pangolinilor, continuă expertii, nu este viabilă, pentru că rata lor de înmulțire este foarte scăzută. Acest fapt nu ar putea compensa cererea de pe piață, încât, foarte probabil, astfel de ferme nu ar reuși să stopeze acțiunile vânzătorilor ilegali, care sunt atrași de profit. Deși, potrivit unei convenții internaționale, comerțul transfrontalier este interzis, vânzătoarea, creșterea și uciderea pangolinilor este promovată chiar în unele forumuri economice, fiind considerată o oportunitate de afacere. La această situație contribuie și cererea tot mai mare de pe piața medicamentelor tradiționale, care solicită până la 300.000 de exemplare pe an. Pe de altă parte există creșteri importante de preț, pentru fiecare kilogram de carne de pangolin (de la 80 USD în 2008 la 200 și chiar 300 USD pentru kilogramul de carne de pangolin viu, în 2014)⁵⁶.

Alte rapoarte recente arată confiscări ale unor cantități masive de pangolini congelați de pe piața neagră (24 de tone provenite din Sumatra, confiscate în Vietnam, dar și 14 tone de animale înghețate confiscate în Sumatra, doar în 2008, precum și numeroase cazuri de exemplare de pangolin african confiscate în Asia)⁵⁷.

d. *Civeta de palmier* (pisica indoneziană) este, de asemenea, vânată pentru exploatare în industria alimentară. De ea este legată una dintre cele mai scumpe cafele din lume, trecută prin intestinul ei. Enzimele digestive pe care le posedă intestinul acestor pisici schimbă structura proteinelor din boabele de cafea, scăzându-i aciditatea. O cană cu această cafea, considerată delicată (*luwak*

---

⁵⁵ Cf. Oana Bujor, *Pangolinul, cel mai ciudat mamifer de pe pământ*, online în <https://www.descopera.ro/natura/15751365-pangolinul-cel-mai-ciudat-mamifer-de-pe-pamant-are-limba-mai-lunga-decat-corpul>.

⁵⁶ Cf. Z. M. Zhou, "Scaling up pangolin protection in China", *Frontiers in Ecology and the Environment*, vol. 12, nr. 2, 2014, pp. 97-98. <https://DOI:10.1890/14.wb.001>.

⁵⁷ Cf. "Toothless laws encourage rising demand for Asian pangolins", 14 iulie 2009, material disponibil online la <https://www.traffic.org/publications/reports/proceedings-of-the-workshop-on-trade-and-conservation-of-pangolins-native-to-south-and-southeast-asia/>.

kopi), se vindea, în 2016, cu aproximativ 80 de USD⁵⁸. Creșterea civetelor în captivitate, în apropierea plantațiilor de cafea, pentru digerarea boabelor, sunt practici larg răspândite în China, în India, din regiunile din Sud-Estul Asiei până în Bali și în Papua Noua Guinee, dar și în Africa Subsahariană. Există numeroase mărturii despre astfel de plantații⁵⁹. Cuștile în care sunt ținute exemplarele de civetă au podeaua de sârmă, în așa fel încât excrementele, cu tot cu boabele de cafea digerate, să poată ajunge la sol, pentru a putea fi mai ușor recoltate, în vederea pregătirii dozelor de cafea destinate publicului larg⁶⁰.

Civetele sunt capturate folosind capcane, melci și câini de vânătoare, metode care le cauzează, adesea, răni. Ele nu sunt ținute doar în vecinătatea plantațiilor de cafea, ci adesea sunt crescute mult mai departe de habitatul lor natural, în piețele zgomotoase, pline de animale sălbatice. Având, adesea, o alimentație săracă și o viață captivă, destinată exclusiv unei funcții metabolice, multe civete trăiesc puțin, în raport cu exemplarele din sălbăcie⁶¹.

De ce lilieci sunt rezervoare naturale de virusuri?

Revenim acum, în încheierea acestor scurte exemple, la lilieci. Am văzut că în cadrul celor trei pandemii aduse în discuție, SARS, MERS și Covid-19, dar și în cazul epidemiei de Ebola, dincolo de

---

⁵⁸ Cf. Rachael Bale, "The Disturbing Secret behind the World's Most Expensive Coffee", în *National Geographic*, 29 aprilie 2016, material disponibil în format online, la <https://www.nationalgeo-graphic.com/news/2016/04/160429-kopi-luwak-captive-civet-coffee-Indonesia/>.

⁵⁹ Cf. "Civettes: ces animaux sacrifiés pour leurs crottes de café", 1 august 2018, material disponibil online la https://www.30millionsdamis.fr/actualites/article/10778-civettes-ces-animaux-sacrifies-pour-leurs-crottes-de-cafe/?utm_source=1aout2016&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter.

⁶⁰ Cf. Lea Marie, "These Tiny Creatures are Being Tortured to Produce the World's Most Decadent Cup of Coffee", material disponibil online la <https://www.holidogtimes.com/these-tiny-creatures-are-being-tortured-to-produce-the-worlds-most-decadent-cup-of-coffee/>.

⁶¹ Cf. "Civet coffee: campaigning for cage-free", material disponibil online la <https://www.worldanimalprotection.org/our-work/animals-wild/civet-coffee-campaigning-cage-free>.

posibilii intermediari, liliecii joacă un rol central⁶². De mai multă vreme, cercetătorii au semnalat că aceste mamifere prezintă un potențial considerabil de îmbolnăvire a populației cu viruși periculoși⁶³. Un studiu recent, de exemplu, a analizat diversitatea coronavirusurilor, explorând numeroase situri și purtători din douăzeci de țări, pentru a aprecia factorii care determină diversitatea virală la scară globală. Rezultatele au arătat că tiparele diversității CoV sunt corelate cu cele ale diversității speciilor de lilieci, fapt care consolidează ideea că liliecii sunt nu doar rezervoarele de coronavirusuri (Cov), ci și motoarele ecologice ale răspândirii lor. Și autorii acestui studiu subliniază necesitatea explorării diversității virusurilor și importanța acestor investigații pentru o corectă evaluare a riscurilor potențiale asociate acestora⁶⁴.

În această situație, apare inevitabil întrebarea de ce liliecii sunt rezervoare naturale de virusuri.⁶⁵

Deși întreaga chestiune are nevoie de numeroase investigații, câteva explicații au fost formulate. Potrivit unor autori, liliecii, de altfel, singurele mamifere care zboară, colectează virusuri de pe întinsele suprafețe pe unde se perindă. Acoperind un spațiu mai vast, prin zborul liber, ei ajung în contact cu o lume vie mai bogată, ceea ce înseamnă că pot găzdui un număr mare și mai diversificat

---

⁶² O cercetare desfășurată în 2001-2002 a scos la iveală, în două regiuni din Gabon, câini infectați cu Ebola. Cercetarea a monitorizat 439 de câini, depistând 15% și, respectiv, 25% din totalul exemplarelor testate ca fiind infectate, comparativ cu mai puțin de 2% (două exemplare din 102 câini testați) observată în Franța, regiunea aleasă spre comparație fiind una în care nu s-au înregistrat cazuri de Ebola. Cercetătorii concluzionează, în acest studiu, că trăind pe raza comunităților de oameni, câinii infectați cu virusul Ebola pot răspândi cu ușurință virusul în rândul oamenilor. (Cf. Lois Allela, "Ebola Virus Antibody Prevalence in Dogs and Human Risk", *Emerging Infectious Diseases*, vol. 11, nr. 3, martie 2005, material disponibil online la adresa <http://wwwnc.cdc.gov/eid/article/11/3/pdfs/04-0981.pdf>).

⁶³ Cf. Stephen P Luby, "The pandemic potential of Nipah virus", *Antiviral Research*, vol. 100, nr. 1, 2013, pp. 38-43, <https://DOI.org/10.1016/j.antiviral.2013.07.011>.

⁶⁴ Cf. Simon J. Anthony *et al.*, "Global patterns in coronavirus diversity", *Virus Evolution*, vol. 3, nr. 1, 12 June 2017, vex012, pp. 1-15, <https://doi.org/10.1093/ve/vex012>.

⁶⁵ Cf. Nadia Drake, *Why Bats are Such Good Hosts for Ebola and Other Deadly Diseases*, *Wired*, 15 octombrie 2014, disponibil online la <https://www.wired.com/2014/10/bats-ebola-disease-reservoir-hosts/>.

de agenți patogeni⁶⁶. Pe de altă parte, activitatea lor imună este redusă (*down-regulated*), fapt care contribuie la evitarea suprareacțiilor, încât virusurile devin mai bine tolerate la lilieci decât la alte mamifere⁶⁷. În plus, în efortul depus pentru a zbura, lilieci au o temperatură mai ridicată a corpului, având o stare asemănătoare febrei. Aceasta înseamnă că agenții patogeni pe care ei îi poartă pot evolua, devenind mai adaptați la temperaturile crescute ale corpului. Faptul este important pentru că, în situația noastră, a oamenilor, febra reprezintă un mecanism obișnuit de apărare, fiind o modalitate prin care mediul propriului nostru organism devine mai puțin primitiv și nefavorabil pentru agenții patogeni. Însă virusul din corpul liliecilor, care a evoluat în prealabil într-un mediu mai cald, va fi mai puțin afectat de o temperatură mai mare⁶⁸.

Desigur, vânătoarea și comercializarea, creșterea în captivitate și consumul liliecilor reprezintă o verigă importantă în lanțul care leagă aceste mamifere de pandemiile și epidemiile declanșate de coronavirusuri. De fapt, avem de-a face cu activități umane care sporesc plaja de interacțiune dintre noi și animalele sălbatice, crescând șansele unor transferuri virale de la liliac la om și declanșarea unor pandemii.

---

⁶⁶ Unul dintre autorii unui studiu recent amintește că unii lilieci mănâncă țânțari, care transportă și virusuri periculoase precum cele care declanșează malaria, febra galbenă, chikungunya, Zika și multe altele. Este vorba despre Simon J. Anthony, autor al studiului "Global patterns in coronavirus diversity" menționat anterior. Pentru interviu, vezi M. Schreiber, "A Novel Virus Killed 24,000 Piglets In China. Where Did It Come From?", 4 April 2018, disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2018/04/04/599179621/a-novel-virus-killed-24-000-piglets-in-china-where-did-it-come-from?t=1591247401612>). Pentru mențiuni privind alte virusuri transportate de lilieci, vezi A. C. Fagre, *et al.*, "Can Bats Serve as Reservoirs for Arboviruses?", *Viruses*, vol. 11, nr. 3, 3 March 2019, 215, pp. 1-27. doi:10.3390/v11030215.

⁶⁷ Cf. Dave Davies, "New Coronavirus 'Won't Be the Last' Outbreak to Move from Animal to Human", 5 februarie 2020, material disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/02/05/802938289/new-coronavirus-wont-be-the-last-outbreak-to-move-from-animal-to-human?t=1586430924272>.

⁶⁸ Explicațiile îi aparțin lui Andrew Cunningham, profesor de epidemiologie pentru animale sălbatice la Societatea Zoologică din Londra, într-un material oferit de CNN. (Cf. Nick Paton Walsh and Vasco Cotovio, "Bats are not to blame for coronavirus. Humans are", CNN, 20 martie 2020, material disponibil online la <https://edition.cnn.com/2020/03/19/health/coronavirus-human-actions-intl/index.html>).

*Wet Market și inechitate socială.
Câteva aspecte periculoase*

Toate aceste situații prezentate (care implică liliicii, pangolinul și civeta de palmier) sunt parte a unei probleme chiar mai ample, care ține de organizarea comerțului cu animale sălbatice. Este vorba despre o practică tradițională nu doar în Sud-Estul Asiei, ci și în țări din Africa Subsahariană și de Vest, dar și în alte zone rurale de pe glob. Trebuie spus că, în multe dintre țările menționate deja, prezența animalelor sălbatice la vânzare, în piețele publice, este un fapt obișnuit. În multe dintre aceste țări, spațiile comerciale oferă zone, atât pentru articole electrocasnice (*dry market*), cât și pentru hrana vie (specii de pește, fructe de mare etc.), ceea ce îndeobște este numit *wet market*. La rândul ei, secțiunea *wet market* este împărțită în două zone, una umedă (destinată comercializării cărnii, peștelui și animalelor vii) și una uscată (care conține ierburi, condimente, orez, tăiței uscați, fructe de mare uscate și fasole)⁶⁹. În zona umedă, pe lângă animale vii domestice, sunt expuse pentru vânzare și specii sălbatice.

Observatorii atenți ai acestui fenomen cultural notează că piețele tradiționale sunt preferate de mulți consumatori, pentru că aici ei au parte de o carne proaspătă, provenită de la animale vii, oferite de micii întreprinzători, o carne mult mai bună decât cea din produsele congelate⁷⁰. Totuși, numeroase cercetări și observații

---

⁶⁹ Cf. Mary Jo Dilonardo, "Understanding the tradition of wet markets", *Mother Nature Network*, 7 aprilie 2020, material disponibil online la <https://www.mnn.com/lifestyle/arts-culture/stories/understanding-chinas-wet-markets>. Am mai consultat, de asemenea, și "Wet Market", *New York Times. Travel*, material disponibil online la https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/fo-dors/top/features/travel/destinations/asia/singapore/fdrs_feat_146_12.html.

⁷⁰ Diverse jurnale de presă au distribuit, cu ceva vreme în urmă, o fotografie care prezenta o listă de meniuri disponibile în *wet market*-ul din Wuhan, centrul focarului de Covid-19. În listă erau prezente mai mult de 110 specii de animale disponibile la vânzare. Un alt fapt semnificativ ține de evidențele judiciare care arată, după cum susțin mai multe jurnale, că autoritățile din Hubei, provincia unde se află Wuhan, au investigat, numai în 2019, 250 de cazuri de braconaj și trafic de animale sălbatice. Potrivit rapoartelor mass-media locale, în anul 2018, în regiune au fost vâdate și comercializate aproximativ 16.000 de animale. (Cf. Sam Mcneil *et al.* (The Associated Press), "China imposes temporary ban on wildlife trade amid coronavirus outbreak", *Global News*, 26 ianuarie 2020, material disponibil online la <https://globalnews.ca/news/6465547/china-bans-wildlife-trade-coronavirus/>).

avertizează că piețele de acest fel, fără o atență supraveghere, pot reprezenta o sursă de îmbolnăvire⁷¹, întrucât facilitează contactul dintre oameni și animalele vii și apropierea multor specii între ele, în locuri strâmte. Probabilitatea trecerii virusurilor de la o specie la alta și reasortarea genetică de care aminteam sunt mai mari, sporind și „versatilitatea” virusului, care poate ajunge să fie mai adaptat la organismul uman.

În multe privințe, după apariția Covid-19, s-au luat măsuri pentru a reduce cât mai mult pericolele din aceste piețe. S-au înnăsprit controalele și legislația și, în unele țări, *wet market*-urile au fost temporar închise⁷². Însă este semnificativ, mai ales în ordine etică și spirituală, faptul că închiderea definitivă și interzicerea comerțului tradițional cu animale sălbatice nu reprezintă o soluție viabilă. Motivul este simplu: vânătorii și micii comercianți trăiesc doar de pe urma acestor activități⁷³.

---

⁷¹ Cf. Patrick Cy Woo *et al.*, “Infectious diseases emerging from Chinese wet markets: zoonotic origins of severe respiratory viral infections”, *Current Opinion in Infectious Diseases*, vol. 19, nr. 5, 2006, pp. 401-407. <https://DOI:10.1097/01.qco.0000244043.08264.fc>.

⁷² În China, de exemplu, o lege privind protecția vieții sălbatice adoptată în 1988 și revizuită în 2016, interzicea vânatoarea, uciderea, vânzarea și achiziționarea unui număr de 1.800 de animale rare sau considerate la vremea respectivă pe cale de dispariție. Pangolinul, de exemplu, este menționat în această listă. Însă legile sunt încă prea puțin clare, iar măsurile sunt prea puțin ferme. De exemplu, toate celelalte specii sălbatice care nu figurează pe listă pot fi tranzacționate legal. În plus, chiar dacă legea a fost actualizată, lista cu speciile aflate în pericol nu a fost adusă la zi în ultimii 30 de ani, ceea ce înseamnă că speciile care între timp au devenit rare, în pericol de extincție, sunt încă neprotejate (Cf. Smriti Mallapaty, “China set to clamp down permanently on wildlife trade in wake of coronavirus”, *Nature*, 21 februarie 2020, material disponibil online la <https://www.nature.com/articles/d41586-020-00499-2>). La puțin timp de la izbucnirea pandemiei de Covid-19, în China, multe dintre piețele de tip *wet market* s-au închis pentru câteva luni. La finele lunii aprilie, acestea s-au redeschis, sub un control mult mai strict, fără zonele destinate animalelor sălbatice. Comerțul cu animale sălbatice rămâne în continuare interzis în China, cel puțin până la data scrierii acestui text, însă măsura aceasta stăvilește cu greu comerțul ilicit, traficul și piața neagră a animalelor sălbatice.

⁷³ Secretarul executiv al *UN Convention on Biological Diversity*, Elizabeth Maruma Mrema afirmă că, în numeroase comunități din zonele rurale, în special în Africa, oamenii au venituri foarte mici și depind strict de comerțul cu animalele sălbatice. Interzicerea acestui gen de comerț ar lăsa un număr mare de oameni fără o posibilitate de subsistență și, desigur, ar spori comerțul ilegal (Cf. Patrick Greenfield, “Ban wildlife markets to avert pandemics, says UN biodiversity chief”, *The Guardian*, 6 aprilie 2020, disponibil online la <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/06/ban-live-animal-markets-pandemics-un-biodiversity-chief-age-of-extinction>).

Iată cum, o scurtă analiză a cauzelor pandemiei, care a dezvoltat la început o practică nerațională, abuzivă asupra lumii vii, scoate acum în evidență o fisură mai adâncă. Am avea de-a face, deci, cu sărăcia și subdezvoltarea unor regiuni întinse, care determină oamenii să procedeze astfel, pentru a putea supraviețui. Cei care vânează, constrâng,ucid sau ocolesc legea, o fac de multe ori pentru supraviețuirea lor. Ambele aspecte amendează usturător prosperitatea vinovată a civilizației. De fapt, nivelul de trai de care mulți ne bucurăm stimulează și hrănește abuzurile față de lumea vie, contribuind în același timp, mult prea puțin, la ajutorarea celor care trăiesc în sărăcie.

În mod ascuns, cele două teritorii ale comerțului cu animale și păsări sunt legate între ele; zootehnia intensivă, orientată spre consum, tentată să eludeze normelor de bio-securitate, și piața animalelor sălbatice, care înregistrează o creștere a cotelor de comerț și a ofertelor culinare extravagante pentru turiști. Ambele sunt stimulate de comportamentele consumiste prezente în rândul oamenilor care trăiesc în societățile prospere. Statisticile o arată destul de clar. Lumea civilizată înregistrează, în ultimii cincizeci de ani, creșteri masive în consumul de carne⁷⁴, și asta, paradoxal, în ciuda problemelor de sănătate asociate⁷⁵.

Departa este mult mai aproape. O lume fără distanțe

S-ar putea ca, la prima vedere, în contextul unei vieți petrecute pe continentul european și în absența unor conexiuni cu Asia sau Africa, să considerăm că tot ceea ce s-a spus nu are sens. Legăturile prezentate până acum ar putea să pară nerealistice sau irelevante, pentru că zonele și practicile acestea problematice sunt cel mult regionale și oricum mult prea îndepărtate spațial de noi.

Nu este așa. Este nevoie doar de mici derogări de la rânduielele stabilite, pentru ca răul să se propage repede și departe. Dacă, în

---

⁷⁴ Cf. Nikos Alexandratos and Jelle Bruinsma (Global Perspective Studies Team), *World Agriculture To-wards 2030/2050. The 2012 Revision*, ESA Working Paper nr. 12-03, iunie 2012, material disponibil online la http://www.fao.org/fileadmin/templates/esa/Global_perspectives/world_ag_2030_50_2012_rev.pdf

⁷⁵ Cf. H. Charles, "Meat consumption, health, and the environment", *Science*, 20 iulie, vol. 361, nr. 6399, 2018, <https://DOI:10.1126/science.aam5324>. La finalul acestor mențiuni, vom vedea că, în lumina spiritualității creștine, multe alte aspecte paradoxale ale vieții se dovedesc, până la un punct, inevitabile și că, vrând-nevrând, ele ne caracterizează.

câteva ferme îndepărtate dintr-un oraș necunoscut, sunt încălcate normele de biosecuritate, dacă pentru scăderea cheltuielilor, ventilatoarele nu sunt pornite sau curățarea podelelor nu este făcută periodic, dacă ceva de felul acesta se întâmplă, păsările și lucrătorii din preajma lor se vor îmbolnăvi. La rândul lor, lucrătorii infectați pot răspândi virusurile în populația din oraș, având în vedere că, în realitate, multe unități de creștere a animalelor sunt situate, cum spuneam, în preajma zonelor urbane⁷⁶.

De aici, mai este un pas până la capătul celălalt al lumii. Spre deosebire de perioadele din trecut, când „provincialismul uman era guardianul pandemiilor”⁷⁷, astăzi, bolile călătoresc repede și departe, mult mai departe decât bolnavul (decât „pacientul zero”). Odată ajunse în orașe, virusurile se împrăștie repede, oricât de departe, în globalitatea hiper-conectată a lumii. Civilizația actuală este aceea care a inventat, stimulează și multă vreme de acum încolo se va hrăni cu mobilitatea noastră rezidențială, profesională și turistică, prin rețele imense de transport aerian și terestru.

Pandemia pe care o traversăm acum ne dovedește aceasta: o practică neadecvată cu speciile lumii vii, petrecută departe de noi, își întinde consecințele foarte repede, până în curtea casei noastre. Boala poate ajunge peste tot, pentru că bolnavii și mărfurile alterate pot călători pretutindeni, iar în cazul afecțiunilor respiratorii, care se transmit foarte ușor, propagarea aceasta este considerabil multiplicată.

Așadar, circulația globală a produselor alimentare, a mărfurilor și persoanelor ne expun la toate aceste pericole. Nu cred că este nevoie să aducem în discuție statisticile care arată creșterea uriașă a numărului de călători (pasageri în trenuri, în automobilele personale și, mai ales, în avioane), pe întreg globul terestru⁷⁸. De aceea,

---

⁷⁶ Acestea sunt, adesea, astfel amplasate pentru a le facilita angajaților accesul la serviciu, dar și pentru transportul de marfă către unitățile de desfacere.

⁷⁷ Cf. David Wallace-Wells, *Pământul nelocuibil. Viața după încălzirea globală*, Editura Litera, București, 2019, p. 115.

⁷⁸ Unele evaluări indică un total de 4,5 miliarde de pasageri în 2009, 5 miliarde în 2010, peste 6 miliarde în 2014, peste 7 miliarde de călători în 2017, apreciind o creștere anuală de 7% (Cf. „The World of Air Transport in 2018”, material disponibil online la <https://www.icao.int/annual-report-2018/Pages/the-world-of-air-transport-in-2018.aspx>).

chiar dacă nu locuim în preajma unei ferme de creștere intensivă a porcilor și a păsărilor care încalcă regulile de igienă, și chiar dacă nu călătorim în Africa Subsahariană sau în China, pentru a gusta din meniul tradițional oferit de acele minunate locuri exotice, suntem, totuși, expuși efectelor acestor practici. Și asta întrucât trăim într-un contact strâns cu toate aceste depărtări ale lumii.

Se întrevede, în toate acestea, un prim înțeles spiritual prețios, și anume că tot ceea ce facem, faptă eroică, jertfă, nevoiță de sfințenie sau lucru pătimăș, se repercutează într-un fel sau altul, asupra tuturor celorlalți, ajungând să afecteze întreaga fire omenească și lumea înconjurătoare. Omul spiritual ni se descoperă și aici, prin grija pe care o manifestă pentru toți, prin felul în care ia totul în seamă și prin deschiderea cu care îi îmbrățișează pe toți oamenii, cuprinzându-le și toate celelalte în rugăciunea sa. Omul spiritual este persoana cu sensibilitate lărgită, dispusă mai degrabă să pătimească pentru semenii și pentru natură, decât să și le aservească. La capătul diametral opus, pătimășul le siluește pe toate, pentru bunul plac.

4. Pandemia Covid-19, conspirații și teorii ale conspirației. Câteva observații de factură interdisciplinară

Istoria, cercetarea științifică și conspirația despre Covid-19

Este important acum, să revedem problema teoriei conspirației. După toate cele prezentate, putem repune în discuție – cu o altă perspectivă – pericolul acceptării, fără gândire critică, a teoriilor conspirației, ca explicații pentru ceea ce trăim acum. Merită să considerăm Covid-19 rezultat al unui virus fabricat artificial? Dacă totul ar fi comandat de un grup secret, cum s-ar explica atunci toate celelalte virusuri și pandemii din ultimul secol? Ar fi, oare, just să luăm în calcul faptul că omenirea se confruntă periodic cu astfel de epidemii și să încercăm să vedem alte cauze mai profunde? Ar merita să căutăm o legătură între toate aceste evenimente, ținând seama de frecvența cu care ele apar, de mecanismele lor asemănătoare și de originile lor comune? Ar putea să existe cauze mai ascunse, care să le declanșeze iar și iar? Dacă ar fi așa, atunci nu ar mai fi vorba doar de Covid-19, ci de o situație mai amplă, strâns legată de lumea și de viața pe care o trăim, de o arhitectură deficitară

a civilizației, care acordă prea puțină atenție realităților ce țin de gestiunea resurselor naturale și de utilizarea celorlalte specii vii.

De fapt, este folositor să așezăm evenimentele într-un context istoric mai larg și în conexiune unele cu altele. Pe lângă istoria recentă, care, în multe privințe, lasă teoria conspirației fără obiect, modul în care aceste teorii ale conspirației apar ne sugerează cel puțin două teme de reflecție: una privește instabilitatea acestor construcții, iar cealaltă vizează ceva cumva neașteptat, anume susceptibilitatea unei porțiuni importante a publicului larg la aceste teorii, în pofida șubrezeniei lor.

Dar cum au apărut conspirațiile? La debutul pandemiei, cercetările privind originea coronavirusul SARS-CoV-2 nu aveau cum să fie concludente, bine realizate, date fiind perioada scurtă de timp și puținele date disponibile referitoare la SARS-CoV-2. De aceea, puținele rezultate care au apărut atunci au fost puțin întemeiate, stârnind dezbateri și controverse. Facem în cele ce urmează doar scurte mențiuni privind unele aspecte care au stat la baza unora dintre teoriile conspirației care au vizat originea pandemiei, indicând și câteva din rezultatele care, ulterior, au infirmat această idee.

Un aspect semnificativ, în teoriile conspirației despre SARS-CoV-2, îl reprezintă un studiu dat publicității la finele lunii ianuarie. Este vorba despre un material realizat de câțiva cercetători indieni, postat în 31 ianuarie 2020 pe un website destinat articolelor aflate în stadiul pre-print⁷⁹. Materialul a alimentat suspiciuni, întrucât autorii lansau atunci ideea că SARS-CoV-2 prezintă similarități cu un alt virus care a provocat multe daune în istoria recentă a medicinei, HIV-1. Ei au ajuns la această concluzie după ce au comparat proteinele prezente în formațiunile ascuțite (spicule glicoproteice, în engleză spike) cu care SARS-CoV-2 se acroșează de membranele celulare, pentru a pătrunde în celulele mamiferelor, cu unele secvențe ale HIV-1. În articol, autorii susțineau că au reușit să identifice 4 fragmente unice, prezente doar la SARS-CoV-2, nu și la alte coronavirusuri, care prezentau o identitate sau similitudini („identity / similarity”) cu anumite secvențe din virusul HIV-1. De pe urma acestor observații, se susținea că este puțin probabil ca SARS-CoV-2

---

⁷⁹ Cf. P. Pradhan et al., “Uncanny similarity of unique inserts in the 2019-nCoV spike protein to HIV-1 gp120 and Gag”, bioRxiv 2020, 2020.01.30.927871 DOI: 10.1101/2020.01.30.927871 (31 January 2020).

să fi apărut pe cale naturală⁸⁰. Două zile mai târziu, în 2 februarie, după mai multe reacții critice, venite din comunitatea științifică, ce subliniau lipsa probelor concludente, articolul a fost retras⁸¹. Cu toate acestea, ideea vehiculată acolo a început să circule pe rețelele de socializare și în spațiul virtual.

O opinie similară este întâlnită câteva luni mai târziu, la virologul Luc Montagnier. De data aceasta, situația este sensibil diferită, pentru că vocea aparține unui laureat al premiului Nobel pentru Medicină (2008), o personalitate care a avut contribuții decisive în lupta cu virusul imunodeficienței dobândite (HIV). Montagnier a afirmat, în 17 aprilie 2020, în cadrul unui interviu, faptul că este probabil ca la baza SARS-CoV-2 să fie o manipulare umană. El a susținut atunci că, printr-o muncă meticuloasă, specialiștii în biologie moleculară ar fi inserat în coronavirusul SARS-CoV-2, secvențe din ARN-ul prezent în HIV, având ca intenție crearea unei situații care să grăbească obținerea unui vaccin împotriva SIDA⁸². Poziția formulată de Montagnier, o voce cu greutate în virologie, a reprezentat o sursă mult mai puternică în susținerea teoriilor conspirației, pentru mai multe săptămâni.

În tot acest timp, lumea științifică nu avea nimic consistent cu privire la SARS-CoV-2. Era mai degrabă o situație neclară privind structura și proveniența virusului. Se presupunea că lilieci ar fi sursa inițială, însă nu se cunoștea nimic despre intermediarul care a facilitat transferul SARS-CoV-2 la om. În privința aceasta s-a avansat, de exemplu, ideea că șerpii ar fi cei care au transferat virusul de la lilieci la om. O cercetare propunea, pe baza unor analize, două specii de șerpi, foarte veninoase, *Bungarus multicinctus* și *Naja atra* sau cobra chinezească⁸³. Tot atunci s-a vehiculat și ideea că pangolinul

---

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Cf. BioRxiv – The Preprint server for Biology, <https://www.biorxiv.org/content/10.1101/2020.01.30.927871v2>.

⁸² Cf. Geoffroy Clavel, "Luc Montagnier, prix Nobel controversé, accuse des biologistes d'avoir créé le coronavirus", în *Science*, 17 aprilie 2020, material disponibil online la https://www.huffingtonpost.fr/entry/luc-montagnier-le-controverse-prix-nobel-accuse-des-biologistes-davoir-cree-le-coronavirus_fr_5e998515c5b63639081cceb?utm_hp_ref=fr-homepage.

⁸³ Cf. Wei Ji et al, "Cross-species transmission of the newly identified coronavirus 2019-nCoV", *Journal of Medical Virology*, vol. 92, nr. 4, Special Issue: 2019 Novel Coronavirus Origin, Evolution, Disease, Biology and Epidemiology: Part-I, April 2020, pp. 433-440.

ar putea fi un intermediar, însă furnizarea unor dovezi științifice clare cerea mai mult timp. Publicul larg, însă, se dovedește adesea nepregătit să aștepte multă vreme astfel de dovezi, încât, în căutarea unor explicații pentru întreaga situație, acceptă cu destulă ușurință explicațiile teoriilor conspiraționiste.

Treptat însă, aspectele care privesc SARS-CoV-2 au început să iasă la iveală. Cercetări genetice minuțioase și explorări de laborator au infirmat, cu argumente, ideea unei fabricări artificiale a virusului. O primă replică a fost publicată de *European Scientist*, la numai o zi după declarația laureatului Nobel, Luc Montagnier⁸⁴. Analizele genetice, se menționează acolo, arată că nu există secvențe în SARS-CoV-2 și HIV-1 care să prezinte similitudini⁸⁵.

Un alt studiu respinge, de asemenea, ideea că noul coronavirus are structuri similare cu HIV, și propune pangolinul (*manis javanica*) ca intermediar în transferul de la lilieci la om⁸⁶. În această cercetare, prin metode mai acurate (date mai ample, metode și baze de date bioinformatică mai noi și mai precise), s-a identificat că cele patru segmente care păreau specifice SARS-CoV-2, considerate a avea similitudini cu HIV-1, pot fi găsite și la alte virusuri, inclusiv la unele tipuri de coronavirus existente la lilieci.

Pe de altă parte, analiza a făcut și câteva precizări importante privind intermediarul, care a permis transferul de la liliac la om. Autorii au descoperit o eroare în analiza anterioară care sugera șerpilor drept gazdă intermediară. De fapt, unele secvențe de proteine prezente în plămâni pangolinilor bolnavi prezintă un grad mai mare de similitudine, de 91%, cu proteinele virusului uman

---

⁸⁴Cf. Philippe Lacoude, "No, SARS-CoV-2 does not contain HIV genetic code!", în *European Scientist*, 18 aprilie 2020, material disponibil online la <https://www.europeanscientist.com/en/big-data/no-sars-cov-2-does-not-contain-hiv-genetic-code/>.

⁸⁵Asemănări, dar nu forme identice, sunt prezente doar la nivelul unor structuri lipidice, care există în anvelopa virusului, structuri care au fost evidențiate și la alte formațiuni virale mai vechi, unele cunoscute încă din anii '50, cum este cazul coronavirusurilor 229E și OC43 care sunt responsabile de unele forme de gripă. (Cf. Philippe Lacoude, "No, SARS-CoV-2 does not contain HIV genetic code!", în *European Scientist*).

⁸⁶Cf. Chengxin Zhang et al, "Protein Structure and Sequence Reanalysis of 2019-nCoV Genome Refutes Snakes as Its Intermediate Host and the Unique Similarity between Its Spike Protein Insertions and HIV-1", *Journal of Proteome Research*, vol. 19, nr. 4, 2020, pp. 1351-1360. DOI: <http://10.1021/acs.jproteome.0c00129>.

SARS-CoV-2. De asemenea, formațiunile de legare (prin care virusul se atașază de membranele celulare, în receptorii ACE2), proteina prezentă în spiculele de acroșare din coronavirusul prelevat din țesutul pangolinului, prezintă doar cinci diferențe față de virusul SARS-CoV-2, comparativ cu nu mai puțin de 19 diferențe câte există între proteinele virale umane și cele prezente la liliac. Așadar, pangolinul pare să fie o gazdă apropiată față de forma SARS-CoV-2 ajuns la noi. Dovezile furnizate de acest studiu indică deci că noul coronavirus care a cauzat pandemia Covid-19 provine de la liliac, și, foarte probabil, a avut ca intermediar, în transferul la om, pangolinul⁸⁷.

Dovezile privind posibilitatea unei proveniențe naturale a SARS-CoV-2 au continuat. În 10 mai, publicația *Current Biology* a dat publicității un alt studiu, în care este prezentat de data aceasta un alt coronavirus identificat la lilieci, care permite concluzii importante referitoare la virusul pandemiei Covid-19. Cercetătorii au prezentat virusul RmYN02, care – cel puțin în privința unor secvențe ale genomului, ar putea fi considerat o rudă foarte apropiată a virusului SARS-CoV-2. În cazul acestui virus RmYN02, ei au identificat structuri asemănătoare cu cele care au fost chiar obiectul speculațiilor privind realizarea artificială a virusului SARS-CoV-2. Este vorba despre unele secvențe asemănătoare, care, se arată în studiu, există și la alte virusuri prezente la lilieci. Faptul acesta susține tocmai posibilitatea apariției naturale a acestor structuri în evoluția coronavirusului, în opoziție cu modul în care erau bănuite ele în teoriile conspirației, adică strict artificiale, realizate prin intervenție umană. În felul acesta, concluzionează studiul, devine mai plauzibilă ideea că SARS-CoV-2, care prezintă structuri asemănătoare cu RmYN02, ar fi putut apărea natural⁸⁸.

La acestea se adaugă o altă cercetare, publicată anterior în prestigioasa revistă *Nature*, care arată, printr-un studiu genetic, faptul că SARS-CoV-2 nu pare să fie artificial⁸⁹, dar și alte cercetări publicate

---

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Cf. Hong Zhou et al, "A novel bat coronavirus closely related to SARS-CoV-2 contains natural insertions at the S1/S2 cleavage site of the spike protein", *Current Biology*, 2020, 8 iunie 2020, pp. 1-8, DOI: <http://10.1016/j.cub.2020.05.023>.

⁸⁹ Andersen, K. G. et al., "The proximal origin of SARS-CoV-2", *Nature Medicine* 26, pp. 450-452, 2020. <https://DOI.org/10.1038/s41591-020-0820-9>.

în jurnale de profil, care susțin și ele, cu diverse dovezi, proveniența naturală a virusului⁹⁰.

Ultimul studiu apărut pe această temă, la data când pregătim acest material, a reușit să aducă mai multe lămuriri cu privire la proveniența SARS-CoV-2 și la capacitățile sale de adaptare. Se aduc noi explicații privind deosebirile existente între structura SARS-CoV-2 așa cum este el prezent la om și formele existente în lilioci și pangolini. Am văzut că, în ciuda faptului că tot mai mulți cercetători susțin ideea că virusul provine de la lilioci și s-a transmis la om prin intermediul pangolinilor, dovezile nu sunt încă pe

---

⁹⁰ Iată câteva dintre studiile de până acum susțin proveniența naturală a virusului SARS-CoV-2: Zhou P et al., "A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin", *Nature*, vol. 579, nr. 7798, 2020, pp. 270-273. doi: <http://10.1038/s41586-020-2012-7>; Roujian Lu et al., "Genomic characterisation and epidemiology of 2019 novel coronavirus: implications for virus origins and receptor binding", *Lancet*, nr. 395, 2020, pp. 565-574, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30251-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30251-8), material disponibil online la [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(20\)30251-8.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(20)30251-8.pdf); Zhu N et al., A Novel Coronavirus from Patients with Pneumonia in China, 2019. *The New England Journal of Medicine*, vol. 382, nr. 8, 2020, pp. 727-733. doi: <http://10.1056/NEJMoa2001017>, material disponibil online la https://www.nejm.org/doi/10.1056/NEJMoa2001017?url_ver=Z39.88-2003&rfr_id=ori%3Arid%3Acrossref.org&rfr_dat=cr_pub++0www.ncbi.nlm.nih.gov; Li-Li Ren et al., "Identification of a novel coronavirus causing severe pneumonia in human", *Chinese Medical Journal*, vol. 133, nr. 9, May 5, 2020, pp. 1015-1024. doi: 10.1097/CM9.0000000000000722; D. Paraskevis et al., "Full-genome evolutionary analysis of the novel corona virus (2019-nCoV) rejects the hypothesis of emergence as a result of a recent recombination event", *Infection, Genetics and Evolution*, vol. 79, nr. 104212, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.meegid.2020.104212>; Benvenuto D et al., "The 2019-new coronavirus epidemic: evidence for virus evolution", *Journal for Medical Virology*, vol. 92, 2020, pp. 455-459, disponibil online la <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/jmv.25688>. DOI:10.1002/jmv.25688; Wan Y et al., "Receptor recognition by novel coronavirus from Wuhan: an analysis based on decade-long structural studies of SARS", *Journal of Virology*, vol. 94, nr. 4, 2020, pp. 1-9, DOI:10.1128/JVI.00127-20; US Center for Disease Control and Prevention Coronavirus disease 2019 (Covid-19) situation summary, material disponibil la <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-nCoV/summary.html> (Feb 16, 2020). Studiile sunt menționate într-o corespondență semnată de mai mulți autori, publicată de prestigioasa *The Lancet* (Cf. Statement in support of the scientists, public health professionals, and medical professionals of China combatting Covid-19, Correspondence, vol. 395, nr. 10226, E42-E43, March 7, 2020. Textul este semnat de 27 de autori. Materialul este disponibil online la [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30418-9/fulltext#coronavirus-linkback-header](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30418-9/fulltext#coronavirus-linkback-header)).

deplin mulțumitoare. Există deosebiri importante între SARS-CoV-2 și formele lui înrudite prezente în cele două mamifere. Altfel spus, coronavirusurile de la pangolin sunt încă prea diferite de SARS-CoV-2 pentru a fi cauza directă a pandemiei înregistrată la om. Studiul, publicat recent, formulează câteva explicații în această chestiune. SARS-CoV-2 prezintă o capacitate deosebită de a prelua informația care îi oferă acces la noile celule gazdă, fapt care poate explica deosebirile existente între cele trei virusuri, dar și ușurința cu care el trece de la animale la oameni. Cercetătorii spun că virusul dispune de un mecanism de copiere a unei „chei” ce deblochează „ușa de intrare” în celulele gazdă, în cazul Covid-19 gazda fiind celula umană. La SARS-CoV-2, „cheia” este ascunsă în chiar structura spiculelor glicoproteice, de pe suprafața virusului, folosită ca procedeu de atașare la membrana celulelor în care virusul pătrunde. În cazul SARS, spun cercetătorii, virusul a trecut de la lilieci la civete, iar în cazul MERS coronavirusul a realizat un transfer de la lilieci la cămile dromadere, ajungând în final, în ambele cazuri, la om. În cazul Covid-19, SARS-CoV-2 a suferit modificări evolutive (reasortări genetice repetate), acestea permițându-i o pătrundere mai eficientă în celula umană.⁹¹

---

⁹¹ De fapt, formațiunea de legare a strămoșului viral prezent în lilieci (acele spicule glicoproteice) prezintă diferențe față de formațiunile prezente la virusul Covid-19, încât nu poate infecta eficient celulele umane. Și, cum SARS-CoV-2, virusul evoluat din strămoșul prezent la liliac, se atașează eficient de membrana celulei umane, este clar că avem de-a face cu un virus adaptat. Pe de altă parte, există regiuni ale virusului uman de Covid-19 care prezintă un grad foarte mare de asemănare (în privința secvențelor de aminoacizi) cu cele prezente și la lilieci și la pangolini. Aceasta sugerează cu putere că toți acești viruși fac parte din aceeași familie, și că au structuri care le permit să se adapteze foarte eficient și la pangolini, dar și la om. Ținând seama de adaptabilitatea strămoșului viral de la lilieci, SARS-CoV-2 întâlnit la oameni este un hibrid care a incorporat „cheile” de legare pentru pătrunderea în celule. SARS-CoV-2 se dovedește a avea o istorie evolutivă bogată, care a inclus mai multe remanieri genetice, permise de corpul lilieciilor și al pangolinilor, consolidând prin aceasta capacitatea lui de a se transmite și la oameni. (Cf. X. Li, et al., “Emergence of SARS-CoV-2 through recombination and strong purifying selection”, *Science Advances*, 29 May 2020, pp. 1-13: eabb9153 DOI: 10.1126/sciadv.abb9153. Materialul este rezumat și în *Sciencedaily*, “Evolution of pandemic coronavirus outlines path from animals to humans. The virus's ability to change makes it likely that new human coronaviruses will arise”, 29 May 2020, material disponibil online, la <https://www.sciencedaily.com/releases/2020/05/2020529161221.htm>.)

În fine, este important să spunem, în încheierea acestor mențiuni, că există și alți experți din domeniu care s-au pronunțat ferm, susținând ideea provenienței naturale a virusului⁹².

Travaliul științelor: eforturi mari până la primele mici certitudini

Pentru a putea merge mai departe, se impun alte câteva precizări, care privesc dovezile științifice despre scenariul apariției și răspândirii naturale a virului SARS-CoV-2. În primul rând, trebuie recunoscut faptul că, în pofida celor prezentate până acum, la modul strict științific, nu avem încă o explicație deplin mulțumitoare, care să arate fără dubii proveniența naturală a SARS-CoV-2. Demonstrațiile oferite până acum, deși credibile, sunt totuși parțiale. Luări de poziție, ale unor autori ce provin chiar din lumea științifică, trec în revistă aspectele insuficient lămurite sau dubioase ale problemei.

---

⁹² „Nu există nici o dovadă că SARS-CoV-2, virusul care provoacă Covid-19 la oameni, a avut originea într-un laborator din Wuhan. Coronavirusuri precum SARS-CoV-2 sunt frecvent întâlnite la speciile de animale sălbatice și sar frecvent la gazde noi. Aceasta este și cea mai probabilă explicație pentru originea SARS-CoV-2. Cea mai apropiată rudă cunoscută de SARS-CoV-2 este un virus de lilieci numit RaTG13, care a fost păstrat la Institutul de Virologie Wuhan. Există unele speculații nefondate că acest virus a fost originea SARS-CoV-2. În orice caz: (i) RaTG13 a fost prelevat dintr-o altă provincie din China (Yunnan) până la locul unde a apărut prima dată Covid-19 și (ii) nivelul de divergență a secvenței genomului între SARS-CoV-2 și RaTG13 este echivalent cu o medie de cincizeci de ani (și cel puțin douăzeci de ani) de schimbare evolutivă. Prin urmare, SARS-CoV-2 nu a derivat din RaTG13. În plus, știm că virușii asociați cu SARS-CoV-2 se găsesc și în pangolin. Acest lucru sugerează că alte specii de animale sălbatice sunt susceptibile să poarte rude cu SARS-CoV-2. În rezumat, abundența, diversitatea și evoluția coronavirusurilor în viața sălbatică sugerează cu tărie că SARS-CoV-2 este de origine naturală. Cu toate acestea, este necesară o eșantionare mai mare a speciilor de animale din natură, inclusiv lilieci din provincia Hubei, pentru a rezolva originile exacte ale SARS-CoV-2”. (Edward Holmes, ARC Australian Laureate Fellow, Sydney Medical School, membru al Marie Bashir Institute for Infectious Diseases and Biosecurity, membru al Charles Perkins Centre, membru al Academiei de Științe Australiene, membru în The Royal Society). Mai există însă și alte declarații asemănătoare din partea altor specialiști în domeniu, din diverse țări: Nigel McMillan, Directorul Infectious Diseases and Immunology de la Menzies Health Institute Queensland, Griffith University, Professor Nikolai Petrovsky, de la College of Medicine and Public Health at Flinders University și director de cercetare la Vaxine Pty Ltd. (Declarațiile sunt publice, materialul fiind disponibil online la <https://www.scimex.org/newsfeed/expert-reaction-did-covid-19-come-from-a-lab-in-wuhan>).

De remarcat este faptul că dovezile strânse până acum, despre apariția SARS-CoV-2 în piețele din Wuhan, nu sunt suficient de puternice pentru a convinge pe toată lumea. Există cercetări care aruncă o umbră de îndoială asupra acestei chestiuni. Oferim aici un exemplu. Este vorba despre o cercetare care semnalează faptul că, având de-a face cu un virus ce înregistrează mutații rapide, reconstituirea momentului originar, al apariției virusului și a etapelor răspândirii sale geografice, ridică dificultăți foarte mari. Cercetători din Cambridge (Marea Britanie) și Germania au încercat o astfel de reconstituire, pentru a desena „căile evolutive” timpurii ale SARS-CoV-2, folosind tehnici de mapare genetică⁹³. Rezultatele sugerează că cel mai apropiat tip de SARS-CoV-2 de cel descoperit la lilieci – tipul „A”, „genomul original al virusului uman” – a fost prezent în Wuhan, dar surprinzător nu a fost tipul de virus predominant al orașului! Desigur, nici acest rezultat nu este scutit de limitări ale preciziei. Pe de o parte, rețeaua virală obținută detaliază etapele incipiente ale unei pandemiei, înainte ca traseele evolutive ale Covid-19 să devină aglomerate de numărul mare de mutații ale SARS-CoV-2.

În general, mutațiile rapide pun dificultăți mari în deslușirea precisă a arborelui genealogic al SARS-CoV-2. De fapt, cercetarea

---

⁹³ Este vorba despre o analiză genetică a 160 de genomuri ale virusului de la pacienții umani, prelevate din întreaga lume între 24 decembrie 2019 și 4 martie 2020. Cercetarea a relevat trei „variante” distincte ale SARS-CoV-2, și trei linii virale, rute de răspândire ale acestora, ceea ce a oferit un fel de cartografiere a parcursului de răspândire a noului coronavirus și a mutațiilor pe care acesta le-a suferit. Varianta „A”, cea mai strânsă legătură cu virusul găsit atât în lilieci, cât și în pangoline, este descrisă – semnificativ, pentru discuția de față – ca fiind „rădăcina focarului” de către cercetători. Tipul „B” este derivat din „A”, separat prin două mutații, în vreme ce tipul „C” este, la rândul său, derivat din tipul „B”. Rezultatele obținute sugerează că virusul SARS-CoV-2 prezent în Wuhan, numit „B”, a fost predominant la pacienții din Asia de Est, dar că este posibil ca varianta aceasta să nu fi călătorit mult dincolo de regiune. Varianta „C” a virusului este tipul principal european, întâlnit la pacienții timpurii din Franța, Italia, Suedia și Anglia. Acesta lipsește însă din eșantionul chinez de continent, dar este văzut în Singapore, Hong Kong și Coreea de Sud. Analiza sugerează, de asemenea, posibilitatea ca între primele intrări ale virusului pe teritoriul italian, să fie și una legată de cea semnalată în Germania în 27 ianuarie, și că o altă cale de infectare a populației din Italia să fi fost legată de Singapore. (Cf. Peter Forster et al., „Phylogenetic network analysis of SARS-CoV-2 genomes”, *Proceedings of the National Academy of Sciences – PNAS*, vol. 117, nr. 17, 23 Aprilie, 2020, pp. 9241-9243, <https://doi.org/10.1073/pnas.2004999117>).

este mai degrabă inedită, pentru că algoritmi sunt folosiți, în mod obișnuit, în cartografierea mișcărilor populațiilor umane în perioadele istorice îndepărtate, prin investigații ale ADN-ului. Cercetarea este printre primele care aplică această metodă pentru virusuri, structuri ce posedă doar fragmente de material genetic, dar a reușit să ofere observații importante privind rutele de infecție cu SARS-CoV-2 și răspândirea Covid-19.

Oricum, aceste eforturi de clarificare continuă. De la prima analiză publicată în PNAS, echipa de cercetare și-a extins cercetarea la 1.001 genomi virali, între timp rezultatele arătând că prima infecție cu SARS-CoV-2 și răspândirea ei s-a produs între mijlocul lunii septembrie și începutul lunii decembrie 2020⁹⁴.

Trebuie să recunoaștem că, la acest moment, putem spune că originea SARS-CoV-2 ar putea fi naturală, însă nu este încă o certitudine. În legătură cu aceasta, s-ar putea constata și faptul că incertitudinea, absența unei explicații pentru un fenomen ne afectează, tensionează, irită, stresează chiar. În perioade ca acestea, efectele de acest gen s-au putut vedea cu ușurință, pentru că, pe lângă foamea de certitudini ce caracterizează mintea omenească, s-au adăugat nesiguranțe și temerile generate de Covid-19⁹⁵.

În al doilea rând, trebuie spus că pentru cineva obișnuit cu istoria științei, cu procedurile ei complicate – obligatorii pentru certificarea descoperirilor ei –, situația nu este nouă. Dinamica științei ne arată că, în general, fixarea diverselor certitudini – cel mai adesea punctuale, restrânse – despre fenomenele ample și complexe, urmează un parcurs sinuos și necesită un efort colectiv imens. Multe detalii din ipotezele cauzale trebuie verificate, conturarea

---

⁹⁴ Cf. Peter Forster et al., "Phylogenetic network analysis of SARS-CoV-2 genomes", *Proceedings of the National Academy of Sciences – PNAS*, vol. 117, nr. 17, 23 Aprilie, 2020, pp. 9241-9243, <https://doi.org/10.1073/pnas.2004999117>.

⁹⁵ Întrucâtva, mintea noastră caută certitudini și pentru că ele (ne) odihnesc. Un răspuns cert închide o problemă, soluționează o dilemă, înfiletează un capac peste vârtejul amețitor al întrebărilor chinuitoare. O explicație clară degrevează spiritul de povara căutărilor și de neliniștea generată de absența unui răspuns. Pe de altă parte, spiritualitatea creștină întrevede aici ceva mai adânc. În eforturile omenești pentru găsirea unor explicații tot mai cuprinzătoare pentru evenimentele care stârnesc întrebări, dar și în obișnuința minții de a prefera narațiuni explicative, creștinismul sesizează amprenta divină a spiritului omenesc: ne mișcăm, întreaga noastră viață, în cuprinsul unei realități și prin universul conținuturilor inteligibile, căutând înțelesuri și sensuri, pentru că trăim cu această

unei explicații sigure fiind greoaie și fragmentată. Drumul științei este mai degrabă întortocheat, neavând condiții pentru a oferi, cu celeritate, explicații întemeiate și cuprinzătoare despre evenimentele care prezintă complexitate și anvergură.

Strângerea dovezilor privind proveniența naturală a virusului SARS-CoV-2 nu face excepție. Când se va dovedi cu *certitudine* că virusul a apărut natural? Cine poate răspunde la această întrebare? În orice caz, un astfel de rezultat este posibil la capătul unui drum care se întrevește deja ca fiind anevoios, din acest parcurs ilustrând și noi câteva secvențe. Sunt însă necesare și alte dovezi, alte cercetări rafinate, care nu vor putea evita discuțiile. Pe de altă parte, dinamica structurii genetice, adaptabilitatea virusului la celulele gazdă, face ca obținerea unor dovezi absolut clare privind proveniența naturală să fie extrem de dificilă, dacă nu imposibilă.

Putem lua și aici un exemplu grăitor. Abia după 15 ani de la confruntarea cu SARS, s-a reușit elucidarea completă a originii virusului SARS-CoV-1. După ce, în 2002-2003, nu au lipsit vocile care susțineau ideea că virusul a fost realizat artificial, cercetătorii au reușit să descopere dovezi foarte solide care susțin proveniența naturală a virusului SARS. După numeroase explorări, ei au identificat o populație de lilieci, într-o peșteră din China, lilieci care posedau toate fragmentele de material genetic prezente în virusul SARS-CoV-1 care a cauzat SARS⁹⁶. Însă aceste dovezi puternice au

---

convingere profundă că ele există! Credem că lumea, viața sau existența nu sunt aruncate sub specia absurdului. Și credem că – finalmente, totul are un sens. Teologia creștină și lumina dreptei credințe întrevăd, în toate aceste căutări, nevoia omului de Dumnezeu. De aceea, împlinirea tuturor căutărilor omenești, este El, Hristos, Fiul lui Dumnezeu făcut om. El este Calea, Adevărul și Viața (Ioan 14, 6). El este Calea care duce la Adevăr, El este Adevărul care edifică și restaurează deplin viața omului. Viața Lui este viața noastră deplină. De aceea, pentru un creștin care traversează o perioadă grea, de încercări și confuzie, intervalul necesar conturării unei explicații mulțumitoare pentru acele evenimente nu este stăpânit de panică sau de temeri. Nădejdea în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, în pronia divină, îi oferă celui credincios nădejde, calm, și lumină, elemente care ponderează emoțiile, asigurând și o receptare mai lucidă a evenimentelor.

⁹⁶ Este vorba despre o peșteră îndepărtată din provincia Yunnan, unde cercetătorii au identificat o singură populație de lilieci de potcoavă care adăpostesc tulpini de virus cu toate blocurile genetice ale virusului prezent la oameni în 2002. Mai mult, viruși similari genetic au fost identificați la civetele de palmă mascate (*Paguma larvata*), vândute pe piețele de animale din Guangdong. Multă vreme după

necesitat 15 ani de explorare. Și, cu toate acestea, ele nu au reușit să lămurească toate aspectele⁹⁷.

Această situație neclară înseamnă deci nu doar importante sarcini științifice – pentru cei care aleg cercetarea fenomenului.

---

declanșarea SARS, numeroase studii identificaseră coronavirusuri înrudite cu SARS la lilieci de potcoavă din China (*Rhinolophus*) 2. Descoperirile despre SARS sugerau că virusul SARS-CoV-1 avea ca originea probabilă lilieci, trecând la civete, mai înainte de a ajunge la oameni. Totuși, și în acel caz care privește SARS, ca și în cazul SARS-CoV-2, anumite gene din SARS-CoV-1 cu rol cheie – care sunt legate de o proteină ce permite virusului să se atașeze și să infecteze celulele – prezentau diferențe, în cele două versiuni – cea a virusului prezent la oameni și cea a virusului din lilieci. Aceste deosebiri au alimentat și atunci îndoieli privind proveniența naturală a SARS-CoV-1 și a SARS. După ce au prelevat mii de probe din mai multe locații din întreaga țară, cercetătorii au găsit o peșteră specială în Yunnan (sud-vestul Chinei) în care lilieci purtau coronavirusuri ce prezentau importante similitudini cu versiunea umană a SARS-CoV-1. După cinci ani de monitorizare a speciilor de lilieci care trăiau în această peșteră, și după analiza minuțioasă a materialul genetic a 15 tulpini virale din lilieci, s-a constatat că, luate împreună, tulpinile prezente în acei lilieci conțin toate piesele genetice care alcătuiesc versiunea umană a SARS-CoV-1. Chiar dacă nici un exemplar de lilieci nu a avut – integral și de unul singur – tulpina SARS-CoV-1, cu toate secvențele genetice ale celei întâlnite la om, analiza a fost extraordinară, identificându-le toate aceste secvențe în populația de lilieci din această peșteră, pentru că, așa cum studiul menționează, tulpinile se amestecă deseori. (Cf. Ben Hu et al., "Discovery of a rich gene pool of bat SARS-related coronaviruses provides new insights into the origin of SARS coronavirus", *PLOS Pathogens*, 30 November, 2017, pp. 1-27, <https://doi.org/10.1371/journal.ppat.1006698>. Pentru o excelentă prezentare succintă a acestui rezultat, Cf. David Cyranoski, "Bat cave solves mystery of deadly SARS virus — and suggests new outbreak could occur. Chinese scientists find all the genetic building blocks of SARS in a single population of horseshoe bats", *Nature*, vol. 552, 2017, pp. 15-16. doi: 10.1038/d41586-017-07766-9, material disponibil online la <https://media.nature.com/original/magazine-assets/d41586-017-07766-9/d41586-017-07766-9.pdf>).

⁹⁷ Așa cum afirmă chiar cercetătorii, rezultatele sunt doar „99%” convingătoare. Ideale ar fi aici demonstrațiile care să arate concret că o tulpină SARS poate sări de la lilieci la un alt animal, cum ar fi civeta, ca apoi să infecteze omul. În același timp, așa cum autorii declară, cercetarea nu a lămurit alte aspecte, care rămân încă fără o explicație. Nu este clar, de exemplu, cum anume virusul prezent la lilieci din Yunnan, a apărut la animale și oameni care trăiesc la 1.000 de kilometri distanță, în provincia Guangdong, fără ca provincia Yunnan, acolo unde era cantonat, să înregistreze cazuri. În același timp, este semnificativ, așa cum vom vedea, faptul că, și cu acel prilej (în noiembrie 2017), cercetătorii formulau atunci avertismente privind pericolul apariției unor astfel de focare mortale. Peștera unde s-au găsit elementele genetice ale virusului SARS este situată la doar 1 kilometru distanță de cea mai apropiată așezare a unei comunități umane. Deci, semnalau autorii, riscurile de contaminare a oamenilor și de apariție a unor boli similare cu

Este limpede că, și pentru cei care vor să înțeleagă aceste descoperiri, care doresc o explicație a întregii pandemii, însușirea ca atare a acelor explicații presupune o importantă povară cognitivă. Să conchidem aici că efortul cercetării științifice, care vizează descoperirile din laborator și, de partea cealaltă, înțelegerea lor la nivelul publicului larg, de către nespecialiști, apasă cu o dublă greutate, permițând doar progrese lente și oferind – de cele mai multe ori târziu – explicații mai degrabă greu de înțeles.

În fine, ultima observație vizează o comparație așteptată. În raport cu această migăloasă construcție a narațiunilor științifice, teoria conspirației prezintă o suplețe de invidiat; are articulații simple (două, trei inferențe), este penetrantă, fiind însoțită de cuvinte ce rețin atenția, cu o puternică încărcătură emoțională („pericol global”, „sfârșitul lumii”, „minciuna secolului”, „pierderea libertăților”, „atentat la democrație”, „interese ascunse”), și nu necesită vreun efort de înțelegere – parvenindu-ne în forme accesibile (montaj video, de câteva minute, scurte declarații).

De ce sunt valoroase toate aceste observații? Pentru că evidențiază cum anume, în grabă, și în lipsa unor dovezi, putem construi sau susține diverse falsuri, cum sunt teoriile conspirației. Mai departe, adoptarea unei teorii de felul celei conspirative poate afecta vreme îndelungată percepția și raportarea noastră la lume, întrucât ceea ce susținem la un moment dat este abandonat cu mare greutate. De fapt, imediat cum vor apărea fapte care par să contrazică ceea ce susținem cu tărie, vom avea tendința de a armoniza vechile credințe cu dovezile potrivnice lor, pentru a elimina disconfortul. Tendința de a nu renunța la convingerile noastre, prin diverse strategii și construcții interpretative, numită *disonanță cognitivă*, a fost identificată și explorată de mai multă vreme în psihologie⁹⁸. Aici, de fapt, primim

---

SARS sunt evidente, combinarea secvențelor genetice ale virusurilor fiind foarte rapidă. Și, ca o constantă a acestor studii de profil despre care vom mai discuta aici, se subliniază necesitatea unei atenții sporite cu privire la activitățile economice, industriale și urbane ale omului, pentru a proteja habitatele naturale ale animalelor sălbatice, și reglementarea cât mai strictă a comerțului cu animale sălbatice în piețe (Cf. David Cyranoski, „Bat cave solves mystery of deadly SARS virus and suggests new outbreak could occur. Chinese scientists find all the genetic building blocks of SARS in a single population of horseshoe bats”, *Nature*, vol. 552, 2017, pp. 15-16. doi: 10.1038/d41586-017-07766-9).

⁹⁸ Teoria a fost dezvoltată de Leon Festinger. Lucrarea de referință în această temă este *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Redwood City, California, 1957.

un avertisment despre modul defectuos de a îmbrățișa o explicație, dezvoltând o anumită rezistență la schimbarea perspectivei, în fața tuturor faptelor și dovezilor empirice care ne contrazic.

Însă, o analiză despre prezența și raportarea la teoriile conspirației este importantă și pentru că poate dezvălui aspecte spirituale, înțeleșuri folositoare, edificatoare în situația curentă. Dar, în privința manierei în care teoriile conspirației pot distorsiona percepția realității, împiedicând valorificarea spirituală a contextului de viață, există multe aspecte care ar merita analizate. Nu este aici cel mai potrivit loc pentru o analiză exhaustivă.

De aceea, în cele ce urmează, ne restrângem la trei observații de fond.

Conspirații și teorii ale conspirației: istorie și prezent, realitate și inflație ficțională

Se impune, în primul rând, o clarificare: nu susțin ideea că teoriile conspirațiilor trebuie respinse în bloc; nu afirm că ele sunt fără fundament. Datele istorice din trecutul îndepărtat sau recent ar contrazice fără drept de apel o astfel de poziție intransigentă. De fapt, în multe cazuri, situația stă mai degrabă invers. Istoria conține un inventar impresionant de evenimente importante al căror curs a fost dramatic influențat de comploturi, de asasinat sau de alianțe secrete. Cercetările au scos la iveală numeroase astfel de conjurații sau uneltiri. Pe de altă parte, o serie întreagă de anchete jurnalistice, dezvăluiri de presă, investigații ample sau procese răsunătoare au arătat publicului larg că astfel de lucruri, având poate o fizionomie ușor schimbată, se petrec și în zilele noastre. Trecutul recent nu e străin de activități mascate, de intervenții militare secrete, de activități de sabotaj, de încercări sistematice și ample de eludare a legilor și a ordinii de drept. Acțiuni de acest fel, derulate de grupuri organizate, de alianțe secrete la care participă state sau corporații, au reușit să interfereze adesea cu procesele democratice obișnuite, destabilizând ordinea de drept, eliminând figuri importante și incomfortabile de pe scena vieții, schimbând uneori configurația politică a unor regiuni, sau împiedicând cu succes, chiar pentru mai multe decenii, dezvoltarea unor națiuni.

Câtă vreme, după definiția ei, conspirația reprezintă "a secret plan by a group of people to do something harmful or illegal"⁹⁹,

---

⁹⁹ Definiția pentru "conspiracy", în *Oxford Learner's Dictionary*, disponibil online la <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/conspiracy>.

toate acele situații din trecutul îndepărtat, din istoria recentă sau din prezent – în care cursul evenimentelor e influențat prin acțiuni secrete, necunoscute publicului larg, se încadrează în sfera conspirațiilor, și trebuie considerate ca atare¹⁰⁰. Nu este cazul, deci, să le refuzăm evidența. Dimpotrivă, se cuvine să păstrăm vigilența,

---

¹⁰⁰ Nu este locul aici pentru a dezvolta acest subiect, însă nici nu putem lăsa cele afirmate fără exemplificări. Menționăm aici câteva dintre cele mai cunoscute scandaluri din trecutul recent și din prezent, care au reținut atenția publicului: scandalul *Watergate* (1972), programele de supraveghere globală, dezvăluite de Edward Snowden, la care și-au dat acordul secret și companiile de telecomunicații (2013), scandalul *Dieselgate* (2015), scandalul *Cambridge Facebook-Analitica* (2017), cyber-propaganda *fake-news*-urilor (2017). Nu trebuie lăsate deoparte nici acele acțiuni secrete care urmăresc slăbirea capitalului politic al opoziției, în diverse țări, prin amenințări sau falsuri, dar nici spionajul sau sabotajul economic, și toate acele strategii secrete care țintesc destabilizarea ordinii de drept, dar și organizațiile criminale, rețelele și practicile de corupție sau afacerile ilegale. Toate pot afecta – mai mult sau mai puțin, ordinea de drept, economia și viața cetățenilor. Chiar dacă nu toate s-ar încadra strict în ceea ce este înțeles prin conspirație, o anumită înrudire a acestora cu ea nu li se poate refuza. Din păcate, prezentul ne oferă multe indicii că astfel de acțiuni și planuri secrete – forme mai noi ale conspirațiilor – există și influențează cursul lucrurilor, rămânând adesea, pentru multă vreme, bine camuflat. Exemplele ar fi numeroase: ziaristii de investigație asasinați, trusturile de presă închise, personalitățile culturale sau figurile politice importante amenințate sau chiar asasinate, ca pedeapsă pentru curajul cu care au întreprins anchete jurnalistice sau pentru îndrăzneala de a avea poziții critice la adresa regimurilor de forță. Nu poate fi ocolit, desigur, faptul că, în multe privințe, arestarea și judecata lui Hristos au fost, de asemenea, rezultatul unui complot. Planul ontologic – al firii omenești restaurate prin Pătimirea, Moartea și Învierea lui Hristos – face ca acest complot, care a condus la moartea Sa, să fie cel care a avut miza cea mai mare din istorie. Pe de altă parte, îngăduința pe care Însăși Domnul a arătat-o pentru această desfășurare de lucruri, lăsându-Se prins și judecat, batjocorit și ucis pentru mântuirea oamenilor, ne arată că, dincolo de uneltirile omenești, care păreau să guverneze desfășurarea lucrurilor, ultimul cuvânt îl are Iubirea lui Dumnezeu, în stare să le facă și pe cele rele, lucrătoare ale celor bune! „Dumnezeu se folosește în mod bun spre îndreptarea noastră și de cele făcute rău” (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Scolii la Numele Divine*, 4, 33; PG 4, 305 D, apud Panayotis Nellas, *Omul animal îndumnezeit*, p. 98). Și Dionisie Areopagitul formulează ceva asemănător: „Dar măreția superioară a puterii stă în aceea că (Dumnezeu) dă putere chiar lucrurilor ce sunt lipsite de Dânsul; ba împuternicește chiar această lipsă (cu tendința) de a participa la El. ... [încât] chiar lucrurile care luptă împotriva Lui, tot prin puterea Sa își au existența și capacitatea de a lupta” (Dionisie Areopagitul, *Despre Numele Divine*, IV, 20, trad. Cicerone Iordăchescu și Theofil Simenschy, Ed. Institutul European, Iași, 1993, p. 88). „Sub iubirea Binelui, scrie Nellas, parafrazând pe Dionisie, răul poate deveni, și «ființă, și bine, și creator de cele bune»” (*Omul animal îndumnezeit*, p. 98).

să apărăm drepturile și libertățile cetățenești, să veghem la respectarea legilor și a mecanismelor democrației, în raport cu pericolele pe care le anunță aceste acțiuni secrete¹⁰¹.

Totuși, nu avem parte doar de conspirații dovedite, pe care, *post-factum* și pe diverse căi, publicul ajunge să le cunoască. Există multe alte teorii ale conspirației, pentru care nu există dovezi. Unele nu au încă dovezi, pentru că faptele și documentele corespunzătoare, care ar putea face lumină, sunt clasificate, încât analiștii, istoricii sau și publicul larg nu pot vedea lămurit întreaga poveste. Dintre conspirațiile nedovedite însă, cele mai multe sunt cele care nu au și nu vor avea niciodată dovezi. Este vorba despre acele teorii ale conspirației care nu depășesc stadiul de ipoteză elucubrantă, de bănuială halucinantă¹⁰². Acestea din urmă ar putea fi numite *teorii ale conspirației* (câtă vreme rămân în acest plan desprins de concretul realității), spre deosebire de conspirațiile ca atare, justificate, scoase la lumină prin dovezi clare.

Aceste teorii ale conspirației sunt cele pentru care formulăm amendamentele ce urmează: ficțiuni conspiraționiste care obturează realitatea, viciază judecățile despre lume și viață, deformând reprezentările și înțelesurile pe care le desprindem din experiența

---

¹⁰¹ Desigur, e necesară aici atât o abordare personală, cât și una desfășurată la nivelul întregii societății. La nivel personal, e importantă informarea atentă, din cât mai multe surse, și adoptarea, pentru toate realitățile și mesajele pe care le receptăm, a unui spirit critic. De asemenea, în ordine spirituală, și în prelungirea spiritului critic, e necesară cultivarea discernământului duhovnicesc, pentru o situație corectă – nu doar în planul realităților sensibile, ci și în planul înțelesurilor și lecțiilor spirituale. La nivel societal, un rol important, în stăvilirea conspirațiilor, îl au instituțiile specializate (cum ar fi presa sau organizațiile nonguvernamentale de profil), dar și arhitectura sistemului legislativ, care prescrie granițele și regimul de exercitare a fiecărei puteri din stat, precum și mecanismele de supraveghere și control reciproc. Aceste elemente, care alcătuiesc fizionomia politică și civică a democrațiilor, pot prezerva respectarea ordinii de drept, siguranța cetățenilor și protejarea libertăților individuale, în raport cu orice acțiune secretă care le poate afecta.

¹⁰² Iată câteva dintre aceste teorii: pământul este invadat de extraterestri, care trăiesc printre noi, camuflați în oameni, urmând să ocupe pozițiile de putere ale acestei lumi, pentru a distruge apoi civilizația; aselenizarea lunară a fost o farsă a Războiului Rece; pământul este plat; Hitler și nașiștii au supraviețuit după al Doilea Război Mondial, construind o organizație secretă amplasată subteran sau undeva în jungla Americii de Sud.

cotidiană¹⁰³. Este regretabil că, în absența dovezilor concrete, ele au totuși o aderență remarcabilă la public, strângând mult prea repede, mult prea mulți adepți. Deplângem aici adoptarea mult prea ușoară a acestor teorii de tip conspiraționist, fără spirit critic, și asumarea lor ca explicații unice, totalizatoare pentru evenimentele ample ale lumii.

Cauzele ce determină extinderea rapidă a teoriilor conspirației merită o analiză. Mai ales că acceptarea teoriilor conspiraționiste este însoțită, adesea, de respingerea fermă, în bloc, a perspectivei oficiale prezentată de autorități, de o neacceptare a discursului oficial¹⁰⁴ și a celorlalte dovezi științifice sau faptice care contrazic teoria conspirației¹⁰⁵. Desigur, o analiză este justificată și de faptul că aceste situații de viață – în care oamenii, de diverse categorii,

---

¹⁰³ Există o creativitate a spiritului omenesc, o supra-turare a mentalului colectiv, de a imagina, de a construi și difuza, de a recepta și promova, neobosit, explicații de tip conspiraționist. Aproape de fiecare dată, în spatele evenimentelor importante, care prezintă anvergură globală, sunt așezate teorii de acest fel, ficțiuni, povești conspiraționiste. Avem de-a face cu un mixt complicat, cu ingrediente politice și economice, asortat cu date științifice parțial valabile, care amestecă și nume consacrate în lumea științifică și înțelesuri religioase sau locuri profetice din diverși autori, toate oferind o supă sincretistă capabilă să lege cât mai multe fragmente din realitate și să fie atractivă pentru cât mai multe profiluri intelectuale. Multitudinea teoriilor conspirației vehiculate astăzi arată că adoptarea acestui gen narativ, pentru marile evenimente ale lumii, a devenit o abordare comună, un gest aproape reflex.

¹⁰⁴ Când lucrurile se petrec așa, cetățenii nu mai sunt de bună credință în raport cu autoritățile. Ei nu cred în buna intenție a factorilor de decizie, aruncând o bănuială generalizată asupra administrației, dar și asupra celor care susțin acest discurs oficial. Adepții teoriilor conspirației susțin că toți fac parte dintr-un joc ascuns. În felul acesta, suspiciunea se poate extinde de la factorii de decizie politică și de la mesajele lor, la toate celelalte personalități și instituții care acordă încredere acestora. Suspiciunea va plana și asupra celor care emit mesajele oficiale, dar și asupra celor care sunt de acord cu ele. Este evident că, în forma aceasta, teoriile conspirației alimentează neîncrederea în instituțiile care administrează mersul societății, contribuind la disoluția autorității, la slăbirea ordinii publice și, pe termen lung, la o bănuială generalizată, o neîncredere tot mai extinsă care afectează mult climatul social.

¹⁰⁵ Chiar și așa, circumspecția maselor la adresa unei explicații sau dovezi poate stimula cercetarea științifică, crescând presiunea pentru realizarea unor investiții și proiecte menite să facă lumină în aspectele neclare, pentru a risipi bănuielile. De asemenea, pozițiile suspicioase pot mobiliza și autoritățile, determinându-le să întreprindă mai multe acțiuni, pentru a crește gradul de informare a

îmbrățișează și susțin cu tărie teorii nefondate, în dauna discursului public, pot oferi importante radiografii asupra spiritului omenesc, relevante și în ordine spirituală. Însă, fără îndoială, aceste rădăcini, care sunt răspunzătoare de apariția și răspândirea acestor teorii ale conspirației, precum și o analiză atentă a lor reprezintă o temă mult prea amplă. Nu putem intra în prea multe detalii aici. Câteva dintre cauze ne sunt însă la îndemână și pot fi menționate succint: contextul informațional confuzant – caracterizat de o abundență fără precedent, numită *data-smog*¹⁰⁶; strategiile de manipulare, desfășurate cu intenție de diverse grupuri specializate¹⁰⁷; neîncrederea

---

publicului larg. Autoritățile pot fi ajutate de îngrijorarea ce însoțește adesea o teorie a conspirației, pentru a întreprinde anchete, acolo unde este cazul, în temele care îngrijorează publicul larg, în aceeași idee, de a face lumină. Uneori, reacția publicului larg, trezit de o conspirație care nu se susține, poate spori vigilența autorităților – ca un fel de răspuns imunitar, putând ajuta la o mai bună gestiune a unei situații reale care apare ulterior. Cu toate acestea, teoriile conspirației rămân o sursă importantă de distorsiune în percepția realității, putând provoca falii în stare să fragmenteze coeziunea socială, izolând oamenii în grupuri ce se manifestă ostil unele față de altele, adepții teoriei și cei care nu acceptă narațiunile conspirației.

¹⁰⁶ Expresia face referire la condițiile culturale și informaționale actuale, în care primim mai multe știri și date decât ne dorim și mult peste limita posibilităților noastre de procesare. Abundența informațiilor, multe dintre ele de slabă calitate, disipă focusul atenției, punând în dificultate analiza și reflecția despre ele. Expresia *smog* provine din combinația a două cuvinte din limba engleză, *smoke* (= fum) și *fog* (= ceață). Inflația de știri, de noutăți și informații creează un *smog* de date (*data smog*). (Cf. Francis Heylighen, *Complexity and Information Overload in Society: Why Increasing Efficiency Leads to Decreasing Control*, Free University of Brussels, 2002 (draft pentru The Information Society), <http://pespmc1.vub.ac.be/Papers/info-Overload.pdf>, apud Dr. Andrew Weil, *Fericirea Spontană*, traducere Iustina Cojocaru, Editura Curtea Veche, București, 2013, p. 247).

¹⁰⁷ Este vorba despre cyber-propaganda fake-news constatată, de exemplu, de mai multe organisme europene cu expertiză în analiza contextului informațional. Este constatată faptul că propaganda, dezinformarea și „fake news”-urile pot polariza opinia publică, subminând democrațiile și reducând încrederea cetățenilor în procesele și instituțiile democratice. Propaganda din spațiile virtuale (de regulă slab-reglementate) este astăzi o prezență constantă, determinând măsuri de supraveghere și contracarare menite să descopere și să limiteze extinderea informațiilor false, și a efectelor lor. Organismele Uniunii Europene au prevăzut, de exemplu, structuri permanente destinate identificării și contracarării dezinformărilor, împotriva fabricării, plasării și distribuirii de fake-news-uri. (Cf. “EU to take action against fake news and foreign electoral interference”, 10 October 2019, material online, disponibil la <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/disinformation/20191007IPR63550/eu-to-take-action-against-fake-news-and-foreign-electoral-interference>).

cetățenilor în factorii de conducere, în clasa politică; preponderența judecăților intuitive, în raport cu cele deliberative¹⁰⁸, ultimele necesitând multă documentare și emoții moderate. Și, pe lângă acestea, ca factori agravanți, lipsa spiritului critic¹⁰⁹, și desigur, absența

---

¹⁰⁸ Sunt vizate aici două tipuri de gândire. Prima dintre ele este *gândirea intuitivă*, care se desfășoară rapid, se pronunță repede cu privire la o realitate, judecățile ei fiind de cele mai multe ori superficiale. Cea de-a doua este *gândirea deliberativă*, care zăbovește mai mult asupra detaliilor, procesul deciziei fiind mai lent dar mai puțin superficial. Distincția este propusă de S.A. Sloman, "The Empirical Case for Two Systems of Reasoning", *Psychological Bulletin*, vol. 119, nr. 1, pp. 3-22. Daniel Kahneman a propus ceva asemănător, prin cuplul gândire lentă – gândire rapidă, în *Thinking, Fast and Slow*, New York, 2011.

¹⁰⁹ Importanța cultivării spiritului critic, în contextul informațional actual, reprezintă o temă în sine. Este important, în această privință, să revedem acele modalități vechi și noi care se dovedesc utile în cultivarea spiritului critic. O posibilitate des invocată este aceea a lecturii filosofice, mai ales a paginilor scrise de autori clasici (Platon, Aristotel, Marcus Aurelius) sau a celor din perioada modernă (Descartes sau Kant). Autorii de filozofie scot la iveală, în mod repetat și în expresii limpezi, felul în care sunt realizate percepțiile și judecățile noastre, în diversele împrejurări ale vieții. Ei evidențiază cu multă claritate multe erori frecvente, în receptarea unui fapt dar și în examinările lui mentale, scoțând la iveală numeroase detalii care pot scăpa cuiva grăbit sau superficial. Fără îndoială, într-o manieră distinctă, și multe pagini de literatură ne oferă radiografii asemănătoare, prin intermediul unor personaje care sunt zugrăvite minuțios. Și aici sunt scoase la lumină vulnerabilitățile spiritului omenesc, oferindu-ne șansa unei mai bune cunoașteri de sine. Cele mai la îndemână exemple sunt, poate, personajele dostoevskiene. În prezent, numeroase discipline se pot adăuga acestor perspective, putând oferi conținuturi care ne-ar putea ajuta la sesizarea celor mai frecvente erori de judecată ce însoțesc viața obișnuită. Cercetări clasice din psihologie, dar și rezultate recente din aria economiei comportamentale sau a psihologiei cognitive, ne arată diverse limitări ale cunoașterii și ale raționamentelor omenеști ce pot afecta mult calitatea judecăților. O lucrare de economie comportamentală contabilizează nu mai puțin de 99 de erori de percepție sau judecată, frecvent întâlnite, în contextul vieții obișnuite dar și în planul deciziilor economice. *Distorsiunea supraviețuitorului* – oamenii își supraestimează șansele de succes, *iluzia grupării* – tendința de a sesiza tipare și acolo unde ele nu sunt, *argumentul social* – care ne face să credem că acționăm bine câtă vreme procedăm ca toată lumea, sunt doar trei dintre mecanismele inventariate care parazitează gândirea, afectând judecățile. (Cf. Rolf Dobelli, *Arta de a gândi limpede*, Editura Baroque Books & Arts, București, 2014.) În fine, și în mod excepțional, spiritul critic este luat în discuție, de o manieră cuprinzătoare, în spiritualitatea creștină: este vorba despre discernământul duhovnicesc, darul deosebirii duhurilor. Autorii filocalici consideră discernământul cea mai mare dintre virtuți. De fapt, potrivit autorilor filocalici, simpla conștientizare a erorilor de judecată, a posibilelor defecțiuni în procesul deliberativ, nu sunt suficiente pentru

discernământului – ultimul cumva de așteptat dacă îl plasăm, așa cum o fac autorii filocalici, la cota cea mai înaltă a roadelor spirituale.

Să rezumăm, deci, tabloul conturat până acum, pentru a avea o situație mai clară. Pe de o parte, în istorie și în prezentul recent, există conspirații a căror realitate a fost dovedită, ceea ce indică, cu necesitate, o atentă informare, o conduită responsabilă, în plan personal și la nivelul societății civile, supravegherea puterii politice, a acțiunilor sociale și economice. Pe de altă parte, pe lângă aceste conspirații dovedite, există o sumedenie de teorii ale conspirației cărora dovezile le lipsesc. Unele dintre acestea așteaptă elucidări, posibile prin desecretizarea unor documente clasificate. Altele, însă, nu vor primi nicicând vreun argument serios, vreo dovadă care să le susțină. În rețeaua bogată a reprezentărilor sociale și a narațiunilor cu circulație publică, sunt multe povești din ultima categorie, ficțiuni care distorsionează, nu doar raportarea cetățenilor la administrație, ci și percepția lor asupra lumii și vieții¹¹⁰.

---

a îmbunătăți percepția realității și a judecății despre ea. Nu e de ajuns să înțelegem că, la diversele niveluri ale echipamentelor noastre de receptare și judecată, putem gândi greșit. Este nevoie să ne instruiem interior, fixând iar și iar o dispoziție spirituală adecvată, nepătimașă, pentru ca percepția (spirituală) a evenimentelor să nu piardă din vedere nimic esențial: nici binele din ceilalți sau frumusețea lor, nici capcanele lumii, nici posibilitatea mea de a mă înșela, nici lucrarea puterilor ascunse ale întinericului, care pot urzi împotriva oamenilor, dar nici Pronia lui Dumnezeu – Care urmărește mântuirea oamenilor. Spiritualitatea creștină reglează, prin această poziționare, situarea omului în raport cu toate realitățile, plasându-l departe de extrema bănuitorului obsesiv și de cea a optimistului inocent, lipsit de orice vigilență. Este vorba despre o poziție de viață rafinată, care se mișcă delicat între „Fiți treji, privegheați. Potrivnicul vostru, diavolul, umblă, răcnind ca un leu, căutând pe cine să înghită” (Petru 5, 8), și „Lăsați-I Lui [Dumnezeu] toată grija voastră, căci El are grijă de voi” (Petru 5, 7). E vorba de un unghi subtil, protejat de posibilele versiuni extremiste, străjuit pe de o parte de „Privegheați și vă rugați, ca să nu cădeți în ispită” (Matei 26, 41) și, de partea cealaltă, de „Îndrăzniți, Eu am biruit lumea” (Ioan 16, 33). De aceea, merită punctată iar și iar această înrudire – cu valențe edificatoare, între „spiritul critic”, pe de o parte, și discernământul duhovnicesc, de partea cealaltă, într-o lume care – în lectura spiritualității creștine – ar avea nevoie de ambele. Însă aspecte ca acestea vor fi în atenție cu alt prilej.

¹¹⁰ Desigur, nu putem tot timpul să deosebim conspirațiile reale de cele care sunt simple teorii ale conspirației, creații ale minții. Ne rămâne, pentru astfel de analize, o cât mai bună informare, acutizarea spiritului critic, cultivarea discernământului. Se dovedește cumva că spiritul critic este indispensabil într-o societate a cunoașterii, în condițiile *data-smog*, a supra-încărcării cognitive, a rafalelor de *fake-news*. Într-o anumită măsură, răspândirea unor teorii ale conspirațiilor, care câștigă mulți adepți, fără dovezi clare, este legată de justa întrebuintare a spiritului critic.

Se cuvine deci să încercăm câteva scurte considerații interdisciplinare, cu privire la această situație. Cum se explică receptivitatea și preferința spiritului omenesc pentru teoriile conspirației, în raport cu celelalte explicații? În ce fel conspirația câștigă teren, sporindu-și numărul adepților, într-o lume aflată în era informației, în societatea cunoașterii? Din ce cauze aderența oamenilor credincioși, interesați de viața spirituală, adoptă aceste teorii? Cum se explică faptul că persoanele cu un nivel crescut de educație adoptă aceste teorii? Cum îi cuceresc conspirațiile pe cei cu expertiză tehnică în diverse domenii, pe intelectualii de marcă, având o solidă formație științifică, pe cei obișnuiți cu maniera riguroasă a discursului științific? Cele două observații cu care am rămas dator vor încerca să discute aspecte ce ar putea aduce posibile răspunsuri la aceste întrebări.

*Narațiuni conspirative grefate pe nevoia de sens.
O perspectivă spirituală*

Așadar, a doua observație oferă câteva răspunsuri la întrebările formulate, dar reprezintă și un avertisment cu valențe spirituale. Este vorba despre tendința minții omenești de a îmbrățișa explicații simple, condimentate adesea cu aspecte secrete, ezoterice. În pofida spiritului critic, acestea sunt destul de rapid asimilate, mai ales dacă explicațiile leagă mai multe aspecte sau realități al vieții sau ale istoriei recente, dacă pot să confere întregii situații de viață un sens cuprinzător.

Constatarea acestei tendințe ne plasează în cuprinsul psihologiei cognitive. Aici se evidențiază, în mod comun, apetența minții omenești pentru raționamente cauzale și pentru narațiuni¹¹¹. Această nevoie de explicații cu sens, întărită de lanțul cauză-efect, alimentează graba cu care publicul larg este dispus să asimileze teoriile conspirației. Ele sunt explicații totalizatoare căutate, iar adoptarea lor se face de cele mai multe ori în dauna explicațiilor elaborate, a dovezilor științifice verificate. Teoriile acurate, care prezintă dovezi și rezultate minuțioase, clare, cer de regulă un travaliu mai amplu, intrând mai greu și mai târziu pe scena publică. Este o disproporție

---

¹¹¹ Faptul este dezvoltat, de exemplu, într-o excelentă lucrare, de Steven Sloan și Philip Fernbach, *Iluzia cunoașterii: De ce nu gândim niciodată singuri*, Editura Publica, București, 2017.

pe cât de evidentă, pe atât de greu de rezolvat: datele complexe și analizele științifice ample sunt narațiuni care necesită eforturi colective importante, mijloace și mesaje de comunicare la nivelul publicului larg mai elaborate, dar și eforturi de asimilare mai mari din partea celor interesați să le cunoască. Toate acestea sunt pretențioase ca efort și cronofage. În fața explicațiilor simple, oferite de teoriile conspirației, adaptate de cele mai multe ori înțelegerii publicului larg, dovezile și explicațiile științifice câștigă mai greu și, de cele mai multe ori, prea târziu sufragiul.

Cumva, se întrevede aici cum conspirațiile pot câștiga mult prea repede prea mulți susținători, mai ales în perioadele de incertitudine, în starea de panică, și faptul că aceasta se întâmplă în condițiile în care informațiile lipsesc. Sunt situații care stimulează graba, superficialitatea și emoțiile negative intense, și în aceste condiții, adesea la orizont se întrevăd doar judecăți îndoielnice¹¹².

Însă, în chestiunea aceasta, un alt aspect reține întreaga atenție. Pe lângă omul obișnuit, în hora conspirației se prinde uneori și expertul. Printr-o scurtă analiză, la rădăcina acestei situații neobișnuite, am putea așeza mai multe cauze: un fel de gândire rapidă, alimentată de emoții, aprinsă de dorința de a surprinde esențialul și de a oferi lumii o explicație cu sens, sau un fel de oboseală cognitivă (prin analogie cu *compassion fatigue*) manifestată printr-o lipsă a timpului sau a energiei expertului pentru a parcurge travaliul documentării și pentru a aștepta – oricât este nevoie, cu răbdare, dovezile necesare pentru un verdict întemeiat.

Foarte probabil, și în acest caz, se manifestă structura narativă a minții omenești, obișnuită să caute explicații cauzale și povești

---

¹¹² Este adevărat că mulțimea, în sensul întregului capital de experiență umană, se înșală rar. De data aceasta însă, se întrevede cum cei mulți se pot înșela. În spiritualitatea creștină sunt prezente situații asemănătoare. De exemplu, trecerea rapidă a mulțimii, adunate să Îl întâmpine pe Hristos la intrarea în Ierusalim, de la cântările de laudă și cinste – „Au luat ramuri de finic și au ieșit întru întâmpinarea Lui și strigau: Osana! Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului, Împăratul lui Israel!” (Ioan 12, 13), la batjocură și răutate – „Iar cei ce treceau pe acolo Îl huleau, clătinându-și capetele și zicând: Huu! Cel care dărâmi templul și în trei zile îl zidești. Mântuiește-Te pe Tine Însuși, coborându-Te de pe cruce!” (Marcu 15, 20-29). Faptul că multă lume crede ceva (cum ar fi în acest caz, o teorie a conspirației) sau faptul că un videoclip a adunat un milion de vizualizări nu înseamnă neapărat că acea idee este și adevărată. De fapt, când este multă emoție în joc, mulțimea, ca și fiecare dintre noi, nu întrevede cele mai bune înțelesuri.

cu sens. Și, cum în situații ca acestea, nu putem cuprinde întreaga complexitate a realității, și cum nu avem – pentru un interval de timp – informațiile necesare, chiar și poveștile experților tind să simplifice, uneori chiar să supra-simplifice realitatea¹¹³.

Spuneam că există înțeleșuri relevante și pentru viața spirituală. Faptul discutat în paragraful anterior este întâlnit și în spațiul credinței. Îl putem regăsi în dialogul pe care Hristos îl are cu ucenicii Lui, când aceștia caută să înțeleagă cauzele care au determinat condiția de viață a orbului din naștere. Este vorba despre locul din Evaghelia lui Ioan, capitolul 9. Ucenicii îl întrebă pe Hristos: „Învățătorule, cine a păcătuit; acesta sau părinții lui, de s-a născut orb?” (Ioan 9, 2). Se întrevede aici, în lectura inspirată de grila psihologiei cognitive, intenția ucenicilor de a oferi acestei situații dramatice o explicație (cauzală) capabilă să confere un sens pentru condiția orbului. Hristos, însă, surprinde, întrucât respinge ambele variante¹¹⁴. De data aceasta, răspunsul lui este în afara acestei paradigme, să-i spunem clasice. „Nici el n-a păcătuit, nici părinții lui, ci ca să se arate în el lucrările lui Dumnezeu” (Ioan 9, 3). Este oferit un răspuns neașteptat, care forțează o mutație în plan cognitiv, din registrul căutărilor narative, în cel al contemplării smerite a adâncului de taină al lui Dumnezeu. Din acest răspuns înțelegem de fapt că nu putem avea tot timpul o explicație pentru lucrarea tainică a lui Dumnezeu în lume. În nesfârșita Lui bogăție de bunătate, El ascunde lumini în locuri și situații unde – potrivit șablonul unei gândiri pseudo-spirituale, superficiale – te aștepți cel mai puțin¹¹⁵.

---

¹¹³ Observații de acest fel sunt adesea invocate în cartea Steven Sloman și Philip Fernbach, *Iluzia cunoașterii: De ce nu gândim niciodată singuri*, Editura Publica, București, 2017. Între altele, la pagina 85. Sunt aici amestecate, deopotrivă, și nevoia de sens, și pretenția că îl putem avea, că îl putem întrevede.

¹¹⁴ Hristos nu procedează mereu în maniera aceasta. Există locuri unde, dimpotrivă, leagă suferința de păcat și îndeamnă păcătosul vindecat să nu mai greșască pentru a nu-i fi lui mai rău. Este cazul bolnavului de 38 de ani, de la Scăldătoarea Vitezda (Ioan 5, 14). Aceluia Hristos îi spune: „Iată că te-ai făcut sănătos. De acum să nu mai păcătuiești, ca să nu-ți fie ceva mai rău” (Ioan 5, 14).

¹¹⁵ Trebuie observat că, în ordinea narațiunilor cauzale pe care le caută mintea, răspunsul acesta mai degrabă stârnește și mai multe întrebări, unele dureroase, altele chiar obraznice. Răspunsul acesta reduce la tăcere căutățile, sugerând o schimbare de perspectivă. Altfel, în logica veche, a unei cauze legate de un efect înrudit, răspunsul acesta împotmolește mintea în întrebări fără răspuns: Dumnezeu,

De fapt, această primă observație ne conduce la o lecție prețioasă, în ordinea cunoașterii, anume că viața spirituală (și expertiza cercetătorului, în mod analog) se certifică prin postura smerită, cuminte, care poate suporta multă vreme viața și istoria, fără ca înțelesul lor să se întrevadă. Conduita adecvată se traduce, uneori, tocmai prin rezistența față de tentația de a oferi o semnificație șablon, un explicație-tipar, pentru diversele fapte și întâmplări cotidiene. Este vorba despre refuzul de a încropi o lămurire care să elucideze adâncul vieții cuiva sau straturile profunde ale istoriei omenirii, tocmai pentru că acestea prezintă înțelesuri tainice, pentru înțelegerea cărora este posibil să nu fim încă pregătiți, să nu fim pe deplin calificați¹¹⁶.

Cel care a făcut Cerul și Pământul, se arată deja pe Sine, covârșitor, în aceste realități extraordinare! Dacă lumina galaxiilor și a stelelor, lumina soarelui și cea a înțelegerii omenești, lumina faptelor bune sau cea a credinței care luminează pe om, dacă toate acestea arată lucrările Sale în lume și cu noi, mai era oare necesar să-și arate lucrarea în suferința cuiva, care trăiește de la naștere împiedicat de absența luminii ochilor? Și cum se arată lucrarea Lui în incapacitatea cuiva de a le vedea deslușit pe toate acelea care îi arată lucrarea Lui în lume? Însă nu așa trebuie luat textul, ci ca o invitație de a ne elibera de clișeele interpretative care mărginesc, strâmtorează înțelegerea omenească față de nesfârșita taină a celui alt și de inepuizabila nouitate a iubirii lucrătoare a lui Dumnezeu în lume, cu fiecare faptură în parte.

¹¹⁶Smerenia, în acest caz, ar putea însemna și un reglaj cognitiv, o suspendare a judecăților noastre (care se întâlnește admirabil cu acel *epoche* al anticilor sceptici), pentru a primi – ascultători – desfășurarea aparent absurdă a lucrurilor. Nu pentru că ele nu au o explicație, ci pentru că suntem încredințați că în ele, la nivelul cel mai adânc, sunt taine de nepătruns, care necesită încă eforturile mele de cunoaștere. În ordine spirituală, nu este forțată nici o explicație, tocmai pentru că există profunda credință că Dumnezeu le rânduieste sau le îngăduie pe toate și că, la momentul potrivit, se vor întrevede și înțelesurile care prezintă un rost pentru mine. Cumva, această suspendare a judecăților proprii ar putea fi o soluție – cel puțin în unele situații – de a ieși din captivitatea pattern-urilor de gândire. În câteva pagini dintr-o carte, în care părintele Iustin Popovici îl comentează pe Maeterlinck, menționând constatarea lui că „gândirea omului, biciuită de enigmatismul lumii, caută martiric sensul vieții, dar nu-l află”, și că „aceasta se lasă suspendată în infinități din ce în ce mai noi, care nu fac decât să-i mărească setea de cunoaștere” (Iustin Popovici, *Abisurile gândirii și simțirii umane*, 277, sqq.). S-ar putea spune aici că, în ordinea vieții spirituale, smerenia, conștiința nevredniciei și a nedesăvârșirii mele sunt un foc mocnit, care moaie arcul încordat al nevoii de sens, slăbind și pretenția de a-l avea acum, întreg. În lumina credinței, răspunde Iustin Popovici, Hristos „îndulcește tainele amare ale lumii” și ne descoperă „adâncurile lor fascinante” (*op. cit.*, p. 280).

Iată un posibil reglaj al minții, care privește efortul, adesea supraturat, de a oferi – pentru toate cele pe care le vedem sau le trăim – o explicație rapidă și cuprinzătoare.

*Puterea expertizei și vulnerabilitățile ei.
O radiografie a spiritualității creștine*

În fine, cea de-a treia observație privitoare la conspirații privește modul în care acestea se inserează în mințile unor experți. Câteva constatări formulate în cuprinsul cercetărilor psihologice, despre puterea expertizei, se deschid neașteptat de fertil către unele înțelesuri prețioase pentru viața spirituală. Și unele, și altele pot aduce un pic mai multă lumină în situația pe care o traversăm acum.

Pentru început, trebuie spus că există autori care au evidențiat cum anume experții se pot înșela, cum pot lua ei decizii greșite, cum ajung să aprecieze eronat lucrurile, chiar dacă este vorba despre aspecte care privesc strict aria expertizei lor¹¹⁷. O serie de constatări punctuale lămuresc câteva elemente și scot la iveală o problemă îngrijorătoare. Pe de o parte, expertul este stimulat și așteptat de publicul larg să furnizeze o explicație mai amplă, mai clară decât poate oferi omul obișnuit. Lămuririle aduse de expert, într-o privință anume, sunt dorite și se dovedesc, adesea, surprinzătoare, având implicații neașteptate, fapt care întreține și prestigiul celui care se pronunță.

Însă, nu sunt puține situațiile în care prestigiul, nivelul de competență sunt exact cele care împiedică formularea unei opinii întemeiate. Aceasta pentru că specialistul are, în propria-i expertiză, un întăritor, resimțind de pe urma competenței sale și o siguranță, o certificare a opiniei sale, care capătă adesea accente categorice. Situația este explicată, întrucâtva, într-o legătură cu influențele pe care puterea (dată de cunoștințe, în acest caz) le poate exercita asupra gândirii și comportamentului¹¹⁸. Provocat de evenimente

---

¹¹⁷ O lucrare cunoscută, în această temă, este Madeleine L. Van Hecke, *Blind Spots. Why Smart People Do Dumb Things*, Prometheus Books, New York, 2007.

¹¹⁸ Dacher Keltner semnalează, în *Paradoxul puterii*, faptul că, odată cu puterea pe care o dobândesc față de oameni, leaderii sunt în pericol de a pierde empatia și recunoștința față de ei, ajungând să fie lipsiți exact de acele caracteristici care i-au ajutat să câștige sprijinul oamenilor și susținerea lor în accederea la putere (Cf. Dacher Keltner, *Paradoxul puterii*, Editura Curtea Veche, București, 2018).

extraordinare, și aflat sub presiunea așteptărilor publicului larg, expunând o opinie formulată în grabă, expertul riscă să piardă chiar circumspecția specifică spiritului științific, adică exact acea abordare care l-a însoțit în parcursul carierei sale științifice. Explicația totalizatoare pe care o oferă unele teorii ale conspirației girate de experți, amestecând planul științific și planul mai general al vieții și al societății, prezintă acest dezechilibru inacceptabil: un salt prea mare de la puținătatea datelor și rezultatelor științifice cunoscute la concluziile care privesc viața lumii.

Și în acest fapt există frânturi spirituale, întrucât și în aria credinței întâlnim situații asemănătoare. Cel mai la îndemână exemplu îl reprezintă dialogurile pe care Hristos le-a purtat cu fariseii, cei care, experți în Legea veche fiind, îi învățau pe cei mulți, fără să realizeze faptul că ei înșiși rătăceau neștiind scripturile. În câteva prilejuri, inițiind discuții cu Hristos, fariseii sau saducheeii încearcă să Îl prindă în diverse capcane semantice, să-L încurce în plase interpretative. Fără succes, însă. Saducheeii îl întrebă pe Hristos împreună cu cine va fi la înviere o femeie care a fost căsătorită cu mai mulți frați¹¹⁹. Hristos le răspunde: „Vă rătăciți neștiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu” (Matei 22, 29)¹²⁰. O situație asemănătoare, dar având un caracter chiar mai dramatic, este și aceea în care Hristos vindecă o femeie gârbovă, care suferea de 18 ani (Luca 13, 10-13). Mai marele sinagogii – expert, așadar în interpretarea Legii, „mâniindu-se că Iisus a vindecat-o sâmbăta”, răspunzând, a zis mulțimii: „Șase zile sunt în care trebuie să se lucreze; venind deci într-acestea, vindecați-vă, dar nu în ziua sâmbetei!” (Luca 13, 14). Dar, ca și în cazul anterior, Hristos are un răspuns diferit pentru acest expert al Legii. El îi muștră pe mai marii sinagogii pentru

---

¹¹⁹ „S-au apropiat de El saducheeii, cei ce zic că nu este înviere, și L-au întrebă, zicând: Învățătorule, Moise a zis: Dacă cineva moare neavând copii, fratele lui să ia de soție pe cea văduvă și să ridice urmași fratelui său. Deci erau, la noi, șapte frați; și cel dintâi s-a însurat și a murit și, neavând urmaș, a lăsat pe femeia sa fratelui său. Asemenea și al doilea, și al treilea, până la al șaptelea. În urma tuturor a murit și femeia. La înviere, deci, a cărui dintre cei șapte va fi femeia? Căci toți au avut-o de soție” (Matei 22, 24-28).

¹²⁰ Explicația este, desigur, cunoscută și neașteptată deopotrivă, pentru cei care îl ascultă. „Căci la înviere, nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu în cer” (Matei 22, 29-30). Situația ne avertizează cu privire la obișnuințele gândirii expertului, care cunoaște tot mai bine, dar, poate șterge, treptat, pe nesimțite, înțelesuri esențiale legate de ceea ce știe.

maniera rece, lipsită de empatie, de dragoste în care înțelegeau și interpretau Legea.

Așadar, nici ei, la fel cum nici ucenicii, nu primesc un răspuns așteptat. În același timp, Hristos nu oferă un răspuns care să fie neconform cu Legea. Surpriza este aceea că răspunsul Lui este unul care deschide neașteptat înțelesurile Legii, aducând un spor de lumină, din sporul Lui desăvârșit de Viața și Virtute, El fiind Cel despre care vestește Legea: „Fățarnicilor! Fiecare dintre voi nu dezleagă, oare, sâmbăta boul său sau asinul de la iesle, și nu-l duce să-l adape? Dar aceasta, fiică a lui Avraam fiind, pe care a legat-o satana, iată de optsprezece ani, nu se cuvenea, oare, să fie dezlegată de legătura aceasta, în ziua sâmbetei? Și zicând El acestea, s-au rușinat toți care erau împotriva Lui” (Luca 13, 15-17).

Astăzi știm, prin minunata strădanie a sfinților, că în miezul acestei înțelegeri vii a Scripturii este lucrarea Duhului Sfânt, care inspiră înțelegerea textelor și care aprinde, totodată, flacăra vieții spirituale în sufletul celui credincios. Duhul Sfânt luminează înțelesurile potrivite ale textelor Scripturii, dar mai ales harul Duhului Sfânt spiritualizează înțelegerea cititorului, pe măsura îmbunătățirii acestuia, prin propriile eforturi și nevoițe duhovnicești, aducându-l pe nevoitor la dispoziția potrivită pentru a citi, la deschiderea adecvată a spiritului pentru a primi înțelesurile folositoare. Nu este vorba, așadar, doar de un efort academic, rece, de o aplicare mecanică a unei grile interpretative, ci de o lucrare a inimii; nu doar de cunoștințe, ci de duh, de o dispoziție interioară, pătrunsă de virtute, capabilă să folosească adecvat, după împrejurări, tot ceea ce este cunoscut și capabilă să renunțe la tot ceea ce este cunoscut, pentru primirea smerită a acelor înțelesuri care sunt mai presus de înțelegere.

Ceva asemănător este întâlnit și în sfera competenței științifice. Este vorba despre un spirit critic, ce inspiră posesorul în vederea unei gestiuni corecte a datelor cunoașterii. Acest spirit luminează, în mod salutar, discernământul necesar în situațiile confuze, pentru a separa corect ceea ce este cunoscut și dovedit, de ceea ce nu este cunoscut. Spiritul auto-critic poate frâna tendința ante-pronunțării, sacrificând explicația grăbită pentru un verdict sau pentru o perspectivă ulterioară, mai bine fundamentată.

Toate aceste aspecte ne dezvăluie, prin analogie, un soi de exigență spirituală care trebuie să se manifeste mai ferm asupra datelor cunoașterii – fie că ele sunt științifice sau teologice. Este

nevoie de o astfel de exigență, indiferent dacă vorbim despre asimilarea informațiilor din vastul câmp informațional al lumii sau dacă vorbim despre furnizarea lor. Este nevoie de o atenție care să regleze mișcările spiritului însuși, să supravegheze dispozițiile care ne colorează adâncul în travaliul cunoașterii și al comunicării cu ceilalți. Pentru că toate contribuie la fixarea unghiului de percepție a lumii, la deprinderea înțeleșurilor despre ea, la felul cum alegem să le comunicăm celorlalți despre ele. Altfel, graba, cutezanța, bănuiala generalizată a unui rău ascuns în toate întreprinderile autorităților și a tuturor faptelor pe care le fac necunoscuții sau străinii, panica sau siguranța și inflexibilitatea față de propria noastră interpretare, într-un alt registru, acestea și celelalte asemenea lor nu pot inspira, nu pot asigura o captare mai limpede a celor ce se petrec în jurul nostru, nu ne pot ajuta să plonjăm la adâncimile lumii și vieții și nici să survolăm înălțimile lor. Mai degrabă neîncrederea în propriile explicații, puterea de a ne pune la îndoială propriile convingeri, tăria de a aștepta îndelung, smeriți, până se întrevede ceva mai sigur, explorarea îndelungată, „postind” cognitiv de hrana dulce a explicațiilor simpliste, mai degrabă acestea ar face oficiul potrivit în căutarea unui răspuns¹²¹.

---

¹²¹ Să spun aici tot ceea ce se impune a fi spus. Observațiile acestea trebuie să mă vizeze în primul rând pe mine. Spiritualitatea creștină mă obligă să încep cu mine însumi. Este necesar să stăruie ca în cele spuse aici să simt fiorul unei lecții valabile mereu, o lecție continuu adresată spiritului meu. Este necesar să gândesc iar și iar, punându-mă în miezul chestiunii pe mine însumi, înțelegând că eu sunt cel avertizat de toate acestea. În calitatea pe care cu nevrednicie o am, aceea de profesor de teologie, trebuie să văd în toate aceste observații îndemnul de a nu mă bizui niciodată întru totul pe ceea ce gândesc, pe ceea ce știu. Să mă feresc de închiderea apetisantă și nebuună oferită de înțeleșurile mele, la care am șlefuit singur mai multă vreme. Să nu resping acele gânduri și cuvinte care mă muștră, care îmi indică vulnerabilitățile proprii mele gândiri, fiindcă adesea chiar acestea sunt cele care mi-ar putea înnoi mintea. În întreprinderea mea, de a reflecta la adevărul de credință și de a trăi în conformitate cu El, sunt avertizat să evit siguranța nesimțitoare a celui care, mulțumit cu cât știe, execută nesfârșite distilări conceptuale sau reflecții sterile pe marginea unor texte biblice, teologice sau științifice, uitând esențialul; anume că ele sunt menite să ne sporească viața și dragostea pentru oameni și pentru Dumnezeu! Acesta este un loc bun pentru reflecție, constatat de multe minți luminate, de nevoitorii pustiilor creștine. Numeroși părinți filocalici au avertizat cu privire la puterea demonului nesimțirii, care poate vicia, care poate strica până și adâncurile nevoitorului fixat în rutina faptelor bune. Mulți alți autori au văzut, din diverse unghiuri, situația aceasta periculoasă, anume că ne putem înșela pe noi înșine. (Benjamin Franklin o afirmă, de exemplu:

Credință versus credulitate: o sarcină de reflecție pentru teologia actuală

Oprim aici aceste considerații care vizează teoriile conspirației și felul în care ele câștigă adepți în rândul publicului larg de cele mai multe ori, dar și între experți, uneori. Mai spun doar că multe alte aspecte ar putea fi relevante pentru viața spirituală, în discuția aceasta despre eforturile unei raportări adecvate la realitate și despre supra-simplificarea despovărătoare a conspirațiilor. Cu alt prilej, va trebui analizat, de exemplu, în ordinea reflecției teologice, faptul că adesea, unele persoane credincioase, care se raportează decisiv la valorile credinței, îmbrățișează cu ușurință teoriile conspirației. Este un fapt important, dacă ținem seama că, situându-se în opozabilitate cu dovezile științifice sau istorice, acele persoane pierd o conexiune importantă cu realitatea în care trăiesc, slăbind și contactul cu lumea, dar și posibilitatea de a oferi valențe duhovnicești necesare pentru o navigație cu folos prin marasmul de fapte cotidiene¹²².

În fine, situația aceasta rămâne importantă pentru reflecția teologică și pentru că ea ne arată o ipostază a percepției ratate, întâlnită adesea și în realitatea credinței și a vieții religioase, dar și în

---

„nimeni nu te înșală mai mult decât o faci tu însuși!”). În calitatea mea de profesor de teologie (o condiție în care nu găsesc nici o posibilitate de a ocoli sentimentul imposturii, prestația diletantului, constatarea inadecvării, care decurg din condiția celui care învață lucruri foarte înalte, pe care nici în proporție foarte mică nu le trăiește lăuntric, fiind inevitabil), în calitatea aceasta problematică, trebuie ca unele cuvinte ale lui Hristos să îmi sune mereu în minte: „Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici!” (Matei 23, 13). În cazul meu, le găsesc valabile, pentru că nu dublez cu virtute, cu ascultare și dragoste toate cele pe care le predic, toate cele pe care le știu și pe care le predau în exercițiul academic. În ceea ce mă privește, incongruența între ceea ce știu și expun, pe de o parte, și ceea ce sunt, de partea cealaltă, reprezintă rana vieții mele, care falsifică raportarea mea adecvată la viață, la semenii și la Dumnezeu. Trebuie să constat, iar și iar, situarea mea în afara realității, în exteriorul câmpului de joc al vieții, trăind fără regulamentul vieții spirituale. Și, desigur, să simt urgența depășirii acestei situații compromițătoare care necesită, iar și iar, eforturi continue de virtute, de lucrare bună, ca răspuns al chemării lui Hristos și al Vieții Lui omenești depline, datorite nouă.

¹²²Cum am putut vedea, în cazul SARS-CoV-2 chiar unele articole științifice și voci autorizate au susținut aspecte ce ulterior au fost amendate de comunitatea științifică. Aceasta înseamnă că respingerea teoriilor conspirației nu înseamnă o asimilare ne-critică a tuturor rezultatelor oferite de diversele cercetări. De fapt, întreaga chestiune a raportării la rezultatele și informațiile care apar prezintă o dinamică și solicită o vigilență continuă.

înțelegerea lumii. Și aceasta va trebui analizat, cândva. Mulți oameni nu au răgazul să exploreze întreaga complexitate a dovezilor și să încerce o cuprindere mai largă a întregului decor de fapte, nu doar în cazul radiografiilor științifice, ci și în cele care privesc viața credinței și adevărul ei. Ceva similar, deci, se întâmplă și cu percepția creștinismului, cu raportarea omului recent la valorile credinței. Adevărul spiritual, ca și coordonată de fond a vieții omenești, și comunitatea de credință, ca model de viață virtuoaasă, adânc transformabilă – lăuntric, cu semenii și cu Dumnezeu, rămân, ca realități, aproape nesesizate. Noutatea absolută a vieții lui Hristos nu ajunge să însușească viața omului recent, El-Adevărul rămâne neînțeles, El-Întrupat ca om, în forma cea mai evidentă, rămâne nevăzut, El-Răstignit și dăruit nouă, euharistic, rămâne inaccesibil. Pentru omul grăbit de viteza lumii, superficializat de divertisment, obosit cognitiv de zgomotul informațional al civilizației sau auto-mulțumit de propria expertiză, receptarea adevărului de credință devine o povară. Cum ar putea fi altfel, dacă subiectul chemat să recepteze lumina, să pășească pe cale și să primească Adevărul, să trăiască viața Lui, în comuniune cu semenii, este sfârșit? Cum ar putea fi altfel, de vreme ce omul recent este apăsător de mișcările alerte și tras în toate direcțiile de indicatoarele ei nespirtuale? Dacă are prea puțin timp pentru adâncimi, dacă trăiește cu un deficit major de energie pentru travaliul căutării sensului, dacă nu are luciditatea să își vadă propriile nedesăvârșiri, cum va fi cu putință?

Tot așa cum conspirațiile înlocuiesc uneori radiografia explorărilor minuțioase ale științelor, distorsionând realitatea faptelor lumii și punând în loc ceva mai simplu, ușor de acceptat de către mulți, tot așa câteva clișee simple, de cele mai multe ori descalificate, ușor de transmis prin postări frugale, tocesc insensibilitatea omului, dislocând lumina profundă a spiritualității și Adevărul de credință din miezul vieții lui. Însă aspecte ca acestea necesită analize separate.

5. Civilizația și pandemiile. O lectură a spiritualității creștine

Așadar, revenind acum la Pandemia Covid-19 și ținând seama de toate aceste date, putem spune că perspectiva amplă este mai folositoare. Dacă acceptăm decorul mai larg al faptelor, putem

contura o înțelegere mai cuprinzătoare, care arată că răul ține de o filosofie economică și de practici civilizatorice indezirabile, de obiceiuri neraționale și inechități mult timp ignorate. În bună măsură, răul pe care îl trăim l-am provocat noi înșine, cu lumea pe care am ales să o construim. Dacă este așa, atunci pandemia actuală ar putea produce o rară, amară și prea costisitoare ocazie de a repune în discuție o parte dintre obișnuințele noastre.

Dumnezeu nu este autorul răului

Alte trei considerații ale spiritualității creștine ar putea fi făcute aici cu referire la mențiunile de până acum. Prima observație cu caracter spiritual vizează necesitatea unei adecvate înțelegeri a Proniei divine, a locului și a lucrării lui Dumnezeu în desfășurarea acestor evenimente. În multe momente, în lunile acestea, în diverse moduri, s-a afirmat și ideea că experimentăm pedeapsa lui Dumnezeu, dată de El pentru păcatele oamenilor. Fără îndoială că „nu este om care să nu greșescă” și că „nimeni nu este bun, decât unul Dumnezeu” (Luca 18, 19). Însă nu aici este punctul sensibil al acestei înțelegeri, ci în felul în care plasăm drama pe care o trăim în dreptul lui Dumnezeu. Înțelegerea aceasta merită deslușită, pentru că este important să așezăm adecvat, în acord, două realități de netăgăduit. Prima dintre acestea ține de esența mesajului Revelat, potrivit căruia Dumnezeu este iubire (I Ioan 4, 8) și că El iubește în mod desăvârșit lumea. Cealaltă realitate se referă la prezența răului, a suferinței și a morții, care nu pot fi puse la îndoială și pe care le experimentăm astăzi, la o magnitudine nouă. Înțelegerea spirituală a pandemiei, ca o nouă condiție de viață a lumii globale, poate fi întrevăzută în acest raport dintre Dumnezeu cel iubitor și răul pe care îl traversăm. Dacă Dumnezeu ne iubește, cum și de ce ni se întâmplă atunci această amară și dureroasă încercare a vieții? Unde este lucrarea Lui și iubirea Lui salvatoare? Dacă lumea, Creația făcută de El era, dintru început, „bună foarte”¹²³, de ce relele pe care le trăim astăzi sunt atât de mari, atât de proeminente? Au biruit răutățile noastre dragostea Lui? Sau, dacă El Însuși ne trimite aceste poveri de viață pentru a ne pedepsi, cum se împacă atunci aceste suferințe provocate de El cu iubirea Lui pentru noi, cu Jertfa

---

¹²³ „Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte” (Facerea 1, 31).

Lui pentru păcătoșii și muritorii lumii, pentru făptura fragilă care suntem?

Numeroase locuri biblice și înțelesurile lor dezvăluite de Sfinții Părinți prezintă adevărul de credință că Dumnezeu este iubire. În Sfânta Scriptură este cuprinsă și radiografiată spiritual existența omului și a lumii, în chiar fragmentele de istorie pe care le conține. În Scriptură este chiar recapitulată – în chiar Persoana Hristos Domnul despre care ne relatează Noul Testament – viața omului și a lumii. Acesta este și motivul pentru care, în condițiile pandemiei actuale, este potrivit să ne întoarcem la Sfânta Scriptură.

În textul Facerii găsim unul dintre aceste locuri, care încadrează perfect semantic situația pe care o trăim. După episodul căderii lui Adam, Dumnezeu îi adresează un mesaj de-a dreptul împovărător: „Pentru că ai ascultat vorba femeii tale și ai mâncat din pomul din care ți-am poruncit: «Să nu mănânci», blestemat va fi pământul pentru tine! Cu osteneală să te hrănești din el în toate zilele vieții tale! Spini și pălămidă îți va rodi el și te vei hrăni cu iarba câmpului! În sudoarea feței tale îți vei mânca pâinea ta, până te vei întoarce în pământul din care ești luat; căci pământ ești și în pământ te vei întoarce” (Facerea 3, 17-19).

După aceasta, urmează un eveniment care se dovedește central pentru întreaga antropologie ortodoxă, care fixează înțelegerea lucrării lui Dumnezeu în lume după căderea lui Adam. Dumnezeu îi face omului „haine de piele”. Textul menționează că „a făcut Domnul Dumnezeu lui Adam și femeii lui îmbrăcăminte de piele și i-a îmbrăcat” (Facerea 3, 21). Din grabă sau din necunoașterea gândirii patristice, intervenția lui Dumnezeu după căderea lui Adam ar putea fi înțeleasă ca pedeapsă. Întrucât Adam păcătuiește, nesocotind porunca divină de a nu mânca din pomul cunoștinței binelui și răului, Dumnezeu îi plătește neascultarea. Totuși, această interpretare, care arată suferința și moartea ca pedepse ale lui Dumnezeu, nu sunt în acord cu înțelesurile pe care sfinții le întrevăd în textul Scripturii.

Într-un studiu deosebit de valoros¹²⁴, teologul grec Panayotis Nellas prezintă cum anume Sfinții Părinți interpretează aceste rele, menționate în cuvintele adresate de Dumnezeu lui Adam după

---

¹²⁴ Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, traducere de Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 1999.

cădere. Nu este vorba despre un blestem pronunțat de El împotriva omului. Autori precum Ioan Gură de Aur, Nicolae Cabasila sau Maxim Mărturisitorul scot la iveală faptul că relele anunțate pentru Adam și Eva se ivesc, de fapt, din însăși raționalitatea creației, inevitabil afectată de păcat. În înțelegerea acestor Sfinți Părinți, scrie Nellas, păcatul aduce pedeapsa, „iar pedeapsa vine în mod natural asupra celui ce le ofensează, nu vine de la dreptatea lui Dumnezeu, care nici nu a lovit, nici nu cere satisfacție, ci de la dreptatea creației”¹²⁵. Relele nu sunt de la Dumnezeu, ci se întorc dinspre creație împotriva omului, ca o dreptate a acesteia.

Ideea principală a interpretării oferite de părinții creștini ar trebui să fie prezentă și astăzi, în privința pandemiei Covid-19. Constrângerile, suferința și moartea pe care le vedem și le trăim acum, dar și provocările determinate de acestea, la fel ca oricând și oriunde în istorie sau în viitor, nu sunt de la Dumnezeu, ci reprezintă consecințe ale faptelor noastre.

Nici lumea științifică nu este străină de o astfel de înțelegere. Cauzele acestei pandemii, susține o voce autorizată a zoologiei, țin de comportamentul uman, ridicat la rang de civilizație, care a căpătat, în ultimele decenii, dimensiuni planetare. Distrugem habitatele naturale, constrângem animalele să crească în medii artificiale, le modificăm hrana, le schimbăm locul și ritmurile de viață, le creștem în captivitate, și facem acestea exclusiv pentru consum. Toate reduc distanțele dintre noi și lumea animală, omul fiind prezent în lumea vie la cote de intensitate complet diferite de cele din urmă cu cincizeci de ani. Și, peste toate, catalizatorul pandemiilor, conexiunea globală care răspândește rapid bolile.¹²⁶

Adam a căzut, dar iubirea lui Dumnezeu nu cade niciodată

A doua observație vine în continuarea celei dintâi și se dovedește esențială pentru înțelegerea perspectivei creștine despre iubirea lui Dumnezeu pentru om după căderea lui. Sfinții Părinți

---

¹²⁵ *Ibidem*, p. 100.

¹²⁶ Ideile sunt extrase din afirmațiile lui Andrew Cunningham, Profesor de epidemiologie pentru animale sălbatice la Societatea Zoologică din Londra, într-un material oferit de CNN. Este vorba despre materialul citat deja: Nick Paton Walsh și Vasco Cotovio, “Bats are not to blame for coronavirus. Humans are”, CNN, 20 martie 2020, disponibil online la <https://edition.cnn.com/2020/03/19/health/coronavirus-human-actions-intl/index.html>.

deslușesc în „hainele de piele” însăși expresia iubirii Lui protecoare arătată omului căzut, afectat de consecințele căderii sale întoarse împotriva lui, adică suferința, boala și moartea. Adam a căzut, dar iubirea lui Dumnezeu pentru el nu cade. Și, dacă păstrăm acest înțeles, putem spune că nici acum ea nu a căzut. În mod concret, „hainele de piele” sunt înțelese ca un fel de medicament pe care Dumnezeu îl dăruiește omului, medicament menit să îl întărească, în noile sale condiții de viață. Sfântul Nicolae Cabasila scrie în acest sens că rana, durerea și moartea „au fost născocite dintru început împotriva păcatului... Pentru aceasta, îndată după păcat, Dumnezeu a îngăduit moartea și durerea, nu aducând o osândă asupra unuia care a păcătuț, ci, mai degrabă, oferind un leac unuia care s-a îmbolnăvit”¹²⁷.

De aceea, în lumina acestei înțelegeri a Sfinților, în răul pe care îl trăim în lume, o contribuție foarte importantă o au înseși faptele noastre rele. Sfântul Ioan Damaschinul scrie că noi, oamenii, „suntem cauza acestor rele” și că „din relele voluntare se nasc relele involuntare”¹²⁸. Toate cele făcute de Dumnezeu, continuă el, așa cum s-au făcut, sunt bune (Facerea 1, 31). Dacă rămân așa, scrie el, „cum au fost zidite, sunt foarte bune”, dar „dacă se îndepărtează, în chip voluntar, de la starea conformă naturii și dacă vin la o stare contrară naturii, ajung în rău”¹²⁹.

Este important să păstrăm, pentru zilele acestea grele, convingerea că Dumnezeu nu este autorul răului și al morții și vom întrevedea o realitate nouă. Am putea constata că, într-un fel sau altul, suntem autorii răului pe care îl trăim astăzi, fapt care merită din plin o analiză atentă, o reflecție onestă. Este un drum incomparabil mai anevoios față de ceea ce ne oferea eticheta simplă a conspirației, care externaliza, pur și simplu, arunca peste bord întreaga poveste. Pe acest drum al asumării, am putea întrevedea greșelile ascunse, erorile de proiectare care ne-au afectat întreaga arhitectură a civilizației. Așa am putea descoperi deficitul de viață spirituală care însoțește dinamica lumii și a vieții, pentru a realiza că avem de-a face cu o absență imposibil de înlocuit.

Și, în lumina acestei înțelegeri, care arată lumii că Dumnezeu rămâne iubitor de oameni și în miezul încercărilor grele, schimbarea

---

¹²⁷ Sf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, apud Panayotis Nelas, *op. cit.*, p. 100.

¹²⁸ Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, Editura Scripta, București, 1993, p. 189.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 19.

vieții omului se face tot în temeiul și cu puterea acestei iubiri. Regăsim maniera încurajatoare, întărită de nădejdea în ajutorul Lui, în cuvintele adresate de Patriarhul Daniel, al Bisericii Ortodoxe Române, într-unul din mesajele adresate credincioșilor, în perioada pandemiei: „la sfârșitul acestei pandemii (...) Dumnezeu îi va lumina pe toți oamenii să înțeleagă mai bine că numai prin credință, speranță și iubire, exprimate în fapte bune pentru ceilalți semeni, pot fi depășite perioadele de încercare și suferință și pot fi simțite pacea și bucuria Lui”¹³⁰.

Viața spirituală și câteva dintre deficiențele civilizației

A treia observație, cu caracter spiritual, decurge din primele două și ar putea fi edificatoare pentru situația de acum. Ea este și paradoxală, fiind nesurprinzătoare și năucitoare deopotrivă. Despre ce este vorba? Este bine-cunoscut că lumea științifică nu era străină de semnalele și pericolele pe care le ascund coronavirusurile, chiar cu ani înainte de apariția Covid-19. Mai ales după SARS, diverse cercetări au scos în evidență pericolul și forța de răspândire a acestor virusuri, plecând de la caracteristicile lor, de la ușurința cu care suferă modificări, putându-se adapta la celule gazdă. S-au publicat studii genetice, cercetări statistice, studii comparate, diverse evaluări ale riscurilor pe care le prezintă coronavirusurile și posibilele lor cauze¹³¹. Au fost formulate recomandări ale OMS (Organizația Mondială a Sănătății) și au fost difuzate știri în legătură cu posibile scenarii de acest fel. Însă reacțiile la nivel global au fost mult prea slabe.

Un studiu din 2007, de exemplu, care s-a bazat mult pe datele referitoare la SARS, a identificat prezența virusurilor asemănătoare

---

¹³⁰ Cf. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, mesaj adresat în 12 mai 2020, material disponibil online la adresa <https://www.agerpres.ro/culte/2020/05/12/patriarhul-daniel-starea-de-pandemie-ne-cheama-sa-transformam-suferinta-in-speranta-si-izolarea-in-dorinta-de-comuniune--503610>.

¹³¹ O știre prezentată de ProTv menționa, încă în 2019, avertismentele OMS în legătură cu posibilitatea răspândirii unui astfel de virus (https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/oms-anunta-exact-acum-un-an-ca-o-pandemie-este-inevitabila.html?fbclid=IwAR3ossjLEDcBbmXRYXdtASBxSy3EtIXiYQo_YpauBkpuQBPKNVIGBUh5sko). Adepții teoriei conspirației au folosit această situație ca dovadă că actul criminal era cunoscut și pregătit încă de atunci, nicidecum pentru a arăta că datele științifice au anticipat corect riscurile.

cu SARS-CoV la liliicii cu potcoavă mare și sublinia că aceștia sunt rezervoare vii, iar civeta de palmier poate acționa ca un amplificator al pericolului (prin posibilitățile de asortare genetică pe care le oferă). Toate acestea, combinate cu o dezvoltare a culturii și consumului animalelor exotice, reprezintă – spuneau atunci cercetătorii – o „bombă cu ceas”¹³². Aici poate fi pomenit și episodul SADS (sindromul diareei acute porcine), boală nou apărută, cauzată de coronavirusul SADS-CoV. În baza datelor referitoare la aceasta, cercetătorii au formulat avertismente privind necesitatea unei analize minuțioase despre diversitatea coronavirusurilor și despre potențialul acestora de a declanșa epidemii care să afecteze creșterea animalelor și sănătatea publică¹³³. Tot aici pot fi menționate și îndemnul autorilor care au explorat liliicii purtători de virusuri din douăzeci de țări, care susțin necesitatea unei analize atente a diversității virusurilor, pentru a preîntâmpina potențialele riscuri¹³⁴.

De fapt, numeroase avertismente s-au formulat în această privință. Și totuși, prea puțin s-a întreprins pentru a preveni astfel de situații, iar acest lucru l-am putut constata în felul în care statele, chiar și cele civilizate, au răspuns la criză. Târziu și fără coordonare. De ce? Se întrevăd, ca și adineaori, când constatam creșterea consumului de carne, în pofida faptului că ea se dovedește a fi nesănătoasă, alte defecțiuni de fond ale civilizației noastre. Deși cercetările științifice oferă informații și, la nivel global, avem mai multe posibilități de acțiune, felul în care procedăm ca civilizație este caracterizat mai degrabă de incoerență și de inerție. Multe ar fi cauzele acestei disfuncționalități de fond în mecanismele de cooperare și de răspuns pe care le formulează societatea. Este însă un subiect vast, din care putem extrage doar câteva aspecte.

Unele analize de factură etică, psihologică și antropologică semnaleză că avem tendința de a minimaliza pericolele dacă

---

¹³² Cf. C.C. Vincent *et al.*, “Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus as an Agent of Emerging and Reemerging Infection”, *Clinical Microbiology Reviews*, vol. 20, nr. 4, octombrie 2007, pp. 660-694; <https://doi.org/10.1128/CMR.00023-07>.

¹³³ Cf. P. Zhou *et al.*, “Fatal swine acute diarrhoea syndrome caused by an HKU2-related coronavirus of bat origin”, *Nature*, vol. 556, 12 April 2018, pp. 255-258. <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0010-9>.

¹³⁴ Cf. Simon J. Anthony *et al.*, “Global patterns in coronavirus diversity”, *Virus Evolution*, vol. 3, nr. 1, 12 June 2017, vex012, pp. 1-15, <https://doi.org/10.1093/ve/vex012>.

acestea sunt mai îndepărtate în timp sau în spațiu¹³⁵. Într-un fel asemănător, în ritmurile asurzitoare ale dezbatărilor politice și ale competiției economice, avertismente de acest fel, care priveau coronavirusurile drept pericole, nu au fost recepționate și nu au produs re poziționări ale lumii pentru un răspuns adecvat. Atenționările nu reușesc să fie convingătoare, dacă vizează doar un viitor *posibil*, și nu unul cert, dacă indică un pericol indefinit îndepărtat, și nu unul care are specificate anul și ziua în care se va declanșa. Nu suntem, în mod natural, antrenați pentru luarea în atenție a acestor pericole probabile.

De mai bine de jumătate de secol, sociologul Herbert Simon observa că procesele noastre decizionale sunt caracterizate de *o raționalitate limitată*. În orice decizie pe care o dorim optimă, suntem constrânși să judecăm în limitele de timp de care dispunem, dar și în funcție de capacitatea noastră limitată de a accesa informații suplimentare, de a reține și procesa toate acele date care ar putea conta în decizia respectivă¹³⁶. De atunci și până astăzi, multe alte observații au scos la iveală vulnerabilitățile judecăților omenești și caracterul limitativ al întreprinderilor noastre. Avem o percepție selectivă a realității, iar grila de lectură e furnizată – fără să o sesizăm clar, de fiecare dată – de universul propriilor experiențe¹³⁷. În felul acesta, suntem înclinați să valorizăm mai ales acele aspecte ale vieții care ne confirmă convingerile structurate deja¹³⁸.

De aceea, câtă vreme trăim în orașe civilizate, departe de pericolele neștiute din alte locuri îndepărtate, ne va fi greu să păstrăm

---

¹³⁵ Cf. Igmăr Peerson și Julian Săvulescu, *Neadaptați pentru viitor*, Editura All, București, 2012, p. 57.

¹³⁶ Cf. Reinhard Selten, "What is Bounded Rationality?", în *Bounded Rationality. The Adaptive Toolbox* (G. Gigerenzer și R. Selten, eds.), The MIT Press, Cambridge Massachusetts, 2002, pp. 13-20.

¹³⁷ „Suntem obișnuiți – scriu doi autori recenți – cu stilul nostru de viață confortabil, încât ne vine greu să ne imaginăm că descendenții noștri ar putea, într-o bună zi, să nu aibă acces la acesta, din cauza influenței noastre distructive asupra climei și mediului”. De fapt, se întâmplă opusul, întrucât suntem, mai degrabă, înclinați să considerăm de la sine înțeles faptul că dezvoltarea lumii va continua neîmpiedicată, „în conformitate cu același model”, fapt pe care îl considerăm suficient pentru soluționarea acelor probleme viitoare cauzate de prezentul pe care îl croim; nu va mai fi necesar „ca noi să luăm măsuri de protecție, dat fiind că generațiile următoare vor fi mult mai bine echipate să facă acest lucru mulțumită progresului științific”. (Cf. Igmăr Peerson și Julian Săvulescu, *Neadaptați pentru viitor*, Editura All, București, 2012, p. 149).

în minte aceste riscuri și să organizăm eforturile noastre pentru a schimba ceva. Într-un fel, multe dintre aceste piedici sunt antrenate de însăși construcția civilizației. De exemplu, cei care trăiesc în zone urbane sunt, de cele mai multe ori, departe fizic și informațional de efectele proceselor care le asigură bunăstarea. „Cei mai mulți oameni își procură hrana de la supermarket și se gândesc arareori la modul sau la locul în care este produsă ori la impactul producției asupra ecosistemului”¹³⁹. La fel, știm prea puțin despre brutalitatea la care sunt expuse animalele sălbatice, vâdate în fiecare ceas, dar și despre viața păsărilor și a animalelor violent încorsetate în mecanica producției industriale, în fermele de creștere intensivă¹⁴⁰. Și, în multe cazuri, chiar dacă am afla despre acestea, nu ni s-ar părea că acțiunea umană ar fi condamnată. Este posibil, prin urmare, ca mulți dintre cei care consumă ouă, lapte și carne să se gândească foarte puțin „la soarta găinilor, vacilor și porcilor ale căror carne și produse le mănâncă”, și atunci când o fac, să considere că „astfel de animale sunt realmente prea puțin diferite de mașini, lipsite de senzații și emoții, incapabile de suferință”¹⁴¹ și destinate în ultimă instanță să ne satisfacă toate capriciile alimentare.

---

¹³⁸ Cf. J.L. Freedman și D. O. Sears, *Selective Exposure. Advances in Experimental Social Psychology*, ed. 1, Berkowitz, vol. 2, Academic Press, New York, 1965, apud Daniel Gilbert, *În căutarea fericirii*, traducere de Mihaela Vacariu, Editura Curtea Veche, București, 2012, p. 232.

¹³⁹ Cf. A. Wijkman și J. Rockström, *Falimentarea naturii: negarea limitelor planetei*, Editura Compania, București, 2013, p. 22.

¹⁴⁰ „Găinile ouătoare, de exemplu, au o lume complexă de nevoi și impulsuri comportamentale. Ele se simt puternic îndemnate să exploreze mediul înconjurător, să caute hrană și să ciugulească prin preajmă, să stabilească ierarhii sociale, să construiască cuiburi și să-și pigulească penele. Însă industria ouălor închide, adesea, găinile în cuști minuscule și nu este deloc neobișnuit să înghesuie patru găini într-o astfel de cușcă, fiecare corespunzându-i un spațiu de circa 25 pe 22 de centimetri. Găinile primesc hrană suficientă, dar nu pot să revendice un teritoriu, să-și construiască un cuib, să se angajeze în alte activități naturale. Ba chiar cușca este atât de mică, încât găinile nu pot deseori nici să bată din aripi sau să se ridice complet”. Ceva asemănător se întâmplă și în multe ferme de porci, care „închid, de regulă, scroafele care alăptează înăuntrul unor cuști atât de mici, încât acestea nu pot literalmente nici măcar să se întoarcă (ca să nu mai vorbim de umblat sau de căutat mâncare). Scroafele sunt ținute în aceste cuști zi și noapte, timp de patru săptămâni după ce fată. Progeniturile le sunt apoi luate pentru a fi puse la îngrișat și scroafele sunt fecundate ca să fete următorul rând de porci”. (Youval Noah Harari, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, Editura Polirom, Iași, 2017, pp. 288-289).

¹⁴¹ Cf. Youval Noah Harari, *Sapiens, op. cit.*, p. 289.

Pentru a ne da seama de anvergura acestor lucruri, la nivelul întregii civilizații, poate ne ajută mențiunea că „zeci de miliarde de animale domestice trăiesc astăzi ca parte a unei linii de asamblare și circa cincizeci de miliarde dintre ele sunt sacrificate anual”¹⁴². Atenție! Nu trebuie să punem această mărire a consumului pe seama unei creșteri a populației planetare. Cauza este, într-o măsură mult mai mare, preferința celor din societățile dezvoltate și în curs de dezvoltare de a consuma mai multă carne. Statisticile sunt și aici de ajutor. În prezent, producția de carne este de patru ori mai mare decât acum cincizeci de ani, în condițiile în care populația, de atunci și până în prezent, s-a dublat¹⁴³, creșterea consumului, pusă în seama țărilor civilizate și a celor emergente, fiind și un amplificator pentru unele probleme globale¹⁴⁴.

---

¹⁴² *Ibidem*, p. 292.

¹⁴³ Cf. Hannah Ritchie și Max Roser, “Meat and Dairy Production”, *Our World in Data*, noiembrie 2019, material disponibil online la <https://ourworldindata.org/meat-production>.

¹⁴⁴ Creșterea intensivă a animalelor reprezintă, în opinia unor autori, motorul mondial de creștere a consumului de carne, în vreme ce ramurile care acoperă producția de furaje solicită suprafețe tot mai mari de teren agricol, pentru monoculturi care afectează biodiversitatea. Funcționarea industriilor de creștere intensivă a animalelor consumă, de fapt, resurse naturale prețioase, poluează mediul, sporind, printre altele, și nivelul de emisii de gaze cu efect de seră. Foarte probabil, aceste dinamici accentuează gradul de sărăcie a populației în alte zone de pe glob, unde cerealele sunt mai scumpe, dar afectează și schimbările climatice. De aceea, creșterea consumului de carne și a producției de animale în zootehnia intensivă ar trebui să fie puse într-o strânsă legătură cu inegalitățile economice și cu alte pericole globale. (Cf. Tony Weis, “The Meat of the Global Food Crisis”, *The Journal of Peasant Studies*, vol. 40, nr. 1, 2013, pp. 65-85. <https://doi.org/10.1080/03066150.2012.752357>). Avem de-a face cu o constatare care revine iar și iar în spațiul public. Un exemplu este afirmația făcută de Zhengli Shi, co-semnatară a studiului publicat în *Nature* despre SADS, unde erau subliniate pericolele pe care le ascund coronavirusurile. (Cf. P. Zhou *et al.*, “Fatal swine acute diarrhoea syndrome caused by an HKU2-related coronavirus of bat origin”, *Nature*, vol. 556, 12 April 2018, pp. 255-258. <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0010-9>). Într-un interviu, Zhengli Shi deplânge extensia fabricilor agricole care perturbă nișele viei ale liliicilor, „crescând astfel șansa de contact dintre animalele sălbatice și animalele domestice și riscul de boli transmise de la animale sălbatice” (Cf. Melody Schreiber, “A Novel Virus Killed 24,000 Piglets In China. Where Did It Come From?”, 4 April 2018, disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2018/04/04/599179621/a-novel-virus-killed-24-000-piglets-in-china-where-did-it-come-from?t=1591247401612>).

Într-un alt plan, al cercetărilor etologice, de această dată, sunt scoase la iveală rezultate diametral opuse, care ne arată aspecte radical diferite de cele prezente în sfera abuzurilor asupra lumii vii. Cercetătorii au descoperit, de exemplu, că puii de găină își reprezintă spațial numerele, de la stânga la dreapta, la fel ca majoritatea oamenilor (stânga înseamnă mai puțin, în vreme ce dreapta înseamnă mai mult)¹⁴⁵, și că ei pot distinge proporții simple¹⁴⁶, și că se pot descurca și la unele operații simple¹⁴⁷. Găinile, ne spun cercetările, adică păsările pe care noi le constrângem să crească în locuri strâmte, pentru a fi tăiate și consumate, posedă comportamente remarcabile: „stabilesc relații sociale complexe, pot forma grupuri sociale stabile, în câteva zile, cu ierarhii clare”¹⁴⁸.

Lumea vie este plină de specii remarcabile, care dovedesc comportamente uluitoare și formidabile capacități inteligente și de comunicare¹⁴⁹. Dacă lucrurile stau așa, cu siguranță că multe dintre tratamentele brutale pe care le administrăm animalelor se

---

¹⁴⁵ Cf. Rosa Rugani, “Number-space mapping in the newborn chick resembles humans’ mental number line”, *Science*, vol. 347, nr. 6221, 30 ianuarie 2015, pp. 534-536. [https://DOI:10.1126/science.aaa1379](https://doi.org/10.1126/science.aaa1379).

¹⁴⁶ Cf. Rosa Rugani, “The Use of Proportion by Young Domestic Chicks (*Gallus gallus*)”, *Animal Cognition*, mai 2015, vol. 18, nr. 3, pp. 605-616.

¹⁴⁷ Cf. Rosa Rugani, “Arithmetic in Newborn Chicks”, *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, vol. 276, nr. 1666, 1 aprilie 2009, pp. 2451-2460. <https://doi.org/10.1098/rspb.2009.0044>. Ultimele trei studii le-am întâlnit menționate și în Jennifer Ackerman, *Geniul păsărilor*, Editura Publica, București, 2018, p. 14.

¹⁴⁸ Jennifer Ackerman, *Geniul păsărilor*, Editura Publica, București, 2018, p. 139. În general, păsările, cel mai adesea neglijate de omul grăbit al marilor aglomerări urbane, au dovedit, sub lupa atentă a științei, capacități uimitoare. Iată constatările unei autoare care a avut răbdarea să strângă mărturiile și rezultatele unor cercetări privitoare la comportamentul păsărilor: „Multe specii de păsări au abilități sociale foarte dezvoltate. Se reproduc în colonii, se scaldă în grup, se cuibăresc împreună, caută hrană în cârduri. Trag cu urechea. Se ceartă. Înșală. Mint și manipulează. Răpesc. Divorțează. Uneori demonstrează un simț acut al echității. Fac daruri. Se joacă de-a trasul cu frânghia sau de-a prinsa, numai că folosesc ramuri, bucăți de mușchi spaniol sau bucăți de țesătură. Fură de la vecini. Își previn puii să se țină departe de străini. Se tachinează unele pe altele. Împărtășesc lucruri. Cultivă relații sociale. Concurează pentru statut. Oferă săruturi. Se cheamă una pe alta când le moare un coleg. Uneori țin dolii” (*Ibidem*, p. 137).

¹⁴⁹ Câteva titluri în această temă: Edward O. Wilson, *Sociobiologia*, Editura Trei, București, 2003; Virginia Morell, *Inteligența animală. Uimitoare dovezi de emoții și gânduri la diferite specii animale*, Editura Litera, București, 2013; Jennifer Ackerman, *Geniul păsărilor*, Editura Publica, București, 2018.

repercutează negativ asupra sănătății lor, iar aceasta ajunge să ne afecteze și pe noi, întrucât stresul și durerea cauzate le slăbește considerabil sistemul imunitar¹⁵⁰.

Și în miezul acestor rezultate recente din științele vieții, găsim aspecte situate într-o remarcabilă convergență cu perspectivele spirituale mai vechi. Filosofia greacă a dezvoltat, vreme de multe secole, reflecții despre *logos*, iar teologia creștină a ridicat acele înțeleșuri, în lumina Revelației, la cuprinderea lor cea mai generoasă. Teologia raționalității creației ne indică ceva asemănător: speciile vii, fiecare cu tiparele lor de viață, pot dezvălui, unei minți aplecate asupra lor cu atenție și grijă, lecții și înțeleșuri edificatoare. În Răspunsuri la *Întrebarea 51*, adresat lui Talasie, Sfântul Maxim Mărturisitorul prezintă o astfel de perspectivă. Pe de o parte, cu un spirit instruit, putem găsi, în vietățile lumii, la fel ca în fiecare lucru din universul cunoscut, înțeleșuri care ne înalță mintea la Creator, Dumnezeu fiind Cel care se întrevește „prin rațiunile lucrurilor”¹⁵¹. Pe de altă parte, lumea vie ne poate oferi și prilejuri de creștere în virtute. În privința aceasta, Sfântul Maxim se referă la „legile și modurile naturale ale celor văzute”, în care omul află cu ușurință „calea învățăturii care duce spre El”¹⁵². Însă toate acestea sunt posibile doar în condițiile unei minți antrenate să sesizeze aceste înțeleșuri, și a unei vieți degajate de păcat, de legăturile pătimase cu lumea. Păcatul și patimile sunt sursele ce distorsionează receptarea acestor înțeleșuri fine.

---

¹⁵⁰ Există dovezi care susțin că stresul are asupra păsărilor sau mamiferelor un impact negativ, afectând inclusiv activitatea sistemului imunitar, făcându-le mai vulnerabile la boli. Cf. Neila Ben Sassi *et al.*, “Technology and Poultry Welfare”, *Animals*, vol. 6, nr. 10, art. 62, 11 octombrie 2016. <https://DOI:10.3390/ani6100062>. Și Andrew Cunningham afirmă că impactul stresului asupra liliecilor, dar și asupra păsărilor transportate sau ținute în cuști, în spații strâmte, pentru comercializare, ar fi foarte asemănător cu cel pe care îl are stresul asupra oamenilor. (Nick Paton Walsh și Vasco Cotovio, *Bats are not to blame for coronavirus. Humans are*, CNN, 20 martie 2020, material disponibil online la <https://edition.cnn.com/2020/03/19/health/coronavirus-human-actions-intl/index.html>.)

¹⁵¹ Textul este prezent în volumul al III-lea din *Filocalia Românească*. Întrebarea lui Talasie este legată de un text veterotestamentar: „Și mulți aduceau daruri Domnului în Ierusalim și plocoane lui Ezechia, regele Iudeii. Și s-a ridicat în ochii tuturor neamurilor. Ce sunt «darurile» și ce sunt «plocoanele»?”, în *Filocalia*, vol. III, EIBMO, București, 2009, p. 243 *sqq.*

¹⁵² *Ibidem*.

Abia „minteă iubitoare de înțelepciune, contemplând întru cunoștință lumea fapturilor după rațiunea sau modul de viață natural al fiecăreia”, dacă obișnuiește să se îndeletnicească cu această cunoaștere, va primi „rațiunile duhovnicești ale lucrurilor”, care, prin efortul faptei, le va imprima (legile naturale care guvernează natura), în „moduri de viețuire” proprii¹⁵³. Spiritualitatea creștină este deci pregătită să valorifice toate aceste dovezi științifice privitoare la aspectele inteligente prezente în comportamentele lumii animale, ca parte a raționalității creației destinată să fie înțeleasă și valorificată de om, în sensul unei bune viețuirii, în armonie cu toate cele create, cu semenii și cu Dumnezeu.

În opoziție cu această manieră, cel pătimăș nu respectă, nu învață și nu își croiește acțiunile în acord cu ritmurile lumii vii, ci le silește pe acelea să îi împlinească poftele: „Cel ce preface prin imitare legile fapturilor în lege proprie este virtuos – scrie Sfântul Maxim Mărturisitorul – umplând de rațiune mișcarea celor lipsite de rațiune [dar caracterizate de raționalitate]. Iar cel ce preface, tot prin imitare, legea sa în legi de-ale fapturilor e pătimăș, făcând nerațional ceea ce e rațional”¹⁵⁴.

Desigur, înțelegerea și îndemnul acesta, care privește întreaga lume vie și grija noastră pentru ea, reprezintă o consecință a credinței întemeiate în Revelație, potrivit căreia tot ceea ce ne înconjoară reprezintă darul Sfintei Treimi pentru om. Părintele Dumitru Stăniloae reia adesea această idee de mai multe ori, subliniind că întreaga Creație reprezintă o cuvântare adresată de Dumnezeu omului, toate fiind făcute prin *Logos*, „întru El, (...) prin El și pentru El” (Coloseni 1, 16).

6. În loc de concluzii, alte trei fotografii spirituale

Derapajele lumii provin din suferințele spirituale ale omului

Micile derapaje, erorile obișnuite de viață pe care le facem în decorul unei zile, par și sunt, într-o măsură, neînsemnate. Cumulate însă în timp și spațiu, împletite între ele și cu toate celelalte erori mici pe care noi toți cealaltă le facem în mod repetat, de-a lungul

---

¹⁵³ *Ibidem.*

¹⁵⁴ *Ibidem.*

mai multor decenii, dereglajele pot naște tulburări la scară globală. Situația este dramatică, întrucât nici chiar experții nu pot ieși de sub incidența limitărilor omenești, afectate în diverse forme de slăbiciunile noastre. Chiar și înțelegerile cele mai clare, cu privire la diverse aspecte, pot fi umbrite, în cazul experților, de exemplu, de filtrul cunoștințelor lor¹⁵⁵. Deci, chiar și în situația considerabil mai bună în care știm ce trebuie făcut, și cunoaștem cauzele ce declanșează un fapt amenințător (până la un nivel de expertiză), chiar și în astfel de situații există o dificultate de fond care ne împiedică să acționăm așa cum se cuvine, pentru îndepărtarea pericolului din preajma noastră și a semenilor noștri.

În lectura aceasta, noul coronavirus și pandemia Covid-19 ar putea fi doar un prim semn că lucrurile au ajuns deja prea departe. Dar există și alte semne. Numeroase pericole pândesc civilizația actuală, tot mai atrasă de vârtejul progresului, și tot mai nesimțitoare. În primul rând, trebuie spus că există și alte virusuri, unele dintre ele purtate tot de lilieci, acestea fiind semnalate deja, de mai bine de zece ani, ca având un potențial important de a declanșa pandemii. Unul dintre ele este virusul Nipah, descoperit la unele specii de lilieci, și care prezintă un important potențial pandemic¹⁵⁶. După apariția sa în localitatea Sungai Nipah (după care a primit și denumirea), virusul s-a răspândit în porci și, prin intermediul acestora, și la oameni¹⁵⁷. Și, deloc întâmplător, apariția și răspândirea

---

¹⁵⁵ Steven Sloman, Philip Fernbach, *Iluzia Cunoașterii. De ce nu gândim niciodată singuri*, traducere de Dan Crăciun, Editura Publica, București, 2017, pp. 302-303.

¹⁵⁶ Dacă vor apărea modificări în pachetul genetic, virusul Nipah poate reprezenta un pericol pandemic real, conform specialiștilor. (Cf. Stephen P. Luby, The pandemic potential of Nipah virus, *Antiviral Research*, vol. 100, nr. 1, 2013, pp. 38-43, <https://DOI.org/10.1016/j.antiviral.2013.07.011>.)

¹⁵⁷ În 2018 erau înregistrate aproximativ 700 de cazuri de infecție cu acest virus, cu manifestări diverse: asimptomatici, febră, dureri de cap, tuse, până la forme grave, cum ar fi encefalită (inflamație a creierului), convulsii, comă cauzatoare de deces. Rata mortalității a fost estimată între 50% și 75%. Pentru a opri răspândirea Nipah, Guvernul din Malaysia a sacrificat aproape un milion de porci, punând în pericol întreaga industrie alimentară de profil. Pericolul a fost real, ținând seama că Nipah s-a răspândit repede în mai multe state. În Asia, după 1999, au fost identificate 16 focare de Nipah din 1999, în India, Bangladesh și Filipine. Autorii materialului citat aici arată cum fermele pot deveni adevărate fabrici de virusuri. Dar sacrificarea animalelor a dat rezultatele așteptate. Răspândirea virusului s-a oprit. Presa a relatat că locuitorii regiunii unde au apărut cazurile de îmbolnăvire cu Nipah observaseră un indiciu interesant: nici un musulman nu contractase boala

virusului Nipah sunt legate de industria creșterii intensive a animalelor¹⁵⁸. Iată ce spunea un autor în 2018: „Este foarte dificil să prezicem care virus va fi următorul care se va răspândi la oameni și este chiar mai greu de prevăzut dacă virusul va cauza boală”, spune el. Dar, având în vedere numărul de coronavirusuri care s-au răspândit acum de la animale la oameni, adăugă el, „pare un pariu sigur să crezi că se va întâmpla din nou. Nu știm ce virus va fi, unde va veni sau când”¹⁵⁹.

---

provocată de Nipah. Această observație i-a ajutat să renunțe la ipoteza că virusul este răspândit de țânțari, care nu fac distincții religioase, când înțepă oamenii. În scurt timp cercetătorii au putut explica misterul, prin faptul că – așa cum este cunoscut – musulmanii nu consumă carne de porc, porcii fiind dovediți ulterior ca fiind intermediarul virusului Nipah pentru transmiterea la om. Ulterior s-a descoperit că și Nipah provine de la lilieci. (Cf. M. Doucleff și J. Greenhalgh, „A Taste For Pork Helped A Deadly Virus Jump To Humans”, *NPR*, 25 February 2017, disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2017/02/25/515258818/a-taste-for-pork-helped-a-deadly-virus-jump-to-humans>).

¹⁵⁸ În anii '80-'90, Malaysia a traversat o dezvoltare economică accelerată, numeroase familii atingând un nivel de trai care le-a permis să gătească carne de porc, de mai multe ori pe săptămână. Cererea de carne a crescut considerabil, între 1970 și sfârșitul anilor 1990 industria porcină din Malaysia înregistrând creșteri explozive. Populația de porci s-a triplat la peste 3 milioane. Evident, după virusul Nipah, în Malaysia fermele de porci au devenit mai curate, însă rămâne esențial ca aceste norme să fie respectate de fiecare dată. Concluzia este aceeași, de fiecare dată. Când schimbăm modul în care interacționăm cu animalele, concluzionează autorii, dezlănțuim noi boli. Pe măsură ce, utilizând resursele lumii civilizate, sporim luxul alimentar și creștem condițiile de confort ale vieții, aservind natura, ne înconjurăm de tot mai mulți germeni, care se dovedesc tot mai periculoși. (Cf. M. Doucleff și J. Greenhalgh, „A Taste For Pork Helped A Deadly Virus Jump To Humans”, *NPR*, 25 February 2017, disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2017/02/25/515258818/a-taste-for-pork-helped-a-deadly-virus-jump-to-humans>). Filmul *Contagion*, regizat în 2011 de deținătorul unui Oscar Steven Soderbergh, a fost inspirat din cauzistica legată de Nipah. Producția cinematografică este considerată o ecranizare reușită, având un scenariu care satisface riguros perspectiva științifică asupra realității, fapt foarte rar în universul producțiilor cinematografice.

¹⁵⁹ Cf. M. Schreiber, „A Novel Virus Killed 24,000 Piglets In China. Where Did It Come From?”, 4 April 2018, disponibil online la <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2018/04/04/599179621/a-novel-virus-killed-24-000-piglets-in-china-where-did-it-come-from?t=1591247401612>). Noul coronavirus, afirmă Andrew Cunningham, profesor de epidemiologie pentru animale sălbatice la Societatea Zoologică din Londra, referindu-se la SARS-CoV-2 de data aceasta, este probabil primul semn clar și incontestabil pe care îl primim din partea naturii, despre daunele pe care noi înșine le producem în mediul natural și despre faptul că aceste daune

Dar există avertismente care vizează și alte boli și amenințări: febra galbenă, care, în condițiile schimbărilor climatice, și-a extins aria de incidență, părăsind Amazonul și ajungând la Sao Paulo și Rio de Janeiro; malaria, care se extinde – ajutată de fântării ce migrează tot mai departe – ajungând în regiuni care se încălzesc; căpușele, care au apărut și s-au înmulțit foarte repede, în regiuni din SUA și Coreea de Sud unde, înainte de 2010, nici nu erau cunoscute; virusul Zika¹⁶⁰, existent la momentul descoperirii sale (1952), doar în Uganda, și care, așa cum susțin unele observații, s-a răspândit, ajutat de clima tot mai caldă, pe întregul continent african, dar și pe celelalte continente¹⁶¹.

În același timp, mulți alți autori scot la iveală alte numeroase răni și dezechilibre majore care însoțesc progresul civilizației noastre, născute și acestea din vulnerabilitățile propriilor noastre judecăți și acțiuni. Pe lângă discrepanța socială dintre bogați și săraci și a problemelor determinate de practicile neraționale cu speciile lumii vii, multe alte provocări umbresc chipul civilizației: distrugerea habitatelor naturale, acidifierea oceanelor, criza apei potabile care afectează regiuni din ce în ce mai extinse, ridicarea nivelului mării și oceanelor, poluarea aerului, a apelor și a solurilor, supra-consumul de resurse naturale, cu mult peste capacitățile de regenerare ale naturii, risipa – ajunsă la cote alarmante, distrugerea

---

pot fi mortale pentru oameni. Și tot el subliniază că acest lucru se poate întâmpla din nou, din aceleași motive. Există zeci de mii de virusuri, susține Cunningham, care așteaptă să fie descoperite, și ceea ce trebuie făcut este o identificare precisă a locurilor critice, care pot facilita transmiterea și răspândirea lor, din aria sălbatică în rândul populației. Acestea trebuie identificate și gestionate, în așa fel încât să împiedicăm ca lucrurile să degenereze. Acesta, spune Cunningham, va fi cel mai eficient mod de a proteja oamenii. (Cf. Nick Paton Walsh and Vasco Cotovio, "Bats are not to blame for coronavirus. Humans are", CNN, 20 martie 2020, material disponibil online la <https://edition.cnn.com/2020/03/19/health/coronavirus-human-actions-intl/index.html>).

¹⁶⁰ Despre amenințări de acest fel, menționează David Wallace-Wells, în *Pământul nelocuibil. Viața după încălzirea globală*, Editura Litera, București, 2019, pp. 114-119.

¹⁶¹ Datele arată extinderea prezenței virusului Zika în ultimii cincizeci de ani, după cum urmează: Africa și Asia (1951-2016), în Micronesia (2007), în insulele Oceaniei (2013-2014) și în Americi (începând cu 2015). Cf. Mary Kay Kindhauser, "Zika: The Origin and Spread of a Mosquito-Borne Virus", *Bulletin of the World Health Organization*, vol. 94, 2016, pp. 675-686. <http://dx.doi.org/10.2471/BLT.16.171082>.

irreversibilă a biodiversității, amenințarea multor specii vii, până la extincție, hiper-consumul întreținut științific de un neuro-marketing tot mai persuasiv, care ocupă tot mai mult și mai bine atenția și timpul de viață al consumatorilor, refuzându-le viața interioară.

Există, desigur, amenințări și probleme umanitare ce decurg din cele de ordin politic și militar, cum sunt conflictele armate sau crizele umanitare determinate de refugiați. Dar există și pericole care decurg din utilizările neraționale ale puterilor tehnologice. Iată câteva dintre ele: robotizarea industriilor, pe scară largă, proces care ar putea scoate omul din exercițiul muncii; digitalizarea dispozitivelor ludice și de procurare a plăcerii, care oferă senzații tot mai tari, tot mai intime cuplate cu mecanismele noastre cerebrale, multiplicând adicțiile; imensul potențial al biologiei sintetice, care anunță posibilități de modificări ale regnurilor și speciilor lumii vii, prin creații fără precedent în istoria pământului; tehnologiile de augmentare fiziologică a omului, care promit să schimbe specia, prin soluții hibride și care fac joncțiunea țesuturilor vii cu structuri sintetice capabile să ne asigure vieți de sute de ani.

În lumina acestor pericole care nu ne afectează încă, care nu sunt încă prezente în planul vieții, dar care umbresc viitorul, se poate vedea că nu relele prin care trecem sunt cele mai mari. De fapt, deasupra tuturor relelor pe care le traversăm, dar și în miezul celor care ar putea urma, există un rău mai mare; nu este acela că, știind în avans despre amenințările vieții, nu întreprindem nimic pentru a le evita. Răul cel mai mare ar fi să nu deslușim lecțiile bune, ascunse în cele ce ni s-au întâmplat și ni se întâmplă, și să ratăm înțelegerea esențială că acest rău este cauzat de propriile noastre vederi și acțiuni. Altfel, cum vom proceda cu multele rele care amenință viitorul supraviețuirii noastre?

Umanismul autonom nu poate închide rana spirituală a omului

Starea lumii de astăzi și toate problemele acesteia ne arată, pentru a căta oară, că un simplu umanism nu poate să stăvilească toate aceste rele. Cum să o facă, dacă tocmai el a asistat la nașterea lor? „Dacă rămânem la nivelul umanist, scrie teologul Panayotis Nellas, atunci limităm dezvoltarea atât a lumii, cât și a omului, la limitele spațiului și timpului.” Doar că, în acest caz, „funcționarea naturii se răstoarnă și [se] distorsionează. Rezultatul este că până

și intențiile cele mai bune ale omului se blochează în procesul realizării lor în această funcționare deviată și se înstrăinează. De aceea, scrie el, în această ordine răsturnată a lucrurilor, răul făcut „nu este întâmplător, ci firesc și inevitabil”¹⁶².

Dereglațele lumii provin din păcatele noastre. Sfântul Apostol Pavel a fixat de multă vreme această radiografie, prin câteva cuvinte memorabile: „Dar acum nu eu fac acestea, ci păcatul care locuiește în mine. Fiindcă știu că nu locuiește în mine, adică în trupul meu, ce este bun. Căci *a voi* se află în mine, dar *a face binele nu află*. Căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârșesc” (Romani 7, 17-19).

Există, prin urmare, o neputință de fond a ființei omenești: câtă vreme nu își pune în ordine propriile sale puteri, prin exercițiul ascetic, aceasta nu va avea putere deplină asupra lumii, într-o lucrare organizatoare pentru ea. Trăind sub auspiciile păcatului, condus de patimi și fără un proiect spiritual care să-i pună în ordine mișcările și viața, omul nu reușește să aibă la îndemână decât o lume răsturnată, dezordonată, care va avea și ea chipul deformat al propriei sale vieți¹⁶³. Într-o astfel de lume, cu legi și mișcări tulburate

¹⁶² „Cadrele tehnologice occidentale ale vieții și Biserica Ortodoxă”, în vol. *Ortodoxia – divino-umanism în acțiune*, Editura Deisis, Sibiu, 2013, pp. 232-233.

¹⁶³ Găsim, în cuprinsul gândirii creștine, numeroase locuri cu astfel de observații. Teologul și filosoful Christos Yannaras observă că modul în care procedăm cu lumea sensibilă ne dezvăluie felul cum înțelegem mediul înconjurător, pe care îl receptăm mai degrabă ca pe „o materie moartă, un bun de consum, un obiect ce servește satisfacerii dorințelor sale” (Cf. Karl-Christian Felmy, *Dogmatica experienței ecleziiale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, traducere de Pr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 182). Animalele, crescute fără nici un fir de iarbă, fără răgaz, nu mai sunt vii, sunt carcase destinate consumului. Natura, scrie același autor, a ajuns să fie doar un loc de unde ne extragem seva plăcerii și a prosperității, „putând să o constrângem oricât de mult, pentru a ne satisface aceste exigențe”. „Atmosfera otrăvită a regiunilor industriale – scrie Yannaras – solurile moarte, apele pline de impurități și de materii descompuse dezvăluie nemijlocit o anume greșeală în relația omului cu Universul și eșecul încercărilor lui de a supune realitatea fizică. Supunerea a reușit, prin puterea inteligenței materializate de mașină, dar astăzi, se dovedește a fi o siluire a naturii și o deteriorare a ei, o siluire care, fără nici o îndoială, reprezintă o amenințare mortală pentru om. Pentru că viața omului și adevărul omului nu sunt cu puțință să fie separate de viață și de adevărul lumii care-l înconjoară. Relația este dată și inevitabilă și orice falsificare sau violare a acestei relații înseamnă o denaturare a rădăcinilor existențiale ale omului” (Christos Yannaras, *Persoană și Eros*, traducere de Zenaida Luca, Editura Anastasia, București, 2000, p. 119). În ultimă instanță, aceasta ajunge să ne amenințe chiar existența noastră.

de derapajele lui neraționale, în absența unei vieți spirituale care să-i lumineze deciziile și drumurile de urmat, raporturile lui cu lumea se răstoarnă. Condiția omului și a lumii sunt marcate de o antiteză amară: acțiunile lui în ea, deși par atent cântărite și bine intenționate, ajung să înfăptuiască scopul perfect opozabil, împlinind în ultimă instanță contrariul a ceea ce era urmărit: „Revoltele sincere pentru libertate, scrie Panayotis Nellas, nu pot decât să conducă la aservire, dezvoltarea mare a producției la abundență, iar păstrarea păcii să reclame sporirea înarmărilor, adică pregătirea pentru război”¹⁶⁴. Și, desigur, la modul cel mai general, în toate acestea, se întrevede cum toate eforturile omenești, oricât de încordate ar fi, nu reușesc să scape de umbra nedesăvârșirii, de eroziunea contradicțiilor, de neajunsurile propriiei sale condiții.

De la neant la sfințenie. Soluția interioară

Și aici, la final, suntem într-un alt loc în care se întrevede actualitatea perspectivei spirituale. Pentru că ea accentuează importanța edificării interioare, aceasta fiind și singura creștere care poate susține progresul sustenabil al lumii. Câtă vreme sursa relilor din lume este lăuntrică, soluționarea lor trebuie să înceapă tot de acolo.

Într-o vreme întunecată de război, în 1944, părintele Dumitru Stăniloae scria în „Telegraful Român” că omenirea a învățat că nu poate nădăjdui nimic, în ordinea fericirii, de la progresul ei tehnic. De fapt, scrie el, „fericirea omului atârână de schimbarea, de îmbunătățirea sufletului, a agentului care folosește forțele descoperite și captate ale naturii. Preocupările omenirii trebuie să se întoarcă spre suflet, care are un rol cu mult mai important în scăparea vieții omenești de marile furtuni și nenorociri care o bântuie”¹⁶⁵. Și Olivier Clement formula ceva asemănător, arătând că civilizația europeană nu are alt drum de a salva toate achizițiile sale decât asimilându-le în straturile sale cele mai adânci: „acele aspecte care au subzistat din societățile numite creștine, fie se năruiesc, fie se interiorizează”¹⁶⁶. Suntem nevoiți să constatăm, împreună cu el, că

---

¹⁶⁴ Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 125.

¹⁶⁵ Pr. Dumitru Stăniloae, „Civilizația și sufletul”, în *Telegraful Român*, an XCII (9 iulie 1944), nr. 28, pp. 2-3, *apud* Pr. Dumitru Stăniloae, *Cultură și Duhovnicie*, vol. III, articole publicate în *Telegraful Român* (1942-1993), Editura Basilica, București, 2012, p. 590.

¹⁶⁶ Cf. Olivier Clement, „Nădejtile mele pentru lumea noastră”, în *Repere spirituale pentru omul de azi*, Editura Basilica, București, 2011, p. 79.

„lumea civilizată este împinsă, și va fi din ce în ce mai mult, să aleagă între neant și sfințenie, sau după cum scria Pavel Florensky, între nebunie și Treime”¹⁶⁷.

Se vede și aici că, pentru a minimaliza pagubele făcute de limitările și vulnerabilitățile noastre, ar trebui să renunțăm la încrederea nelimitată în puterile rațiunii și tehnicii, și să ne deschidem către vechea experiență spirituală a înaintașilor, fixată în neprețuitele pagini despre viețuirea înțeleaptă și despre nevoițele deprinderii acesteia. Un număr impresionant de oameni îmbunătățiți, figuri emblematice ale sfințeniei, ale spiritualității și filosofiei, au strâns de-a lungul istoriei un volum imens de experiență umană, imposibil de epuizat, lăsând dovezi despre cum anume se poartă luptele cu propriile păcate, cu limitările și slăbiciunile omenești. Experiența acestora, în ciuda faptului că este veche, arată puțința depășirii neajunsurilor și nedesăvârșirilor omenești. De aceea, din perspectivă creștină, este imposibil de imaginat o ieșire din numeroasele, extinsele și complexe probleme ale civilizației fără reperatele spirituale, fără credință, fără viața îmbunătățită în Dumnezeu. Și aici sunt câteva recomandări care pot completa salutar demersul rațional al omului de astăzi: adunarea spiritului din risipirea în cele din afară și recursul la interioritate; renunțarea la viața croită egoist și exersarea ascetică și, nu în cele din urmă, slăbirea pretențiilor prezumțioase despre puterile rațiunii omenești.

Altfel, probleme de această amploare, la fel cum se dovedește și pandemia pe care o traversăm, sunt dificil de rezolvat, pentru că vorbim despre o dimensiune globală, dar și pentru că sunt în joc numeroase aspecte care ar trebui regândite și profund înnoite, în felul nostru de a fi, dar și în mecanismele civilizației. De fapt, dedesubtul tuturor problemelor noi, cu care se confruntă omenirea, sunt aceleași cauze vechi, ce țin de spiritul omului. Frâiele lumii, oricât de ample ar fi mișcările ei, se află, până la urmă, în *omul interior*.

---

¹⁶⁷ *Ibidem*. Pentru aceasta, consideră Olivier Clement, creștinismul poate valoriza întreaga experiență umană. Este nevoie, scrie el „de un creștinism reinnoit, care să integreze disciplinele asiatice privind trăirea interioară și sentimentul cosmic al religiilor arhaice, în dialogul deschis cu oamenii de știință, eliberați tot mai mult de atitudinea lor prometeică” (Cf. Olivier Clement, „Nădejdiile mele pentru lumea noastră”, în *Repere spirituale pentru omul de azi*, Editura Basilica, București, 2011, p. 79).

Fără cultivarea interiorității, strigătele și plânsetele lumii nu pot primi un răspuns. Fără lumina divină, umanismul lumii autonome va fi sleit de puteri, măcinat de păcat, un păcat ce roade – în absența efortului de sfințire a vieții – toate rădăcinile lucrărilor omenești. De aceea, oricât de vetust sau de scandalos ar suna, perspectiva creștină îndrăznește să afirme iar și iar că, fără redescoperirea și valorificarea dimensiunii spirituale a vieții omenești, lumea nu va putea să aibă un viitor bun.